

ROSTA ISTVÁN

Egyetemtörténeti kompendium

MATE

MATE KAPOSVÁRI CAMPUS, 2025

EGYETEMTÖRTÉNETI
KOMPENDIUM

Rosta István

Egyetemtörténeti kompendium

MATE Kaposvári Campus
2025

Szerző

Prof. dr. Rosta István
ny. tanszékvezető egyetemi tanár
tudománytörténész professor emeritus
a Szent István Tudományos Akadémia tagja

Lektor

Dr. Gombos Péter
a MATE Neveléstudományi Intézet docense,
a MATE Kaposvári Campus főigazgató-helyettese

Borítókép

Raffaello da Urbino (*1483+1520) *Athéni iskola* című freskója
(Vatikán, Stanza della Segnatura, 1509)

© Rosta István, 2025

A könyvre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa
vonatkozik: CC-BY-NC-ND

Kiadja

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Kaposvári Campus
7400 Kaposvár, Guba Sándor utca 40.

Felelős kiadó:

Vörös Péter
campus-főigazgató

Felelős szerkesztő:

G. Szabó Sára

Műszaki szerkesztés

Somogy Design Kft.
Felelős vezető: *Csere Tamás*

ISBN 978-615-6639-07-3 (nyomtatott)
ISBN 978-615-6639-08-0 (pdf)

*Testvéremnek,
Rosta Andornak és családjának
szeretettel:*

István

Tartalomjegyzék

Ajánlás.....	9
Előszó	11
Bevezetés	13
Az ókor magas szintű iskolái	15
Az egyetemek kialakulása a középkori keresztény Európában	24
A magyar egyetemek.....	49
Az amerikai egyetemek – magyar tudósok a tengerentúlon.....	94
Néhány híres egyetem a világ többi tájáról	115
Irodalom	118
További források.....	126
Függelék.....	127
Egyetemek és egyetemalapítási törekvések Magyarországon a századforduló éveiben (1895–1904) A szerző székfoglaló előadása a Szent István Tudományos Akadémián	
A kötetben szereplő képek forrásai	161
A szerző köszönetnyilvánítása	168

Ajánlás

„Senki ne mondja, hogy a múlt halott. A múlt körülöttünk és bennünk van.” Egy olyan ausztrál költőtől (Oodgeroo Noonuccal) származik ez az idézet, aki nemcsak verseivel harcolt az őslakosok jogaiért – gyakorlatilag egész életében. Hozzá képest innen, Európából nézve egész mást gondolhatunk múltról, történelemről, de a gondolat magva itt is, számunkra is érvényes.

A Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem vezetőiként különösen érdekes és fontos számunkra a múlthoz, a hagyományokhoz, az elődeinkhez való viszonyunk meghatározása. Miért? Mert a MATE egyszerre az egyik legújabb felsőoktatási intézménye hazánknak, s egyszerre az egyik legrégebbi hagyományokkal rendelkező egyetem is a Kárpát-medencében, hiszen van olyan egysége, ahol több mint 200 éve indult el az oktatás. Ennek megfelelően kötelességünk számontartani, megbecsülni az elődeinket, miközben világosan meghatározott cél az innovatív szemlélet, az újítások, a változó körülményekhez való alkalmazkodás is. De ezeknek az újításoknak is azok az eredmények, módszerek adják az alapját, amelyeknek akár már évszázados hagyománya van – hála jogelőd intézményeinknek.

Rosta István professzor könyve nem agrártörténeti munka, így felmerülhet a kérdés, miért tartja fontosnak egy agrárfókuszú egyetem egy általános egyetemtörténeti kötet kiadását. A fent említett hagyománytisztelet mellett van erre további okunk is.

A Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem vezetőiként már az intézmény elindulásakor hangsúlyoztuk: ez egy igazi interdiszciplináris központ. Nemcsak azért, mert több tudományte-

rületen végzünk oktatási tevékenységet, de kutatásaink között is sok, s büszkén mondhatjuk: egyre több interdiszciplináris jellegű vizsgálat megjelenik. S az elmúlt években megtanultunk büszkének lenni azoknak a tudományterületeknek az eredményeire is, amelyeket korábban nem, vagy alig ismertünk – hiszen nem találkoztunk e szakmák, területek képviselőivel.

Máshonnan nézve persze a tudománytörténet – s így Rosta professzor könyve is – éppen olyan vidékekre kalauzol el minket, ahol mindannyian otthon érezhetjük magunkat. Bárki kezébe veszi e kötetet, garantáltan talál benne számára érdekes, izgalmas információkat. Hol jöttek létre az első egyetemek? Kik voltak az úttörők e téren Magyarországon? Melyik nagy egyetemeknek voltak jeles magyar oktatói, kutatói? Vajon az az egyetem, ahol a Kedves Olvasó végzett, szerepel a könyvben?

Természetesen találkozhatunk a magyar Nobel-díjas professzorokkal is, Lénárd Fülöptől Krausz Ferencig, meg lennénk lepve ugyanakkor, ha az átlagember számára ismerős lenne például Nemeshegyi Péter (1923–2020) jezsuita szerzetes neve. Pedig – ahogy ezt is olvashatjuk Rosta Istvántól – a tokiói Sophia Egyetemnek nemcsak professzora, de két cikluson át dékánja is volt. S nem mellesleg: hat nyelven tartott előadásokat...

Hosszasan sorolhatnánk még az érdekes tényeket, összefüggéseket, ám inkább arra biztatjuk az Olvasót, fedezze fel a számára izgalmas adatokat, összefüggéseket, barangoljon kedvére a tudománytörténet e különösen szép területén!

*Prof. dr. Gyuricza Csaba rektor,
Vörös Péter campus-főigazgató*

Előszó

Különös érzés – s elsősorban persze nagy megtiszteltetés – Rosta István könyvéhez előszót írni. Azon kevesek közé tartozom ugyanis, akinek a professzor úr nemcsak oktatója volt néhány évtizeddel ezelőtt, de – az akkori kaposvári pedagógusképzésben minden hallgatói csoport mellett volt ilyen – csoportvezető tanárom is, afféle osztályfőnököm. Így aztán már évtizedekkel ezelőtt meggyőződhettem nem csupán szakmai elkötelezettségéről és a témában meglévő óriási tudásáról, de jóindulatáról, emberi értékeiről is.

Aztán az élet úgy hozta, hogy munkatársak lettünk, volt vezetőm is, néhány éve pedig – legalábbis egy területen – az utóda lettem, engem kért fel ugyanis a Somogyi Tudósklub vezetésére, folytatandó a megkezdett munkáját. Ami megint csak nagy felelősség, komoly feladat, hiszen a tevékenységével magasra tette a léceket.

Ami miatt nem csupán a megtiszteltetés hangja szól belőlem, hanem egy kis – talán indokolatlan – büszkeség is, az egy néhány hónappal ezelőtti történésnek köszönhető. Valahol egy beszélgetésben a magyar egyetemek története került elő, azon belül is az volt a téma, hogy melyik hazai felsőoktatási intézménynek van a legnagyobb múltja, ha csak a folyamatos működést nézzük. (A legtöbb egyetemünk működésében hosszú, akár évszázados szünetek is voltak, s tovább bonyolítja a helyzetet a sok költözés, székhelyváltás.) Elakadtunk a kérdésnél, de szerencsére tudtam, kit érdemes megkérdezni. Rosta István nemcsak pontos választ adott, de rá jellemző módon egy kéziratot is kaptam tőle a részletesebb tájékozódáshoz. Professzor úr

egyetemi jegyzetnek használt füzete, könyvecskéje sok hasznos információt tartalmazott, s talán nem tévedek, ha azt sejtem, ez adta az alapját a mostanra elkészült könyvnek. Azt nem állíthatom, hogy ezzel a kérdéssel a magyar tudománytörténet egy fontos dokumentumához kínáltam muníciót, de talán apropót adtam ahhoz, hogy befejezze, kiegészítse korábban elkezdett könyvét.

E kötet már címében hordozza műfaját: kompendium. Vagyis nem egy teljességre törekvő, egy téma minden részét monografikus igénytel megmutató munkáról van szó, hanem egy áttekintő, összefoglaló, kivonatos jellegű szövegről. Ami azért is érdekes, mert így még inkább benne van a szerző személyisége – már abban is, hogy melyik témáról írt többet, bővebben, vagy éppen hogy épül fel a könyv szerkezete. Nyilván szerzői döntés volt, hogy az ókori intézmények után a régi európai universitasokról olvashatunk, az amerikai egyetemeket pedig elsősorban a legjelesebb magyar oktatóikon, kutatóikon keresztül ismerjük meg. Ahogy a világ más tájairól is azokat a helyeket, tudásközpontokat mutatja be a tudománytörténész, amelyeknek volt, van magyar kötődése, vonatkozása.

A könyv így jócskán túlmutat az egyetemi tankönyvként történő hasznosuláson, használaton. Érdemes kipróbálni: szinte bármelyik fejezetbe kezdünk bele, ott ragadunk, végigolvassuk az adott részt. Mert – miközben óriási kutatómunka, nagyon komoly mennyiségű forrás áll e kompendium megírása mögött – ez a könyv egyszerűen érdekes és szórakoztató olvasmány.

Így aztán jószívvél ajánlom mindenkinek, akinek bármikor bármennyi köze volt bármilyen tudományághoz.

Dr. Gombos Péter
a Somogyi Tudósklub elnöke

Bevezetés

*„Az egyetem küldetése négyes osztatú: nevelés, oktatás,
a tudomány alkalmazása és a tudomány gyarapítása új igazságokkal.”*

*(Mészáros István 1927–2021, művelődéstörténész,
pedagógia-történeti és egyháztörténeti kutató, professzor, akadémikus)*

Az egyetem mint intézmény az emberiség történetének egyik magasztos és időtálló alkotása, amelyre szinte kivétel nélkül megbecsüléssel tekintenek mindazok, akik műveltek, vagy igényt tartanak arra, hogy műveltnek tekintsék őket. Időtálló alkotás természetesen több is van az emberiség történetében. Ilyenek a nagy világvallások, köztük a kereszténység intézményei, a történelmi egyházak intézményei, a szerzetesrendek, a Vatikán, a nemzetállamok, a tudományos akadémiák, és ebbe a sorba illeszkednek a „tudomány templomai”, a „tudomány szentélyei” is. Ez kultúrtörténeti tény.

Az egyetem alapvető feladata egy hármas és egy kettes felosztású feladatrendszer összegeként írható le. A hármas feladatrendszer abban áll, hogy az egyetem összegyűjti, gyarapítja és továbbadja az emberi tudást. A kettes feladatrendszer teljesítése pedig az egyetem által biztosítja a társadalom számára a tudósutánpótlást, másrészt pedig biztosít a társadalom számára egy különösen nagy műveltségű állampolgári réteget. Ez utóbbi kettős feladatrendszerben a társadalom számára egyaránt fontos a tudós és a nagy műveltségű állampolgár is. E két kategória között lehet átfedés, ugyanakkor nem feltétlenül azonos. A tudósutánpótlás képzése nem tömegképzés! A fentiekből az is

következik, hogy az egyetemeken az oktatás és a tudományos kutatómunka szorosan összetartozó fogalmak.

A bevezető gondolatok sorában vessünk egy pillantást arra a sokak által feltett és egyáltalán nem megalapozatlan kérdésre, hogy az egyetem nemzeti vagy nemzetek felett álló intézmény-e. Weszely Ödön tudós kutató e kérdésre a XX. század első felében a következő választ adta. „Az egyetem minden országban a nemzeti művelődés legmagasabb rendű intézménye, s így nagy nemzeti hivatása van. De ezen túl is emelkedik jelentősége, mert belekapcsolódik a tudomány egyetemes nemzetközi munkájába, s ezzel a nemzetet is belekapcsolja a világ kulturális áramlataiba.” (Weszely 1929: 5) Az egyetem tehát az intézményesen szervezett nemzeti és nemzetek feletti művelődés legmagasabb foka. Ezt igazolja az egyetem eszméje a XIII. század óta.

A kezdeti lépések azonban jóval korábbra nyúlnak vissza. Simonyi Károly akadémikus professzor írta A fizika kultúrtörténete című művében az egyetemes tudománytörténet nagy korszakairól azt, hogy a tudomány a folyó menti kultúrákban Krisztus előtt 2000 körül virágzott, majd a görög, alexandriai hellén, arab sorrend után mindennél fényesebben ragyogott a XVII. századi Európában (Simonyi 1986. I. színes tábla a 256. oldal után).

Az ókor magas szintű iskolái

*„... s akik igazságra tanítottak sokakat,
tündökölnek örökkön-örökké, miként a csillagok.”*

(Biblia. Dániel Könyve. 12.3.)

Egyiptomban és Mezopotámiában már működtek államilag támogatott iskolák (magas szintű ismeretek elsajátítására is), de ezek „messze voltak” még az egyetem mai eszméjétől. Nem volt bennük pezsgő szellemi élet, bár a tudomány fejlődése szempontjából a szerepük egyáltalán nem jelentéktelen (Simonyi 1986: 123).

Fináczy Ernő szavaival: „Egyiptom a hierarchia klasszikus hazája” (Fináczy 1906: 12). A papi rend volt a birtokosa a tudományok teljességének, összességének. Tartalmilag ezek részben a teológiát ölelték fel, részben pedig világi tudományok voltak, mint például természettudomány, geometria, matematika, csillagászat stb. A papi rend mellett a felsőbb szintű tudományos ismeretekből azok részesülhettek, akik valamilyen konkrét szakmai irányultság felé fordultak, például építészek, mérnökök, orvosok, írnokok voltak. A teológiát és a magasabb tudományosságot bizonyos titokzatosság lengte körül, ami abban is megnyilvánult, hogy a papi rend írásbelisége különbözött a népies írásbeliségtől. Szimbólum „a rejtélyes szfinx, melynek hideg arczán ezredévek megfejthetetlen kérdései tükröződnek” (Fináczy 1906: 13). A két egymáshoz földrajzilag is közel álló folyamvölgyi kultúra, Egyiptom és Mezopotámia az eltérések

mellett sok hasonló vonással is jellemezhető. (Nagyobbak a sajátos eltérések a távolabb eső Kína és India esetében.)

Otto Neugebauer tudománytörténeti szempontból (az egzakt tudományokat tekintve) az ókori mezopotámiai kultúrából a matematikát és a csillagászatot emelte ki. A matematikai leletek táblázat- (például szorzótábla) és feladatszövegek. Az előbbieket illetően „Zömük »iskolai szöveg«, vagyis írnoktanulók által készített...” (Neugebauer 1984: 42).

Mezopotámiában híres könyvtár volt Asszurbanipal (Assurbánapli) ninivei könyvtára. Kaldeusok és írnoiskolások sokasága látogatta. Ahogyan Egyiptomban, úgy Mezopotámiában is megvolt az írások elkészítésének jellemző anyaga. Ez volt az előbbiben a papirusz, az utóbbiban az égetett vagy szárított agyagtábla. Sok ilyen agyagtábla fennmaradt az írnoiskolákból is.

A másik két (és távolabb eső) folyamvölgyi kultúra, Kína és India csak közvetettebb hatással volt Európára.

A távol-keleti (Európához képest távoli) kultúrkörben, Kínában Konfucius (Kr. e. 551–479) tanításai hatottak sok évszázadon át. Az ő felfogása szerint mindennek a maga természetes helyére kell kerülnie:

„Az uralkodó legyen uralkodó, a miniszter miniszter, az apa apa, a fiú pedig fiú. Az egész Kína egy nagy család: élők, holtak, még meg nem születettek családja. Fontos az ősök tisztelete, mert segíti a családi összetartozás tudatát.” Kr. e. 124 körül birodalmi felsőbb iskola működött Kínában, magas szintű hivatalnoki vizsgarendszerrel. A sikeres vizsgáknak nagy társadalmi elismertsége volt, a képzettség néha még miniszteri ranggal, hercegnő feleséggel is járt, de európai mércével mérve a vizsgák szigorúsága is példátlan volt. A vizsgák általában katonai felügyelettel folytak, a csalás nemritkán halálbüntetéssel, száműzetéssel, vagy az addigi összes vizsgaeredmény elvesztésével járt. A vizsgáztatás legmagasabb szintje olykor az uralkodói palota környezetében történt.

Fináczy Ernő még a XX. század első évtizedében is érvényesnek tartotta a kínai kultúráról: „...nagyjában ma is uralkodik chinai földön az az irigylésre méltó elv, hogy az állami hivatalok elnyerésének kriteriuma a versenyvizsgálatokon kimutatott személyes arravalóság, s nem születés vagy pártfoglalás” (Fináczy 1906: 7).

Más eszmények vezették a hindukat, akik arra törekedtek, hogy a hódítók és a hódítottak kapcsolatát szigorúan szabályozzák. A társadalom négy kasztból állt ott, amelyek közül az elsőrendű kaszt a brahmánoké volt. Ők foglalkozhattak a tudományok teljességével, és hordozói voltak a magas szintű műveltségnek. Döntő tényezővé vált a „beleszületés”, míg Kínában a döntő tényező – ahogyan az előbbieken is szerepelt – az igyekezettel megszerzett műveltségi fokozat volt. A hinduknál a brahmánok tudós és szent nyelve, a szanszkrit nyelv el is távolodott a népi nyelvtől. A hindu tudósiskolák tanfolyamai nagyon sok évig, néha tíz évet is meghaladó ideig tartottak (Fináczy 1906: 15).

Kr.e. 700 körül Takshashilában az indiai Vítasa folyó partján nevezetes és magas színvonalú oktatási központ fejlődött ki. Tanítottak itt filozófiát, matematikát, csillagászatot, orvostudományt, gyógyszerészetet, sőt még jogtudományt is. Itt tanult és tanított Charaka, aki kiemelkedő művelője volt az orvostudománynak. Takshashila a világ sok tájáról fogadott tanulni vágyó fiatalokat, és egyes források szerint a hallgatói létszám elérte a tízezer főt is. A mai Takshashila (Takszila, Takasila, Taxila) egy rommező Pakisztánban. Egykor a selyemútnak is fontos állomása volt, és ma már a Világörökség része (Veser 1997: 235).

Az ókori folyamvölgyi kultúrákban még nem volt időszerű fogalom az egyetem – legalábbis a mai felfogásunk szerint. Az ókori iskolák esetében többnyire hiányzott még az intézményszerű jelleg és a szervezet is. A tudományok művelőit, az írástudókat azonban már az ókori folyamvölgyi kultúrákban is nagy tisztelet övezte. Tudásuk gyakorlati hasznát általában felismerték.

Szolón (*Kr. e. 640 körül †559) athéni törvényhozó, görög bölcs
a hallgatóit oktatja. (XIII. század, Szíria)

A tudománynak, vagyis a „...módszeresen bizonyított igazságok rendszerének ...” a felépítése az ókori görögökkel kezdődik. „...Aristoteles a tudomány első rendszerezője, a mai tudományos disciplinák igazi megalkotója.” (Weszely 1929: 7, 34) De Platon akadémiaja, Arisztotelész Lükéionja, Pitagorasz iskolája sem volt még egyetem. Ezeket az iskolákat egyes személyek vonzereje tartotta össze, és a hallgatók e „vonzerőnek” engedelmeskedve keresték fel az iskolákat (Simonyi 1986: 123). Itt a tudomány kezdetei már megvoltak, de az egyetem még nem. A tudomány tehát régebbi az egyetemenél. Sokkal régebbi!

Sőt, a tudomány egyes elemei (és nem a rendszere), mint például a megfigyelés és az elvonatkoztatás (absztrakció) első nyomaiban megjelentek már az őskorban is. (Az élet és a halál jelenségeinek megfigyelése, az égitestek szemlélése, térbe-

li alakzatok ábrázolása síkban a barlangrajzoknál, mint elemi absztrakció, a számfogalom kialakulásának kezdetei stb. Ezek a tudomány elemei, kezdeményei, első lépései voltak!)

Az ókori görögök iskolájának képi megjelenítését Raffaellótól ismerjük, aki „Az athéni iskola” („Stanza della Segnatura”) [sztanca = szoba (olasz)] című freskóját 1508 és 1511 között készíttette a Vatikánban, a pápai díszterem falára. (A kép a címét állítólag nem a művésztől kapta, hanem egy XVII. századi útikönyv szerzőitől – franciáktól!) (Híres festők 1994: 1996: 60–61). A kép két sétálgató alakja a felfelé mutató Platón (kezében a Timaeus (Timaios) című természetfilozófiai könyve) és az előre mutató Arisztotelész, aki az Etika című könyvet tartja a kezében.

A kép jobb alsó sarkában a diákok Euklidész előadását hallgatják. A körzővel dolgozó alak (a jobb alsó sarokban) a geometriát szimbolizálja. Az „athéni iskolát” 529-ben Justinianus bizánci császár bezáratta. (Csaknem 1000 évig fennállt!)

Az athéni iskola közel 2000 évig alapvető hatással volt a tudományra. (Egészen Newtonig, a XVII., XVIII. századig!) A legnagyobbak, Szókratész (Kr. e. 469–399) és tanítványa Platón (Kr. e. 427–347), valamint az ő tanítványa, Arisztotelész (Kr. e. 384–322), továbbá Euklidész (Kr. e. III. század) és Arkhimédész (Kr. e. 287–212) az ókori tudományos élet meghatározó alakjai közé tartoztak.

Platón magasabb rendű nevelési eszményében kitüntetett szerepet kapott a számtan – mint az elvont gondolkodás kiinduló eszköze. Második tudományként említi a mértant, amely – az ő értelmezésében – a síkra és a testekre vonatkozóan egyaránt az abszolút igazságokat tartalmazza. A harmadik és a negyedik platóni alapvető tudomány a csillagászat és a zene. (Értelmezése szerint a csillagászat felemeli a tekintetünket a rögtől, és felvisz a magasba.) Ez a négy tudomány Platónnál a tudományok bevezetése (a filozófia előszobája), a folytatást a dialektikában látja. A dialektikát a gondolkodás olyan módszerének tekinti,

amely képes a tudás részlegességeit összekapcsolni. Platónnál a dialektikával fejeződik be a filozófiai nevelés, amely a fiatal huszadik életévétől a harmincadikig tart. A legtehetségesebbek számára ezt még további öt év dialektikatanulás követi (Fináczy 1906: 134).

Akik idáig jutottak a „felsőoktatásban”, azok 35 éves koruktól 50 éves korukig az állam legmagasabb fokú tisztségviselőivé válhattak. 50 éves koruk után, a platóni művelődési rendszerben, a legmagasabb problémák fölött nyugalomban bölcselkedtek. Így már a tudományok rendszerezésében is hozzáértők lesznek, amit a legmagasabb szinten (és sokáig maradandóan) Platón tanítványa, Arisztotelész végzett el. Közel 2000 éven át uralkodó volt az arisztotelészi dinamika, azaz a peripatetikus dinamika. (A peripatetika görögül sétát jelent!) Platón Athénban az Akademosz nevű hős (hérosz) ligete mellett nyitotta meg iskoláját. (Innen van az ’akadémia’ elnevezés.) A ligetnek sétatíjai voltak, és Arisztotelész ezeken sétálgatva tanított.

Az athéni tudományos köröket a világ sok tájáról látogatták. A tanulni vágyók között voltak arabok, kis-ázsiaiak, egyiptomiak, nagyobb számban pedig görögök és rómaiak. Az athéni iskola a kereszténység első századaiban még működött, sőt a keresztény eszmék hirdetői közül is megfordultak itt néhányan. A Krisztus utáni IV. században az athéni iskola tanulója volt Nagy Szent Vazul (Basilios) (*330 körül – 379), aki Athén iskoláin kívül tanult Konstantinápolyban is. Athénban nemcsak ifjak tanultak, gyarapították ott a műveltségüket korosabb felnőttek is (Fináczy 1906: 110).

Alexandriában gyűltek össze (ott éltek, vagy ott tanultak) azok a görög tudósok, akik a legnagyobb hatást gyakorolták az európai tudományra. Az ő eredményeiket az arab tudomány is átvette. Alexandriában dolgozott Eukleidész (Kr. e. 300 körül), Eratoszthenész (Kr. e. 275–194) és Ptolemaiosz (Kr. u. 140 körül). Alexandriával tartott kapcsolatot (és valószínűleg dolgozott is ott) a szicíliai (szirakuzai) Arkhimédész (Kr. e. 287–212)

is. Arisztotelész (Kr. e. 384–322) munkássága nem Alexandriához kötődött! (Simonyi 1986: 56)

Alexandriáról mint a korabeli világ tudományos központjáról így írt Fináczy: „Bízzást állíthatni, hogy Kr.e. 300-tól Kr.u. 500-ig ez a város volt a szakszerű tudományosságának székhelye, ahol görög, egyiptomi, szirus és zsidó szellem találkozott s a görög nyelv összekötő kapcsával mérhetetlenül nagy és fontos tudományos tevékenységben egyesült. A Ptolemaeusok áldásos támogatásával itt fejlődött ki a czéhszerű tudományosság az a neme, melynek képviselői első sorban arra törekedtek, hogy a felgyülemlett tudományos anyagot rendszerezzék és részletesen feldolgozzák, s ezen az alapon a további kutatásoknak szilárd alapot vessenek.” (Fináczy 1906: 59). Az egész emberiségnek óriási szellemi kincse volt az alexandriai „nagy könyvtár.” Itt Kr. e. 250 körül – egyes források szerint – közel félmillió tekercset őriztek. A mintegy nyolc évszázadig tartott alexandriai virágzó korszak egy részében e város méltó vetélytársa volt a tudományban Pergamon (később Bergama) (Fináczy 1906: 60).

Pergamonban szintén nagy és híres könyvtár volt. Ennek a kis-ázsiai városnak a nevéből származik a „pergamen” szó. A pergamen a kérődző állatok cserzetlen bőréből készített, finom kivitelű hártya. Írások, festmények készítésére használták. Pergamonban nem állt rendelkezésre az írásra alkalmas papirusz, ami a Nílus-menti Egyiptomban bőven volt. A pergamoniaknak kényszerűségből is más, írásra alkalmas anyagot kellett keresni, így „találtak rá” az állati eredetű hártyára. A város a Kr.e. II. században már római tartománnyá vált (Fináczy 1906).

Általában véve igaz az, hogy az ókori görögöknél a kultúrát, az ifjak nevelését, a művelődést és benne a tudomány művelését a szabadság jellemezte. A folyamvölgyi kultúrákban, a keleti népeknél kötöttebb formákban valósult meg a tudományos tevékenység is. (Például a kasztrendszerben.) A görögök a tudomány művelésében szépséget is láttak, és az erre irányuló igyekezetet szabad elhatározásból tették. A görögöknél a jó állampolgári

erények és a jó emberi erények egymáshoz igen közel voltak. Ez határozta meg a felnövekvő ifjúság magas szintű, tudományos képzését is.

A görög lelkeséget, önzetlenséget és szépérzéket jól illusztrálja az a történet, amely Eukleidész (Kr. e. 300 körül) alexandriai görög matematikus nevéhez fűződik. Eukleidészt állítólag egyszer megkérdezte az egyik tanítványa arról, hogy ha elvégzi az előírt tanulmányokat, akkor mennyi pénzt fog majd keresni. Válaszul Eukleidész hívta a szolgáját, és azt mondta, hogy adj ennek a fiúnak néhány pénzérmét, mert ez a szerencsétlen azt hiszi, hogy pénzt fog kapni azért, amit tud (Sain 1980: 80).

Az ókor másik nagy kultúrája (és ezen belül tudományossága) a rómaiaké volt. Általában véve kevésbé voltak eredetiek, mint a görögök, inkább átvevők és a saját viszonyaikhoz igazítók voltak. A tudományban is inkább a gyakorlati hasznot, a praktikus-ságot helyezték előtérbe. A római nép – ahogyan Fináczy fogalmazott – az erő és a hatalom népe volt (Fináczy 1906: 200). Az ifjak nevelésében a köztársasági kor jellemzően a magánvállalkozást, a császárkor már az állami szerepvállalást helyezte előtérbe. Egészében véve a római tudományosság nagymértékben hagyatkozott a görög eredményekre, és ez jellemző volt az orvostudományra is. A nagy római orvos, Galénosz kis-ázsiai, pergamoni születésű ókori görög tudós volt (Benedek 1990: 57).

Mindamellet a görög és a római mentalitás közötti különbséget jól illusztrálja Horváth Árpád és Pap János a következő szavakkal: „A görög és római kultúra különbözőségét mutatja a szicíliai Syracuse-ban lévő görög színház és római amfiteátrum. Egymás közelében vannak.

Az egyikben színészek ágáltak, filozófiai eszméket boncolgattak, sorstragédiákat játszottak, majd utána békésen eszegették olajbogyójukat, és itták rá az ízes szicíliai bort. A rómaiak ugyanakkor gladiátorviadalokat, véres küzdelmeket vittek népük elé.” (Horváth–Pap 1970: 20, 21).

Dioszkoridész Pedanius (*Kr. u. I. sz. Szicília) görög orvos,
botanikus, farmakológus a tanítványát oktatja (XIII. század, Irak)
Jelenet Dioszkoridész Gyógynövénykönyvéből, 1229

Az egyetemek kialakulása a középkori keresztény Európában

*„Az irodalmat és általában a műveltséget kedvelő V. Orbán pápa
az egyetemek és a diákok buzgó pártfogója volt.”
(Mondin 2001: 338)*

A barbárok előretörései miatt az V. században a Római Birodalom Nyugaton a végnapjait élte. Odoaker germán vezér 476-ban lemondatta Romulus Augustulus római császárt, és ezzel a Nyugatrómai Birodalom megszűnt – a császári trónt nem töltötték be. (476 a hagyományos történelemtudományi periodizációban az ókor végét és a középkor kezdetét jelenti, bár nyilvánvalóan nincs abszolút éles határvonal a két korszak között.) Az új korszak – a középkor – hozta el a mai értelemben vett egyetemek kialakulását, bár ez nem rögtön a korszak elején, inkább az ezredforduló utáni időszakban teljesedett ki, jelentős mértékben a Római Katolikus Egyház szervezésében és keretei között. „A középkori keresztény Európa talán legmaradandóbb alkotása az európai egyetem, a tanulás és tanítás legfelsőbb intézményének létrehozása. Közel egy évezrede, hogy a Salernói Egyetem őse, a latin, görög és arab kultúrák találkozásánál létrejött orvosi iskola megalakult...” (Szögi 2000: 1)

A középkori, keresztény Európában az egyetem (a studium generale) a harmadik nagyhatalomnak számított az egyházi hatalom (a pápaság) és a császári hatalom (az imperium) mellett. A tudományos intézmény, az egyetem jellege nemzetközi lett. Érvényessége és hatása kiterjedt az egész művelt világra.

Az egyetemek létét az egyház (vagy típustól függően a városi előljáróság vagy a fejedelem) tudomásul vette, jóváhagyta, sőt ha éppen kellett, védelmezte is. „A skolarisokat (egyetemistákat) az egyetemek és az egyházi hatóságok mindig védelmökbe vették, ha sérelem esett rajtuk a város polgárai részéről, ... a pápa pedig rendre utasította az egyetemi kiváltságok és jogok ellen vétőket.” (Fináczy 1985: 287) Pedig az egyetemi ifjúság viselkedése (rendbontások, verekedések, ivások, duhajkodások) nemegyszer felzaklatták egy-egy kisváros békés polgárainak nyugalmaát. Mégis az egyetemek kialakulása a világtörténelem pozitív fejleményeinek egyike.

Simonyi Károly szerint: „A középkor mind a mai napig fennálló, élő és ható – szervezetében még mindig sok középkori vonást mutató – intézménye az egyetem, az universitas. [...] A szervezett oktatás bevezetésének jelentőségét egyszerűen nem lehet felmérni. Ez teljesen új az antik korhoz képest.” (Simonyi 1986: 123). Vagyis az antik kornak, az ókornak az iskolái mai szempontjaink szerint még semmiképpen sem tekinthetők egyetemeknek. Az egyetemek a maihoz hasonló formájukban a középkorban, a keresztény Európában alakultak ki, nagyrészt az Egyház környezetében és támogatásával. „Egyetem csak ott lehetkezhetett, ahol már valamilyen egyházi intézmény működött. Az universitas életére tehát döntő hatást gyakorolt a helyi érsek, püspök vagy éppen a káptalan vezetője, mint ezt a későbbi magyar példák is mutatják. Ugyanakkor éppen Párizs esetében az egyházi kapcsolat messze túlmutatott a helyi főpásztoron, és alapkérdéssé vált a pápaságnak az egyetemhez való viszonya, működésével kapcsolatos álláspontja.” (Szögi 2000: 2) Előtte azonban még tekintetbe kell vennünk egy bevezető művelődési fázist.

Az egyetemek kialakulásának folyamatában lényeges szerepe van ugyanakkor az arab kultúrának is. „A nyugat-európai egyetemek közvetlen elődjeinek az arab mecsetek mellett működő iskolákból kinövő oktatási intézmények tekinthetők. Nyugaton is megfigyelhető egy, az arab fejlődéshez hasonló vonal. Így a

párizsi egyetem lényegében a Notre-Dame-katedrális mellett működő iskolából alakult ki.” (Simonyi 1986: 123)

Egy akadémiai kézikönyvben a középkori arab tudományról a következők olvashatók: „Az arab kultúra és tudomány nagy hatással volt Európára. Eleinte Bagdad volt a kapcsolatokban a meghatározó, majd egyre inkább a mórok uralta Hispánia, sőt a 13. századtól Szicília szerepét sem becsülhetjük le. Kelet arab, zsidó és keresztény tudósai egyre nagyobb szerepet játszottak a középkori világban. A 8. század második felének nyolc nagy tudósa Kelet szülötte, a 9. században már harmincegy. A 10. század harmincnégy jelentős tudósa közül harmincegy keleti, három pedig spanyol arab, a 11. században harminc jelentős tudós közül huszonegyet adott Kelet, kilencet viszont a mór Hispánia.” (Salamon 2006: 424).

A Bagdadban művelt tudományról így írt Szabó M. Gyula: „...a Bölcsesség Háza létesítése al-Mamún kalifa uralkodásának (813–833) idejére esik. A Bölcsesség Háza a legnagyobb szabású tudományos vállalkozás volt az alexandriai Muszeion megalapítása (Kr. e. III. sz.) óta. A Bölcsesség Házában dolgoztak olyan jelentős csillagászok, mint Banu Músza és fiai, a három Músza testvér. [...] A legenda szerint a Bölcsesség Házának olyan nagy könyvtára volt, hogy amikor a mongolok 1258-ban a folyóba dobták az egész könyvtárat, az kilépett a medréből” (Szabó M. 2008: 356).

A korszak csillagvizsgálói közül kiemelkedően fontos intézmény volt Szamarkandban, és további csillagvizsgálók épültek Damaszkuszban és Rakkában. A szamarkandi arab csillagászok elkészítették az ezer legfényesebb csillag katalógusát (Benke 2006: 121, 123, 129).

Magas szinten művelték a matematikát (különösen az algebrát és a geometriát), a fizikát (különösen az optikát és a csillagászatot), valamint az orvostudományt. Alhazen a X., XI. században egy optikai probléma vizsgálatához negyedfokú algebrai egyenletet, oldott meg. Később – már a reneszánsz korban –

arab tudósok a π (3,14) értékét 17 jegy pontossáig adták meg. Szinusztáblázataik 1 szögperces lépésekben 9 jegy pontossáig készültek (Simonyi 1986: 135).

Al-Battáni (858–929) híres arab matematikus (aki csillagászzal is foglalkozott) a trigonometriai munkásságával írta be a nevét a tudománytörténetbe. Definíciót fogalmazott meg a kotangens szögfüggvényre. Fokonkénti beosztással készített kotangenstáblázatokat. Több tudománytörténész szerint saját korának legnagyobb csillagásza volt. (Teljes neve: Al-Battáni, Mohammed ibn Dsabir, és írták a nevét Albategnius formában is.) (Gazda–Marik 1982)

A X., XI. századi Avicenna (Ibn Szina) az orvostudományban évszázadokon keresztül meghatározó tekintély lett. Ez a tekintély olyan jelentős volt, hogy az összemérhetőnek bizonyult Hippokratészével és Galénoszával. A rendszerezés, a logikai sorrend tekintetében Avicenna (980–1037) példaképe Arisztotelész volt. Az orvostudományban nagyon termékeny írónak bizonyult, műveinek számát több mint 200-ra teszik. Fő műve az öt könyvből álló Kánon. Nagy mennyiségű irodalmi anyaga tananyagává vált az arab felsőszintű oktatásban, halála után még sok évszázad elmúltával is. Bynum így írt az akkori arab tudományról: „Több mint 300 évig az iszlám országokban folyt a legjelentősebb természettudományos és filozófiai munka... A legfontosabb helyek közé Bagdad, Damaszkusz, Kairó és a spanyolországi Córdoba tartozott.” (Bynum 2016: 53).

Córdoba különösen nagy fontosságú hely volt. Ez a település Spanyolországban Granada mellett a másik legjelentősebb arab korabeli műemlék város. (Madridtól mintegy 400 km távolságra található.) Szokták emlegetni úgy is, mint a „spanyol Athén”, ami igazán nagy elismerést jelent. Córdobaiban a nagy Mecsetben az iszlám fénykorában otthonra találtak a tudós tanítók és tanítványaik csakúgy, mint az imára szólított hívők. Amikor elhangzott az imára hívó kiáltás, megszakították a tanítást és az ítélezést, és mindenki az ima középpontja felé fordult. A mina-

ret építése a VIII. század végén történt. Az arab tudósok legjobbjai – ha tartósan máshol is dolgoztak – többnyire megfordultak Córdobaban is, de a várost sok keresztény tudós is látogatta (Fináczy 1985: 295).

Az említetteken kívül a korszak hírességei voltak Ali Abbasz, al-Havi, a már említett al-Battáni, ar-Rázi – és még sokan mások. Valamennyien az arab mecsetek környezetében kibontakozó iskolák vonzáskörzetében tevékenykedtek (Benke 2006).

Az arab kultúrkörben Fináczy Ernő szerint „...az Ajjubidák idejétől fogva főiskolául szerepelnek maguk a mecsetek mint madraszák, melyekben a tanítás anyaga az exakt tudományokat is felölelte.” (Fináczy 1985: 289). Az Ajjubidák (Ajjubidák, Ejjubidák) kurd származású muszlim dinasztia volt, akik a XII. századtól uralkodtak Egyiptomban és Szíriában. Szerepük a középkori kultúrában rövid volt, de nem jelentéktelen. (Ejjub a bibliai Jób neve a mohamedánoknál.) (Benke 1987: 248–251)

Az arab kultúra eredményeiről tájékozódtak a keresztény tudósok is. Ismerte az arab matematikusok felismeréseit a korszak nagy keresztény matematikaprofesszora, Gerbert d' Aurillac, akit az első ezredforduló éveiben a legműveltebb emberek között emlegettek. Szorgalmasan látogatta az arab iskolákat – főleg Córdobaban –, és gazdagította matematikai tudását. A trivium és a quadrivium szinte valamennyi részletében tájékozottságot szerzett. Természettudományi és vegytani ismereteiről is híres volt. Segítője volt az arab számjegyek európai elterjesztésének. II. Szilveszter (Sylvester) pápaként írta be a nevét a világtörténelembe. 999 és 1003 között (mindössze négy éven keresztül) állt a Római Katolikus Világegyház élén. (Ő küldte Szent István királyunknak a magyar Szent Koronát.) Szent Benedek rendjének (bencések) szerzetese volt, és pápává választása előtt Reimsben ő igazgatta a székesegyházi iskolát, és tanította a matematikát. Bobbióban, ahol apát is volt, híres iskolát alapított. A korabeli arab matematika közvetítője volt a keresztény világ felé (Szántó 1987: I. 331 és Mondin 2001).

II. Szilveszter pápa (uralkodott: 999–1003), aki a pápasága előtt Gerbert d'Aurillac néven a matematika professzora volt. Őt tekintik a korszak egyik legműveltebb emberének.

A falakon kívüli Szent Pál-bazilika freskója. Ismeretlen festő műve, 1832.

A XIII. században azonban már mutatkoztak a hanyatlás jelei, különösen a spanyolországi arab kultúrában. Fináczy így írt erről: „...meggyengült a spanyolországi arabok politikai hatalma, s ezzel elernyedett tudós munkásságuk is. Mikor azután III. Ferdinánd (1217–1252) Castiliát és Aragóniát uralma alatt egyesítette és Cordova (más írásmódban Córdoba – a szerző) elbukott (1236), az arab műveltség forrásai spanyol földön végleg elapadtak.” (Fináczy 1985: 296).

Hasonló folyamatok az arab tudományos és „egyetemi előképi” kultúrában más helyeken, más időpontokban (időszakokban) szintén megtörténtek. Az arab mecsetekben helyet kapott oktatási formákat már valóban az egyetemek prefigurációinak, előképeinek tekinthetjük.

Az első igazi egyetem, a párizsi Notre-Dame Székesegyház környezetében alakult ki, és egy hosszú fejlődési folyamat eredményeként 1200 körül „a székesegyházi iskola fölé épült” (Weszely 1929: 8). Itt az első tanulmányi szervezetet (szabályozást) Robert de Courçon bíboros, pápai követ adta meg, – 1215-ben. 1231-ben IX. Gergely pápa „Parens scientiarum” kezdetű bullájával ismerte el az egyetemet.

„IX. Gergellyel a XIII. század nagy lépésekkel indult el a felé a kulturális ragyogás felé, amely a civitas christianát a civilizáció csúcsaira vitte. [...] nagy érzékenységet mutatott a teológiai, filozófiai és jogi tudományok megújulása iránt. Támogatta az Itáliában, Franciaországban, Angliában, Németországban létrehozott új egyetemeket.” (Mondin 2001: 282, 283) IX. Gergely rendelkezései alapján váltak hozzáférhetőkké az egyetemeken Arisztotelész írásai.

IX. Gergely pápának sokat köszönhet az európai egyetemi kultúra. Létrehozott egy olyan bizottságot, amelynek az volt a feladata, hogy elősegítse az arisztotelészi hagyaték tanulmányozását. Segítette a domonkosok és a ferencesek bejutását az egyetemi katedrákra. A pápa kiváló kánonjogász volt. Sokat dolgozott annak érdekében, hogy kiegészíthető legyen Gratianus Decretuma. (Gratianus OSB bencés szerzetes volt, az egyházi jogtudomány atyja, a kánonjog tudományának megalapítója. Kezdeményezője volt annak, hogy az egyházjog tudományát válasszák külön a teológia tudományától. A Bolognai Egyetemen volt a jog- és erkölcsstan professzora.) Különös gonddal gyűjtette össze a zsinati határozatokat és a pápák dekretálisait. Azért, hogy a munka nagyobb súlyt kapjon, ezt a kánonjogi gyűjteményt ünnepélyesen hagyta jóvá, külön pápai bullával. A művet személyesen ajánlotta a párizsi és a bolognai egyetemek tanárainak és hallgatóinak. Uralkodásának évei alatt gyönyörű gótikus székesegyházak és iskolák épültek. A párizsi egyetem négy fakultásának működését különös gonddal figyelte, segítette. Ez abból is adódott, hogy ő maga is, a pápasága előtt, Párizsban

és Bolognában folytatott tanulmányokat. Az első párizsi fakultások: teológiai, jogi, orvosi és az ezeket előkészítő filozófiai fakultás, vagyis a facultas artium, az artes (Fináczy 1985: 260).

A legtekintélyesebb fakultáson, a teológiai karon 16 évig tartó tudományos tanulmányok és előkészületek után lehetett a doktorrá avatást elnyerni. A XIII. század folyamán kialakultak erre is a jogszabályok, és megszervezték a tudományos gradusokat, vagyis a fokozatokat, képesítéseket. Karonként három fokozat lépett életbe: a baccalaureatus, a licentiatus és a doctoratus. (Ez utóbbi helyett használták a magisterium kifejezést is.) A tudománytörténetben (illetve az egyetemtörténetben) az első „doktorok” nagyobb számban a teológusok voltak, és az itteni tudományos követelmények szintjét emelték rendszerint a legmagasabbra. „A párisi egyetem teológiai karának történetében azzal a törekvéssel találkozunk, hogy a tanulmányi idő tartama mentől hosszabb legyen.” (Fináczy 1985: 266) A teológiai doktorrá avatás fokozatát (gradusát) birettationak is nevezték, ami a fejre tett kalapot is jelentette. (A három- vagy négyágú katólikus papi főveget latinul ma is birétumnak nevezik.) (Fináczy 1985: 267)

Párizs egyetemén az universitas (az egység, egyesület, szövetség) az oktatók és a hallgatók egységét, együttesét jelentette (Universitas Magistrorum et Scholarium) (Simonyi 1986: 123). Az egyetem legfelsőbb szintű irányítását az illetékes püspök tanácsadó testülete, a káptalan végezte. (A káptalan volt a rektor felettese.) Ezt a mintát követték a francia, angol és német egyetemek (Mészáros 1964: 93). A párizsi egyetem elsősorban a teológiai és a filozófiai karairól vált híressé (Weszely 1929: 9).

A párizsi egyetem hallgatói részére 1254-ben IX. Lajos francia király udvari papja, Robert de Sorbon kollégiumot alapított. Itt helyezték el a teológiai kar szegényebb sorsú klerikusait és magisztereit. Sorbonne a kollégium számára házakat vásárolt, de több házat ajándékba is kapott. IX. Lajos király (Szent Lajos – uralkodott: 1226-tól 1270-ig) a Sorbonne-féle házakat újabb és

nagy épületegyüttesekkel egészítette ki. A Sorbonne Collegium Pauperum Magistrorum legfeljebb tíz év időtartamra adott elhelyezést a jelentkezőknek, és a bekerülés feltétele volt legalább a teológiai bakkalaureátusi tudományos és képzettségbeli fokozat. A Sorbonne-kollégium igazgatóját egy hosszú és bonyolult folyamat során, nagyon gondosan választották ki, főesperesi, rektori, dékáni, professzori véleményezések után. A kollégium tagjának lenni évszázadokon keresztül komoly rangot és elismerést jelentett. A XVIII. század végén azonban, a francia forradalom idején, a Sorbonne-t mint kollégiumot előbb bezárták, majd fel is oszlatták. Az egyetemi előadások, disputák (viták), foglalkozások a kollégiumban is folytak, csakúgy, mint a város diáknegyedének többi épületében. Idővel azután a „Sorbonne” elnevezés a kollégiumról átszállt az egész egyetemre. Ez az egyetemi név használatos ma is.

Villon egyik verséből is kitűnik, hogy a párizsi egyetemet a XV. század közepén már e néven emlegették. A költő 1456-ban írta Hagyaték (Le Lais) (Kis Testamentum) I–XL. című művét, amelynek XXXV. versszakában a következő sorok olvashatók.

„S végül amint szerkesztgetem,
S formálom Testamentumom,
Magamban, este, csendesen:
Harang kondúl a Sorbonne-on!
Kilenc órát jelez, tudom,
S az Angelus-ra híva int:
Azért az írást elrakom,
S imádkozom most szívszerint.”

(Mészöly Dezső fordítása)

Ez a különös életvitelű, kétszer is halálra ítélt, és kétszer is száműzetésbe küldött francia költő, Villon, a reneszánsz korból a mi Mátyás királyunk kortársa volt.

Minden egyetem jó hírének megalapozói az ott tanító professzorok, és ez igaz volt már a középkori Párizsban is. A legnevesebb professzorok egyike, Abaelard (más írásmóddal: Abaelardus, Abailardus, Abelard Peter, Abailard) sokat tett a párizsi egyetem reputációja érdekében. A professzor (1079–1142/44) bencés szerzetes (OSB) volt, aki főleg filozófiával és teológiával foglalkozott. A párizsi egyetemen főként dialektikát tanított, és szinte egész Európából voltak tanítványai.

A bencés rendet (*Ordo Sancti Benedicti*, vagyis Szent Benedek rendjét) 529-ben alapította a nyugati szerzetesség atyja, Benedek, aki később Európa védőszentje lett. Ez a szerzetesrend adott mintát az összes többi nyugati típusú szerzetesrendnek. A VII. századtól a rend tagjai (a bencés szerzetesek) a világnak szinte minden tájára eljutottak. Tanítottak, fizikai munkát végeztek, kolostoraik ispotályaiban gyógyították a betegeket. A jelmondatuk, az „*Ora et labora*”, azaz „Imádkozzál és dolgozol” kifejezte a szemlélődő élet (*vita contemplativa*) és a tevékeny élet (*vita activa*) összhangját, egységét. Ennek a szemléletnek a jegyében adott a bencés rend a világnak több mint húsz pápát, több mint ötezer szentet, sok ezer püspököt, és egyetemi professzorok százait. E szellemiség jegyében oktatott Párizs egyetemén Abaelard is. Érdeklődése kiterjedt a megismerés kérdésköreire és a nyelv-filozófia logikai problémáinak vizsgálatára. Teológiai nézetei sok vitát váltottak ki (Szántó 1987: I. 450).

„A 12. század közepén, az egyetemmé válás időszakában tanult, majd tanított Párizsban Petrus Lombardus párizsi püspök, aki még Abelard tanítványaként kezdte pályáját, és a skolasztika egyik alapítójaként gyűjtötte csokorba az egyházatyák, illetve az egyház tanítását. *Sententiarum libri* címet viselő fő művét Aquinói Szent Tamás is sokat tanulmányozta.” (Szögi 2000: 7) Abaelard iskolájából sok híresség került ki. A legnagyobbak közé tartozott Johannes Saresberiensis, aki különösen tájékozott volt a hét szabad művészet ágaiban. Voltak párizsi iskolázottságú magyarok is, mint például Bánffi Lukács esztergomi érsek vagy

Elvin váradi püspök. Ők – ha csak egy rövid időre is, de – a tanításba is bekapcsolódtak. További híres professzorok voltak ott Nagy Szent Albert és Szent Bonaventura (Szántó 1987: I. 436, 454).

Nagy Szent Albert (1193–1280) (másik nevén Albertus Magnus) domonkos rendi szerzetes volt, és Párizson kívül is híressé vált, például Kölnben is tanított. Tartományfőnöki, illetve regensburgi püspöki tisztségeket is viselt. A környezete 'doctor universalis' elnevezéssel tisztelte meg. Az 'egyetemes doktor' címet azért társították a személyéhez, mert a természettudományokban, a teológiában és a bölcseletben egyaránt jól tájékozott volt. Nagy érdeklődéssel hallgatták a világ minden tájáról odasereglett diákok, akiknek szinte második anyanyelvükké vált a latin, amely hosszú időre a tudomány nyelve lett. Nagy Szent Alberthez közel állt a természet, a tapasztalás. Szinte jelmondatává vált: „Fui et vidi experiri.” („Jelen voltam, és láttam, hogy így történt.” – Simonyi 1986: 150). A XIII. század másik nagy tudósa, egyetemi professzora Szent Bonaventura (1221–1274) volt. Ő a régebbi ferences rendi iskola képviselője. Híres műve a *Breviloquium*, amelyet Szántó Konrád a „teológia egyik drágakövének” nevezett el (Szántó 1988: 452). Műfaja szerint egyetemi hallgatónak készült rövid dogmatikai kompendium. Szent Bonaventura a tudománytörténetben a „doctor seraphicus” ('égi, mennyei doktor') elnevezést kapta.

A párizsi egyetem története is mutatja, hogy a középkori tudományban különösen két szerzetesrendnek volt fontos szerepe: a domonkosoknak és a ferenceseknek. Rövid időn belül mindkét rend katedrához is jutott Párizs egyetemén. A domonkosok egyik kiválósága volt például Aquinói Szent Tamás, a ferenceseké Roger Bacon. Az ő munkásságukra is gondolt Sarton, a neves tudománytörténész, amikor azt mondta, hogy a középkor a tudomány szempontjából egyáltalán nem volt terméketlen. „A középkort a tudomány szempontjából terméketlennek tekinteni éppoly ostobaság, mintha egy terhes asszonyt termé-

ketlennek tekintenénk mindaddig, míg meg nem szüli gyermekét.” (Sartont idézi: Simonyi 1978: 110)

Aquinói Szent Tamás (1225–1274) (a doctor angelicus, vagyis az angyali doktor) tanítványa volt Nagy Szent Albertnek, s sokak szerint túlnötte egykori mesterét is. A középkor kiemelkedően nagy hittudósa és bölcselője volt, aki Párizson kívül Rómában és Nápolyban is tanított. A skolasztikát arisztotelészi alapokra helyezte, sőt több ponton tovább is fejlesztette Arisztotelész nézeteit. Aquinói Szent Tamás megkülönböztette a hitet és a tudást. Szerinte előbbi a teológia, utóbbi a filozófia tudománya. Fel fogása szerint a kettő nem lehet egymással ellentmondásban, mert a természetes rend adja meg az alapot a természetfeletti rendhez. „Ezért a hittudomány és a bölcsélet békésen együttműködhet, támogathatja és kiegészítheti egymást.” (Szántó 1987: I. 453)

Szent Tamásnak döntő része volt abban, hogy a korszakban Párizs egyeteme a teológia világhírű központjává tudott válni. „A középkor teológiáját Szent Tamás fejtette ki a legtökéletesebben, kora világszemléletét ő alapozta meg a legszilárdabban, ő oldotta meg a legvilágosabban a középkori ember legfőbb problémáit: a természetes és a természetfeletti rendnek, Isten és a világ, a hit és az ész, az egyház és az állam egymáshoz való viszonyát. Életművének koronája a három részből álló „Summa Theologica” (Szántó 1987: I. 453). Minden idők legnagyobb egyetemi professzorai között tarthatjuk számon.

A korszak másik „nagyprofesszora”, a ferences Roger Bacon (1214–1292) Párizsban és Oxfordban tanított. Élen járt a természet tapasztalás általi megismerésében. Nevéhez fűződik több technikai-tudományos találmány megvalósítása, vagy legalábbis ezek megsejtése. Egyetemi szinten a modern technikai korszak egyik korai, középkori előfutárját tisztelhetjük benne. A szemüveg korai jelentőségének felismerője, és részben a megvalósítója volt. Szorgalmazta a tudományban az induktív módszer alkalmazását, vagyis azt, hogy az egyes esetekből az

általánosra való következtetés helyes módszer lehet. Irányzatát Szántó „oxfordi empirikus–matematikus” irányzatnak nevezte el. Három híres munkája az *Opus maius*, az *Opus minus* és az *Opus tertium*. Ismerte a fénytörés jelenségét, receptet állított elő a puskaporra, sokat kísérletezett. Foglalkozott a repülés problémájával. Műveivel és tapasztalataival egyetemista generációk sokaságának a tudása gyarapodott. A XIII. századi ferences szerzetesrendi pap, Roger Bacon személyiségében, munkásságában talán a később kialakuló mérnökképző egyetemek oktatóinak, professzorainak archetípusát láthatjuk (Szántó 1988: 454, 455).

Külön érdekessége a modern kori Sorbonne-nak, hogy 1906-tól magyar nyelvi és irodalmi tanszék is működött itt, kisebb-nagyobb megszakításokkal. A magyar tanszék első tanára Kont Ignác (1856–1912) irodalomtörténész volt. Ő már 1902-től tanított a Sorbonne-on mint magántanár, magyar irodalmat. Nemzeti kultúránk egyik legkiválóbb külföldi követe volt. Kont Ignác a tudományos dolgozatait három nyelven írta, magyarul, németül és franciául. A magyar irodalomtörténetről rendszerint franciául írt. A Sorbonne Egyetemen keresztül Kont ismertette meg a franciákkal Vörösmarty és Arany munkásságát. Elkészítette a magyar vonatkozású francia munkák, dolgozatok jegyzékét. Bár az ő munkássága nem a Sorbonne kezdeti időszakára, hanem a XIX. és a XX. századra esik, Kont mégis ikonikus magyar személyiség a Sorbonne történetében (Tört. Szemle 1913: 320).

Időrendben a második egyetem Bolognában kezdett működni. 1158-ban itt alapított jogi szakiskolát Barbarossa Frigyes, amely a XIII. században bővült ki filozófiai (artes, azaz facultas artium) és orvosi karral. A bolognai orvosi oktatás az arisztoteleszi filozófia keretei között folyt, tartalmát pedig nagyrészt a galénoszi orvostan jelentette. Bár látszólagosan nagy szabadság jellemezte az ottani egyetemi életet, ez a szabadság inkább a külsőségekre vonatkozott. Bolognában – mint láttuk – megvolt

az orvosi oktatás is, de az egyetemi képzés elsősorban nem erről volt híres. Benedek István „Hügieia. Az európai orvostudomány története” című könyvében egy külön fejezetet írt ezzel a címmel: „Bologna sebészei.”

A két legképzettebb bolognai sebész Borgognoni és Saliceto voltak. Ott már elkezdték alkalmazni a sebészet két nagy vívmányának korai és csekély hatású kezdeményét: a narkóvizt és az aszepszist. Ezeknek, az akkor még nagyon kezdetleges megoldásoknak a folytatása csak jóval később vált eredményessé (Benedek 1990: 102).

Skolasztikus oktatás a bolognai egyetemen a XV. században

P. Panfili rézkarca a skolasztikus oktatásról, 1785.

Bolognában 1363-ban teológiai kart is indítottak, a képzési választék tehát ekkor vált teljessé. (A „theológiai kar” alapítója VI. Ince pápa volt, bár az egyházi kapcsolatok Bolognában kevésbé voltak karakteresek, mint Párizsban. A kar működésének a közvetlen felügyelete is egyházi volt – ezt a püspök látta el.) Bologna egyeteme végül elsősorban a jogi oktatásáról lett híres (Weszely 1929: 9). Ott tanított jogot például Irnerius, akit a kortársai ’*lucerna luris*’-nak, ’a jog lámpásának’ neveztek. A tanítványjaiból alakult ki a glosszátorok iskolája, ahol jogi szógyarazatokkal foglalkoztak. Ők voltak a római jog újjáélesztői. Irnerius (Yrnerius, Hirnerius) (1050–1130) pályája Ravennában indult, innen került Bolognába. Az egyetemen szabad művészeteket és római jogot tanított. Műveit Berlinben, Bolognában, Turinban még a XIX. század végén, sőt a XX. század elején is

A bolognai egyetem egyik régi épülete 1562-ből

P. Panfili rézkarca 1785-ből

többször kiadták. A glosszátorok érdeme volt a nagyon alapos anyaggyűjtés, de hátrányukra szokták említeni a szövegekhez való túlzott ragaszkodást. A glosszátorok iskolájának folytatói voltak a posztglosszátorok vagy kommentátorok. Irnerius és követői tették igazán híressé Bologna egyetemét. A XIII. században az egyetemen mintegy 10.000 hallgató tanult (Fináczy 1985: 279).

A bolognai egyetem egyik magyar vonatkozása, hogy a XIV. század elején az egyik rektor magyar volt: Miklós nyitrai eszperes lett az ultramontanok rektora (Békefi 1901: 575). Ugyanezt a tisztséget később Szepesi János is betöltötte. Nemcsak az ultramontanok és a citramontanok törekedtek külön közösségek alapítására, a XIII. század második felében a doktorok (nem foglalkozási, hanem tudományos fokozati értelemben) is külön kollégiumot alkottak. Volt időszak, amikor a különböző nemzetekhez tartozók elkülönülő csoportjainak száma meghaladta a 25-öt.

A középkori jogtudomány fejlődésének fontos eseménye fűződik Justinianus (uralkodott: 527–565) keletrómai birodalmi (bizánci) császár nevéhez, hiszen ő „foglaltatta rendszerbe az egész addigi római jogot” (Simonyi 1986: 116). Ez a rendszerbe foglalt joganyag volt a Codex Justiniani, amely később alapja lett az európai jogrendszereknek. (Justinianus „kevésbé dicső” kultúrtörténeti tette, hogy ő volt az, aki 529-ben bezáratta a híres athéni filozófiai iskolát...)

A bolognai egyetemen az univerzitas csak a hallgatók egységét jelentette, a professzorok testülete különálló szervezet volt (Simonyi 1986: 123).

Nem volt azonban ritka eset, hogy e két testület a közös érdekek miatt összefogott. Egy ilyen szövetkezésre írt le példát Békefi Remig 1901-ben: „A pozsonyi káptalan értékes könyvtárában van a többek között egy folio-alakú hártya-codex, melynek könyvtári száma 16. Terjedelme mindössze csak kilencz levél; typusa a XIV. század közepén divatos olasz írásra vall.

Mindegyik oldalon hatvan sor szöveg van, miként ez a bolognai egyetem jogi facultásának kéziratainál szokásos volt. A codex a bolognai jogi egyetem – mai nyelven és felfogással szólva: facultas (kar) – statutumait tartalmazza a XIV. század első feléből.

A bolognai egyetem két rectora 1316-ban oda hagyta Bolognát, mivel a város feje szigorú rendszabályokat alkotott. Az egyetem többi hallgatói is megesküdtek, hogy kiköltöznek Bolognából. A város a történetek hallatára megijedt s jónak látta az alkudozás megkezdését a tanulókkal. A város engedett s a tanulók visszatértek Bolognába.

Kétségtől ez az eset eredményezte, hogy a bolognai egyetem régi statutumait nyomban átalakították; hiszen az új statutumban azt olvassuk, hogy »az egyetem fönmaradása és fejlődése végett s a tanulók szabályául és békéjeért készült« (Békefi 1901: 574).

A bolognai egyetem a káptalan joghatósága alól is kivonta magát, a hallgatók maguk közül választottak rektort. (Azért a rektorra választhatóságnak igen komoly kritériumai voltak, többek között a korhatárra, életvitelre nézve.) Ezt a típust követték a többi itáliai és a spanyol egyetemek, ilyen volt a krakkói is (Mészáros 1964: 93, 94).

A híres Krakkói Egyetemet Nagy Kázmér (1333–1370) alapította 1364-ben. (Mindössze három évvel előzte meg a magyarországi Pécsi Egyetemet, és egy évvel a bécsit.) A Krakkói Egyetem a XV. században különösen nagy hírnévre emelkedett, és sok magyar hallgató is tanult ott. A XV. században nevezetesekek voltak Krakkóban a csillagászati és a humanisztikus tudományok, a hallgatói létszám pedig megközelítette a 10.000 főt.

A XV. század után az egyetem Krakkóban visszahanyatlott, de a XIX. század elején újjászervezték. Krakkó nemcsak ennek a híres Jagelló-egyetemnek, hanem a Lengyel Tudományos Akadémiának is helyet adott, és így vált Lengyelország tudományos központjává. A XVI., XVII. században az új főváros már Var-

só lett, de Krakkó megmaradt „második fővárosnak” (Petneki 2001).

A bolognai egyetem az egyik forrása a gyakran használt „Alma Mater” kifejezésnek. Ezt az egyetemet tisztelték meg a középkorban az „Alma Mater Studiorum”, vagyis a „tudományok édesanyja” névvel, ami azután innen széles körben elterjedt az évszázadok során. A város pecsétjein és pénzein is gyakran megjelent az utalás az egyetemre, ilyen formában: „Bononia docet”, azaz Bologna tanít.

Mint láttuk tehát, az egyetemek alaptípusai Párizsban és Bolognában alakultak ki, Békefi Remig azonban említ egy harmadik típust is, Párizs és Bologna mellett Nápolyt. A párizsit egyháziegyetem-típusnak, a bolognait városinak, a nápolyit fejedelminek nevezi. Nápolyban a püspökségből már a X. században érsekség lett. Érsek volt ott 1388-tól Vilmos ferences rendi szerzetespap és 1407-től Szepesi János. A nápolyi egyetemet II. Frigyes német-római császár alapította 1224-ben. Fejedelmi alapítású egyetem természetesen csak ott jött létre, ahol az uralkodó bizonyos mértékig felvilágosult szellemű volt, és nyitottságot mutatott a műveltség irányába. II. Frigyes császárnak voltak ilyen hajlamai (Békefi 1901: 575). Az „uralkodó” tudományok Párizsban a teológia és a filozófia, Bolognában a jog voltak. Már a középkorban mindkét város egyetemén oktatták az orvosi tudományokat is, az orvosi karok mégis elsősorban Salerno és Montpellier egyetemein váltak igazán híresekké, és e két orvosképzés hatása alatt fejlődött a többi egyetem orvosképzése (Weszely 1929: 9, 10).

A két helység, Salerno és Montpellier közül az időbeli előbbség Salernóé. Ennek a Nápoly közelében fekvő, dél-itáliai városnak nagyon kedvező klímája volt. Sokan ezzel (vagy ezzel is) magyarázzák, hogy itt alakult ki az orvoslás egyik legkorábbi központja. Közrejátszhattak azonban más okok is. Benedek István szerint „A görög kultúra, a római civilizáció és az arab hatás ötvöződik a korai keresztény szellemiséggel...” (Benedek 1990:

90). Ami a kereszténységet illeti, itt, Salernóban nagyon korán, már a VII. században alapítottak egy Szent Benedek-rendi kolostort, amelyhez korabeli kórházat (isptályt) csatoltak. Ez lehetett a magja a később kialakuló salerno i orvosi iskolának, majd egyetemnek.

Kezdetben a kolostor szerzetes papjai gyógyítottak, később érkeztek ide világi orvosok is, nemcsak gyógyítani, hanem tanulni is. Így lassan a tanítási tevékenység is egyetemi szintre emelkedett. A tananyag az antik orvoslás volt, főleg Hippokratész és Galénosz munkássága. Megjelentek azonban itt arab szerzők művei is, latin fordításban. Különösen sok arab orvosi könyvet fordított latinra Constantinus Africanus (1010 k. – 1087), aki Montecassino Szent Benedek-rendi szerzetespapi kolostorában töltötte életének utolsó időszakát. Salernóban filozófiát és jogot is tanítottak, a legnagyobb hírnévre azonban itt az orvostudomány jutott. Úgy látszik a forrásokból, hogy itt nem vált igazán híressé a teológia sem. Olyannyira centrális volt ott az orvostudomány, hogy az egyetemet „Civitas Hippocratica” névvel illették. A salernói orvosi oktatás és gyakorlat a XIII. század második felére már túljutott a csúcspontján. A következő századtól az orvostudományi hírnév folytatása már Montpellier-re várt (Fináczy 1985: 285).

Pápai alapítólevéllel jött létre a párizsi egyetemmel vetélkedő montpellier-i egyetem, szintén híres orvosi iskolával. Benedek István szerint: „Tekintélyét félezer évnél tovább megőrizte.” (Benedek 1990: 98). Montpellier-nek igen kedvező földrajzi fekvése volt, közel a Földközi-tengerhez, Spanyolország és Itália között. Érvényesült ott a spanyol–arab hatás és a görög–római szemlélet is.

A skolaszticizmus bizonyos elvontságot adott az orvosi képzésnek is. Úgy látszik, hogy ez jobban érintette Párizs egyetemét, és talán kevésbé Montpellier-t. Arnauld de Villeneuve montpellier-i orvos meg is vádolta a párizsiakat azzal, hogy ott csak az univerzaliákért tanulják az orvostant, a gyakorlati kép-

zés és a szakszerű tudás pedig háttérbe szorul. Egyik orvos ismerősére hivatkozott, aki igen magas szinten volt tájékozott az artesekben, de nála a filozófiai gondolkodás elnyomta az orvosi szakértelmet. Montpellier-ben igyekeztek ennek a szemléletnek gátat vetni.

Salerno és Montpellier sajátos helyzete az orvostudományokban nagyrészt az anatómia boncolás közbeni oktatásából adódott. Montpellier-ben kétévenként volt szabad halott embert tanulmányképpen felboncolni, Salernóban pedig a halálra ítéltet holttestét kapta meg az iskola, hogy rajtuk anatómiai gyakorlatokat végezzenek a hallgatók (Mészáros 1964: 99). Ez egyházi engedéllyel történt, az egyház tehát nem tiltotta abszolút módon a boncolást, viszont korlátozta az esetleges visszaéléseket, és megakadályozta az esetleges halottgyalázást. A boncolás szigorú szabályozása lényegében kiterjesztette az emberi méltóság védelmét az ember földi maradványaira is. Az egyházi hatóságok ilyen engedélyeket a XIII. századtól már folyamatosan biztosítottak (Mészáros 1964: 99).

Az Egyház óvatossága és mértéktartása a halottboncolással kapcsolatban nagyon is indokolt volt. Robert Merle francia író Csikóéveink című könyvében 1984-ben, leírta, hogy Montpellier-ben egyes orvosnövendékek a temetőben a halottakat kihantolták, és így végeztek anatómiai gyakorlatokat. Az ilyen illegális és nagymértékben erkölcstelen cselekedeteket az Egyház nyilvánvalóan tiltotta és akadályozta. Az Egyház nyilvánította, hogy az erkölcsi szempontok a mégoly értékes és becsülni való tudásvágnál is előbbre valók. A legális és engedélyezett boncolásokat viszont az Egyház ellenőrizni tudta, és ellenőrizte is. Ez felelt meg az erkölcs és a tudomány szempontjainak egyaránt.

A tudományra jogtalanul hivatkozók kritikáihoz Merle regényét a témánk szempontjából csupán szépirodalmi illuztrációnak tekinthetjük, amelyben a szomorú, sőt felháborító montpellier-i visszaélések később, az 1567. esztendőben ját-

szódtak. Az ilyen és ehhez hasonló halottgyalázásoktól tartott az Egyház, ezért – és nem a vélt tudományellenességből – szabályozta nagyon szigorúan a boncolást. A halottgyalázást egyébként a polgári ítékezés szerint is büntették, – kötél általi halál vagy gályarabság járt érte. A többi egyetemen a középkorban nemcsak az európai keresztény orvosok, hanem például az arabok is kerültek általában a boncolást (Mészáros 1964: 99).

A hallgatók nagy számban keresték fel Salerno és Montpellier egyetemét. Az orvosi tudományok egyetemi „elhelyezkedését”, elfogadott diszciplinává válását illetően igen figyelemre méltóak Birtalan Győző szavai: „A középkori egyetemeken a medicina csak azért foglalhatta el előkelő helyét az alaptudományok sorában, mert tanait magas szintű filozófiai érveléssel és logikai rendszerezésben adták elő. Tekintélyét elsősorban ez biztosította. [...] ha kiszorult volna az egyetemi képzésből, úgy az orvoslás évszázadokra megreked az egyszerű iparok szintjén.” (Birtalan 1989: 34).

A mai tapasztalatainkhoz mérten a középkori (XI–XIV. századi) egyetemi vizsga igen komoly próbatételnek számított. Egy korabeli leírás szerint a vizsga egy része vitatkozás volt tudományos kérdésekről, váltott „ellenfelekkel”, reggel hat órától este hat óráig, egy óra ebédszünettel. A doktori vizsgák ilyen időbeosztással több napon át tartottak.

A XIV. század végén Európában félszáznál kicsit több egyetem működött, nagyobb részük az Alpoktól Nyugatra, kisebb részük az Alpoktól Keletre. A nyugati területeket mondták „citramontana”-nak, a keletiek pedig az „ultramontana” részek. Avonatköztatási helyek a legősibb egyetemek, Párizs és Bologna voltak. Ennek megfelelően Bolognában az Alpokon inneni hallgatók közössége volt az „universitas citramontanorum”, az Alpokon túliaké volt az „universitas ultramontanorum” (Fináczy 1985: 281).

Láttuk az előzőekben, hogy a középkori keresztény Európában kialakult egyetemi kultúrának négy alapvető tudományági

irányultsága volt: a teológia, a filozófia, a jogtudomány és az orvostudomány.

A teológiai, jogi és orvosi tanulmányokat a negyedik kar, a „*facultas artium*” készítette elő. A természettudományokra épülő mérnöki tudományok később, a XVIII. század folyamán nyertek egyetemi jogosultságot. A világ első egyetemi színvonalú mérnökképzése Magyarországon valósult meg, amikor 1782-ben Budán az egyetem bölcsészeti karához csatolva létrehozták az *Institutum Geometricum*ot, a Mérnöki Intézetet. 1785-ben itt állították ki a világ első olyan mérnöki oklevelét, amelyet egyetemtől való pecsét hitelesített, és amely latin nyelvű volt. Ezt követte a többi európai mérnökképzés – például több mint évtizednyi késéssel a franciaországi (Fodor 1955: 3). Erről a későbbiekben lesz szó, a magyarországi egyetemeknél fogjuk ezt tárgyalni.

A fentieket összefoglalva irányadónak tekinthetjük Fináczy Ernő értékelését, amit ő a középkori nevelés történetének feldolgozásánál az egyetemekről írt. „Minden esetre a középkori egyetemek voltak azok az intézmények, melyek az újjáalakult fiatal európai társadalomban legelőször tekintették feladatuknak a tudomány önzetlen ápolását s legelső látható példáját adták a mesterek és tanítványok ama szellemi közösségének, az idősebb és ifjabb tudós nemzedékek ama szolidaritásának, mely minden tudománytanítás és tudományművelés elengedhetetlen feltétele.” (Fináczy 1985: 288)

A középkorban a hallgatók nagy többsége klerikus volt, azaz valamilyen egyházi rend kötelékébe tartozott. Közülük csak kevesen lettek áldozópapok, de a többiek is őrizték az egyházhoz tartozásukat (Fináczy 1985: 286). A klerikus szó akkoriban igazán azt jelentette, hogy az illető az egyházhoz tartozik, és tudománnyal foglalkozik – a tudományt vagy tanítja, vagy tanulja. Egyház és tudomány összetartozó fogalmak voltak.

Befejezésül tekintsünk egy felsorolást! Európa legrégebbi alapítású egyetemei még a XV. század előtt jöttek létre. (Euró-

Részlet az angliai Oxford egyetemi épületeiből
*Christ Church Cathedral. Az Oxfordi Egyetem legnagyobb kollégiumának
 a kápolnája.*

pában a nagy egyetemalapítási időszak a XIII–XIV. század, de főleg a XIII.) Ezek nem teljes, de jó áttekintésre alkalmas jegyzéke a következő.

Bécs	1365
Bologna	11. század
Buda	1389 (1395)
Cambridge	13. század
Heidelberg	1385
Köln	1388
Krakkó	1364
Lisszabon	1290
Montpellier	1289

Nápoly	1224
Oxford	12. század
Pádua	1222
Párizs	12. század
Pavia	1361
Pécs	1367
Pisa	1343
Prága	1348
Salamanca	1243
Salerno	11. század
Toulouse	1229

A felsorolásban szerepel két magyarországi egyetem is, a pécsi és a budai (óbudai). Ezekről részletesebben később, „A magyar egyetemek” című fejezetben lesz majd szó.

Azok az európai nagyvárosok, ahol a középkor után (az újkorban) is sok magyar megfordult, – professzorként vagy hallgatóként, a következők: Bécs, Graz, Berlin, Heidelberg, Göttingen, Jéna, Wittenberg, Zürich, Oxford, Cambridge, Glasgow, Párizs, Bologna, Madrid, Lisszabon, Róma, Vatikán Pápai Állam. A felsorolás nem teljes, de ezekben az egyetemi városokban különösen sok tudománytörténeti emlék mutatja a magyar nemzeti kultúra és tudomány történelmileg is kitapintható európaiságát.

A XVI. század második negyedétől a protestáns vallású ifjak fő tanulmányi helye Wittenberg lett. A wittenbergi egyetemet (Luther városában) 1502-ben alapította, pápai beleegyezéssel, Bölcs Frigyes (1482–1556) pfalzi választófejedelem. Ezen az egyetemen volt 1508-tól a teológia és a filozófia professzora Martin Luther (1483–1546) Ágoston-rendi szerzetes, a reformáció megindítója és egyik vezéralakja. A wittenbergi egyetem az alapítása után rövid idő alatt sokak által látogatott, híres európai egyetemmé vált. Wittenberget Poroszországhoz csatolták, és 1815-ben az egyetemet a hallei egyetemmel összevonták.

A nagy egyetemalapításokkal a középkori keresztény Európában tehát kialakult a harmadik hatalom: a sacerdotális (papi, lelkészi, vallási, egyházi) hatalom és az impérium (világi, császári) hatalom után a stúdium (az egyetem) mint hatalmi tényező. Erre az időszakra vezethető vissza az ismert mondás eredete: „A tudás hatalom!”.

A padovai egyetem a XVI. században

P. Panfili rézkarca 1785-ből

A magyar egyetemek

„A középkori tudomány és műveltség koronái voltak az egyetemek.

Ma is azok ...”

(Hanuy 1903: 11).

A magyarországi egyetemi élet megindulása előtt a hazai értelmiség külföldön szerezte meg a tudását. „A nyugati kereszténység szellemi műhelyeinek számosában megfordultak magyar diákok – egyháziak és világiak egyaránt – a középkor folyamán már jóval azelőtt, hogy a párizsi universitas kiváltságlevéllel (1194), majd hivatalos statútummal (1215) büszkélkedhetett volna...” (Török–Legeza 1999: 7).

Az első magyar klerikusok közé tartozott Lőrinc királyi káplán is, aki később magas főpapi méltóságra emelkedett. Egyes számítások szerint békés időszakokban csak Itáliában egyszerre majdnem félszáz magyar diák végzett felsőfokú tanulmányokat. Magyarországon is nagy szükség volt jogvégzett klerikusokra, akik előbb Bolognában, majd Padovában szereztek magas műveltséget. A Padovai Egyetem a Bolognai Egyetemből kivált részeket is magába foglalta, így Bologna után Padova is a magyar diákok kedvelt úticélja lett.

Párizs egyetemén közben európai hírnű teológiai iskola fejlődött ki. Bánffi Lukács esztergomi érsek és Elvin váradi püspök egyaránt ottani iskolázottságúak voltak. A XII. század második fele aztán meghozta az itthoni felső szintű oktatás lehetőségét is, először Veszprémben.

A padovai egyetem orvosi auláját a nemesi hallgatók címereivel díszítették. Köztük van néhány magyar hallgató címere is

*A Padovai Egyetem (Università di Padova) központja –
a Palazzo del Bo Cortile Antico (régi udvar) és Aula Magna termei*

Ábel Jenő „Egyetemeink a középkorban” című értekezésében a veszprémi iskolára úgy tekint, hogy az „...az Árpád-korszak művelődéstörténetének kétségtelenül fénypontját képezi.” (Ábel 1881: 3). Valószínűsíti, hogy a Szent István által alapított veszprémi püspökség és káptalan mellett létrehozott egyházi iskolából fejlődött ki, talán III. Béla uralkodása (1173–1196) alatt.

Fennmaradt IV. Incze pápától egy 1246-ban keltezett okirat, amelyben szó van Franciaország, Magyarország és Olaszország művelődési intézményeiről. IV. Incze pápa 1246-ban kelt okmányára a hivatkozást Ábel Jenő így adta meg: „Waillynál, Histoire de Louis IX, mint Marczali Henrik úr szíves közléséből

tudom” (Ábel 1881: 5). (IV. Ince/Innocentius pápa 1243 és 1254 között vezette az Egyházat.) Békefi Remig kutatása és érdeklődése szerint Marczali Henrik Ábel Jenőnek Wailly műve helyett Wallon művét említette (Békefi 1896: 336, 337).

A XII., XIII. században az európai egyetemek két alapvető típus szerint szerveződtek, az egyikhez Párizs, a másikhoz Bologna adta a mintát. III. Béla második felesége, (Capet) Margit II. Fülöp Ágost francia királynak volt a nővére, így III. Bélának élénk francia kulturális kapcsolatai voltak. Erre gondolva Ábel Jenő nem tartja valószínűtlennek, hogy a veszprémi iskola részben a párizsi egyetem mintájára szerveződött volna (Ábel 1881: 3).

Horváth Pál az egyetemi-jogi kultúránk ősforrásait kutatva a korabeli francia kapcsolatokról a következőket írta: „a Bizáncban nevelkedett III. Béla az itthon majdan Antiochiai Anna (Ágnes, Châtillon) néven ismert [...] hercegnőt vette feleségül, aki csakúgy, mint a második feleség, Capet Margit (VII. Lajos francia király lánya) a francia műveltség igényét hozta Magyarországra. Ezekben az évtizedekben zajlott le a veszprémi studium párizsi minták szerinti átszervezése, és ezt a változást [...] a veszprémi káptalani oklevél-kibocsátó gyakorlat gyarapodása is bizonyítja. Az ambiciózus uralkodó tehát elérte az okleveles gyakorlat kiszélesedését, amit egy IV. Ince pápától származó levél (epistola) is megerősít. Ábel Jenő és több jeles kutató e körülmények feltárulta nyomán sorakozott fel az első magyar egyetem, illetve a veszprémi jogi studium történelmi realitása mellett.” (Horváth 2006: 503).

Veszprém jelentősége a diplomatikában (oklevéltanban) is kimutatható: „első okleveleinket a veszprémi káptalan területén állították ki. Napjainkig megőrződött 224, Veszprémre vonatkozó Árpád-kori oklevelünk” – olvashatjuk Gazda Istvánnál (Gazda 1998: 20).

A veszprémi iskolát tudósaink és szakíróink egész sora nevezni valódi egyetemnek és Magyarország első egyetemének: Ábel

Jenő, Beöthy Zsolt, Szabó Károly, Toldy Ferenc, Kerékgyártó Árpád, Baróti Lajos, Vass József, Lányi Károly és – az ő állásfoglalásaik alapján is – Gutheil Jenő (Gutheil 1961: 460, 463). (Velük szemben Békefi Remig más állásponton van.)

Gutheil¹ véleménye szerint a XIII. században az egyetemeket még gyakran „studium”-nak nevezték, és IV. László oklevelében is a veszprémi főiskola studiumként szerepel. A „studium generale” kifejezést csak később kezdték használni. A páduai egyetem például még 1377-ben is saját intézményét „studium Paduanum”-nak nevezte és nem „studium generalenak”, csak „studium”-nak (Gutheil 2008: 131, 132).

A XIII. század utolsó negyedére vonatkozóan azt valószínűsíti Horváth Pál, hogy a veszprémi egyetem, vagyis „az első hazai studium generale” az 1276. évi tragikus pusztítást talán túl is élhette (Horváth 2006: 503).

Helyet adtunk ennek az álláspontnak is, de helyénvaló megjegyezni, hogy megalapozott, komoly kutatások szólnak arról, miszerint „ez soha nem volt egyetem; egyetem-voltát semmi sem bizonyítja. A 19. századig az az intézmény nevezhető egyetemnek, amelynek a./ alapítója, alapítólevele van, b./ egyetemi szervezete van, c./ egyetemi tudományos fokozatok adására joga van. Voltak azonban más, igen kiváló iskolák a 13–15. században, amelyek nem voltak egyetemek, de – ettől függetlenül – igen magas szintű tudományos képzés folyt bennük, kiváló tanárokkal, széles diák-vonzáskörrel. Ilyen lehetett talán az említett veszprémi és a budai »dömés« iskola, és mások.” (Mészáros István szíves közlése, 2007. augusztus.)

Ahogy bizonytalan a veszprémi iskola létrejöttének pontos éve, úgy tűnik bizonyosnak a pusztulás esztendeje. (De bizonytalan a pusztulás mértéke...) 1276-ban tűzvész semmisítette meg szinte talán egész Veszprémet, és így részben ezt az intézményt és a könyvgyűjteményeket is. IV. László igyekezett ugyan

¹ Gutheil Jenő (1887–1963) veszprémi kanonok volt.

segíteni a veszprémi iskolát, de 1301-ben III. András halálával férfiágon kihalt az Árpád-ház, és ezt követően a zűrzavaros esztendőök nem kedveztek a kultúrának és az iskolai életnek. Gutheil Jenő erről így írt: „IV. László megkísérli adományával új életre keltetni az itt virágzott tudományosságot, de sikertelenül. Okleveleinkben 1318-tól megtaláljuk az újrászervezett székesegyházi iskola nyomait, de főiskolánk az Árpádok korával együtt a múlté lett. Helyébe Nagy Lajos királyunk 1367-ben Pécssett alapít egyetemet.” (Gutheil 1961: 466). A veszprémi iskola tehát nem tudott már talpra állni, kétséges az, hogy a XIII. század utolsó két évtizedében ténylegesen működött-e.

Széchy Pál prépost egy regiszterben tájékoztatta az uralkodót, IV. László királyt (aki 1272–1290-ig uralkodott) azokról a károkról, amelyek 1276-ban érték a 36 tagú káptalant, a 15 jogi doktort és a „főtanodát”, ahol a kánonjogi és a római jogi könyvek rongálódtak meg. A károk „leltára” valóban sejtetni enged, hogy Veszprémben magas szintű iskola működhetett.

A veszprémi iskola megsemmisülése és a pécsi egyetem létrejötte feltehetően összefügg egymással. Ábel Jenő feltételezi, hogy Nagy Lajos király (uralkodása: 1342–1382) a pécsi egyetemmel a „Veszprémben támadt hézagot” törekedett kitölteni. A XIV. század második felében már több egyetem működött Európában, nagyon is elképzelhető, hogy a magyar uralkodó sem akart lemaradni (Ábel 1881: 9, 10).²

Nagy Lajos kérésére V. Orbán pápa 1367. szeptember 1-jén kelt bullájával jóváhagyta a pécsi egyetem felállítását (Kardos–Kelemen–Szögi 2000: 12). (Bécs egyeteme mindössze két évvel korábban létesült!)

V. Orbán pápa nagylelkű és kultúrát szerető ember volt, hiszen annak ellenére erősítette meg a pécsi egyetemet, hogy

² A XIV. század közepe más országokban is a nagy egyetemalapítások időszaka volt. 1348-ban Prágában, 1364-ben Krakkóban, 1365-ben Bécsben létesültek egyetemek. Nagy Lajos királyt ez is ösztönözhetette.

Halvány festésű, színtelen falikép V. Orbán pápáról
(uralkodott: 1362–1370), aki megalapította Pécsen a középkorban
az első magyar egyetemet.

A Pécsi Tudományegyetem dísztermében

Halvány festésű, színtelen falikép Nagy Lajos (uralkodott: 1342–1382)
magyar királyról, akinek kérésére V. Orbán pápa megalapította
Magyarország első egyetemét.

A Pécsi Tudományegyetem dísztermében

Nagy Lajos király néhány évvel korábban betiltotta a pápai tizedszedők működését Magyarországon, hogy a királyi kincstár ezáltal is több bevételhez jusson. Sőt, V. Orbán ugyancsak nemes gesztussal megerősítette a magyarországi pálosok rendjét is (Rosta 2007).

Egy korabeli „teljes” egyetem a szabad művészetek, a kánoni és a polgári jog, valamint az orvostan mellett a hittudományi fakultással is rendelkezett. V. Orbán pápa azonban a hittudományi fakultást sem Bécsben sem Pécsen nem engedélyezte. Erről V. Orbán pápa alapító levele az alábbiakat tartalmazza: „Pécs városában létesüljön egy studium generale, ahol örök időkre tanítsák az egyházjogot és a polgárjogot, valamint minden más tisztes tudományt, kivéve a teológiát, s hogy az ott működő tanárok és hallgatók birtokolják mindazt a kiváltságot, szabadságot és mentességet, amit a doktorok, tanárok és hallgatók a studium generalékon élveznek és gyakorolnak.” (Kardos–Kelemen–Szögi 2000: 12). A pécsi egyetem kancellárja V. Orbán rendelkezései szerint „a pécsi püspök, illetőleg székesegyház esetében a káptalani helynök” volt (Ábel 1881: 11).

A pécsi egyetem alapításának egyik szorgalmazója Vilmos pécsi püspök (1361–1374) volt, aki az egyetemnek helyet adott a Püspökvárban, és a fenntartásának költségeit is vállalta. Az egyetem megfelelő védettsége is biztosított volt. „A tatárjárás után kőfallal veszik körül a székesegyházat, a püspöki palotát és a város magját alkotó fontosabb épületeket (700 ezer m²).” (Benke 2006: 237)

Evlia Cselebi török utazó és történetíró feljegyzéseiben olyan adatok szerepelnek, amelyek szerint valószínűsíthető, hogy az egyetem Pécsen a Székesegyház közelében volt. (1978-ban a régészeti feltárások során meg is találták a Székesegyház és az északi várfal között azt a címeres követ, amely eredetileg az egyetem „Magna Aulájának” falát díszítette. Egy másik címerkőtöredéket is ismer a régészet, amelyről szintén azt tételzik fel, hogy a középkori egyetem alapítási időszakából szár-

Nagy Lajos király és Vilmos pécsi püspök szobra
A Pécsi Székesegyház és az északi városfal közötti egyetemtörténeti területen

A középkori pécsi egyetem címerkőve, amely egykor a nagyterem falát díszítette. Jellegetes motívumok: kereszt, kulcsok, Anjou-liliomok

mazik.³ A régészeti tudomány állásfoglalása ebben ma még nem egységes.)

Istvánffy Miklós történész szerint a pécsi egyetemnek 1526 és 1543 között több mint kétezer hallgatója volt. Istvánffy írásai alapján Ábel Jenő azt valószínűsíti, hogy a pécsi egyetem 1543-ban szűnt meg, amikor Pécs török megszállás alá került (Rosta 2007: 24).

Középkori magyar egyetem létesült tehát 1367-ben Pécsett, bölcséleti, jogi és orvosi fakultással, 1389-ben (a források egy része szerint 1395-ben) Óbudán bölcséleti, teológiai, jogi és orvosi fakultással, 1467-ben Pozsonyban bölcséleti, teológiai, jogi és orvosi fakultással. Ez utóbbi pozsonyi egyetemet Academia Istropolitana néven is jelölték. A pozsonyi egyetem dokumentumai fennmaradtak, így ennek az intézménynek a léte és „egyetem volta” jól bizonyítható. II. Pál pápa (1464–1471) 1465-ben felhatalmazást adott Vitéz János esztergomi érsek, fő- és titkos kancellárnak, valamint Janus Pannonius pécsi püspöknek, hogy Magyarország bármely városában (amelyet erre a célra a király kijelöl) hozzanak létre egyetemet. Vitéz Esztergomot szemelte ki, de Mátyás inkább Pozsony mellett döntött. A pápai szándék szerint a minta a bolognai egyetem lett volna, de a megvalósult szervezet ettől kismértékben mégis eltért (Kardos–Kelemen–Szögi 2000: 14).

Mátyás Budán egy másik kiváló iskolát is felállított, amelyet a dömések (domonkos rendi szerzetesek) budai kolostorában helyeztetett el – szándékai szerint ideiglenesen. A pécsi egyetem működésének kezdete Nagy Lajos király uralkodásához, az óbudai Zsigmond királyéhoz, a pozsonyi Mátyás királyéhoz kötődik (Mészáros 1996: 15, 17; Simonyi 1986: 123).

Mátyás korában a pozsonyi egyetem után jelentőségében a következő hely a budai domonkos főiskolát illeti, amelyet töb-

³ Pécs Város Történeti Múzeuma. 2007. Pécs, Felsőmalom u. 9. Tímárház, børszáritó padlással.

Emléktábla az 1395-ben megnyílt Óbudai Egyetemről
Az Óbudai Gimnázium falán (Budapest, III. kerület, Óbuda, Szentlélek tér 10.)

ben többször is egyetemnek neveztek, bár valójában nem érte el (de kétségtelenül jól megközelítette) egy egyetem rangját. A király a Vitéz János-féle összeesküvés felszámolása és a pozsonyi egyetem meggyengülése után a korábbiaknál is nagyobb figyelmet fordított a budai domonkos főiskolára.⁴

Mátyás korában az intézményben bölcsészeti és teológiai képzés folyt, és adtak ki tudományos fokozatokat is. A XV. század második felében híres professzor volt ott Nicolaus de Mirabilibus (?–1495). Az intézmény Mátyás király halála (1490) után sem hanyatlott le, sőt a rend előjárósága még a XVI. század elején is megerősítette az intézmény statútumait. Mátyás eredeti terve az volt, hogy a domonkosok főiskolája majd alapot fog jelenteni egy hatalmas méretű és jelentőségű, új „Budai Egyetem” létrehozásánál. Erről az építkezésről Heltai Gáspár (1520 k. – 1575) írásművei is tudósítanak.

Annak érzékeltetésére, hogy mekkora volt a középkori (ezen belül is a reneszánsz kori) tudományos teljesítmény rangja és elismertsége, érdemes rövid kitérőt tennünk. 1470 telén Esztergomban tudományos szimpóziumot tartottak. A cél egy tudományos probléma megvitatása volt. A rendezvénynek igen magas rangú résztvevői voltak: Vitéz János esztergomi érsek, Mátyás király, Janus Pannonius és Giovanni Gatti domonkos-rendi teológus Itáliából (Mészáros 1996: 17). Az egyház korabeli tudomány iránti pozitív viszonya ilyen eseményeknél is kimutatható. Egyes források szerint Gatti (Gattus) az egyházjog és a teológia doktora és Mátyás király között élénk tudományos vita bontakozott ki, amely végül is Mátyás javára dőlt el.

Középkori egyetemeink a XV–XVI. század folyamán (a veszprémi felsőoktatás már az Árpád-korban) sorra megszűntek. Az első kora újkori magyar egyetemet, a kolozsvári jezsuita egye-

⁴ A Domonkosok Rendjét – O. P. azaz Ordo Fratrum Praedicatorum – 1216-ban alapította Szent Domonkos. Az 1220-as évek elején a rend Magyarországon is megtelepedett.

temet Báthori István erdélyi fejedelem és lengyel király alapította 1581. május 12-én. A következő három évszázadban ez az egyetem többször is megszűnt és újraindult.

A jezsuiták irányítása alatt álló egyetem befogadta a nem katolikus vallású hallgatókat is. (Ekkor a katolikusok Erdélyben már kisebbségben voltak.) Ennek a kolozsvári intézménynek filozófiai és teológiai kara volt. Báthory nagy formátumú tervei kitűnnek az alapítólevélből is: „Hogy ezt az Apostoli Szék tekintélye is szentesítse, és e kollégium minden tekintetben bírja egy valódi egyetem kiváltságait, az Apostoli Széknél fogjuk szorgalmazni.” (Kardos–Kelemen–Szögi 2000: 20). Báthori István halála után az egyetem (egyetemi kezdemény, akadémia) visszahanyatlott. „A szinte teljesen protestáns környezetben működő jezsuita egyetem oktatási eredményei politikai vihart kavartak.” (Kardos–Kelemen–Szögi 2000: 20) A protestáns erdélyi vezetők a vallási egyensúly megbomlásától tartva a jezsuitákat eltávolították a fejedelemség területéről.⁵

Híres professzor volt akkoriban Kolozsváron Szántó (Arator) István (1541–1612), aki nagy műveltségét Rómában a Collegium Germanicumban szerezte. Kolozsvári évei előtt Bécsben és Grazban működött. A nagy tekintélyű jezsuiták tudását és szorgalmát a következő évszázadban történt egyetemalapításhoz az esztergomi érsek is kereste és igénybe vette. A jezsuiták 1581. évi, kolozsvári kezdeményező szerepére is gondolva 2023-ban a kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetemen díszdoktorrá (Doctor Honoris Causa) avatták a Jézus Társasága általános rendfőnökét, Arturo Sosa SJ-t: „»Büszkeséggel tölt el bennünket – az ősi jezsuita egyetem örököseit –, hogy a Rómában székelő legfőbb rendi előljárót kolozsvári akadémiai közösségünk tagjának mondhatjuk« – fogalmazott köszöntő beszédében Diósi Dávid, az egyetem Római Katolikus Teológiai Karának dékánja.” (Gajdó 2024: 8).

⁵ Az 1588-as erdélyi országgyűlést május 10-én Fogarason tartották.

1635-ben (korábban, mint a legelső amerikai egyetem megnyitása) Pázmány Péter esztergomi érsek Nagyszombatban jezsuita egyetemet alapított. 1635-ben a bölcséleti és a teológiai fakultás nyílt meg, ezeket követte 1667-ben a jogi, 1769-ben az orvosi, 1782-ben pedig a mérnöki képzés megkezdése.

Pázmány Péter (*1570 +1637) bíboros, esztergomi érsek, jezsuita szerzetes-főpap aláírja az egyetem alapító okiratát

*Temple János (*1857 +1931) „A nagyszombati egyetem alapítása” című festménye 1885-ből. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kar, dékáni fogadótermében.*

1777-ben a nagyszombati egyetem Budára, onnan pedig 1784-ben Pestre költözött (Mészáros 1996: 21–22, 28, 30, 32–33). Az alapító iránti tisztelet jeléül a budapesti tudományegyetem 1921-ben felvette Pázmány Péter (1570–1637) nevét.

Az egyetemalapító és 1921-től névadó Pázmány Péter (a bal oldalon), valamint az 1950-től névadó Eötvös Loránd (a jobb oldalon) szobra
Budapest, Egyetem tér, az Állam- és Jogtudományi Kar épülete előtt

A budapesti tudományegyetemen a XIX. században, illetve a XX. század elején különösen hírneves személyiségek voltak Jedlik Ányos (1800–1895), Bárá Eötvös Loránd (1848–1919) és Lenhossék Mihály (1863–1937). Eötvös 1891–92-ben a budapesti tudományegyetem rektora volt. Az egyetemeket Eötvös nemcsak oktatási intézményeknek, hanem tudományos és nevelést adó intézményeknek is tekintette. A tudományról így gondolkodott:

„Tudományos az iskola, tudományos a tanítás ott, de csakis ott, ahol tudósok tanítanak. Hozzátehetem, hogy tudósnak nem a so-

kat tudót, hanem a tudomány kutatóját nevezem. A tudósok tanítása annyiféle, ahány a tudomány és ahány maga a tudós; az egyik kísérletez, a másik dedukál; egy mintára szabni valamennyit lehetetlen, és nem is szabad, mert értéket e tanításnak éppen egyéni jellemvonása ad.

A tudós, ki a tudomány igazságát hallgatói előtt mindig újra meg újra fölfedezni látszik, s az egyes tételeket a maga módja szerint egy épületben összehordja: annál biztosabban fogja hallgatóinak érdeklődését felébreszteni, mennél inkább sajátja az a gondolatmenet, amelyet követ. Igaz, hogy az ilyen előadások nem terjedhetnek ki egyaránt minden részletre, s ezért nem adhatnak annyit, mint amennyit például egy nagy kézikönyv vagy enciklopédia elolvasása vagy felolvasása adna, de lehetővé teszik azt, ami ennél sokkal fontosabb, és amire a könyv holt betűje nem képes, hogy ti. már a kezdő is bepillant hasson a tudomány lényegébe, s ne csak eredményeit csodálja meg, hanem kutatásának módszereivel is megismerkedjék.

Többet lát egy ország természeti szépségeiből az az utas, aki tapasztalt vezető kíséretében, korszerűen megválasztott ösvényeken bejárja néhány legérdekesebb vidékét, mint az, aki végignyargal minden szélesre taposott országútján.

A gondolkozásban önállóságot csak az olyan tanár tanítása adhat, aki maga önállóan gondolkodik, s éppen ez az önállóság az, ami a legszükségesebb a tudósnak mint a gyakorlat emberének. Amint nincsen e földön két egyforma falevél, úgy nincsen két egyforma beteg vagy két egyforma peres ügy: azért az orvostól, az ügyvédtől többet kell kívánnunk, mint azt, hogy mások tudománya alkotta mintákat alkalmazni tudjon; szükséges, hogy a magából is tudjon valamit hozzáadni.

Azokból, miket előbb elmondottam, azt a következtetést kell levonnunk, hogy az egyetem tudományos tanításának színvonalát egyedül tanárainak egyénisége állapítja meg. Az egyetemi kérdés ezért mindenekelőtt személyi kérdés, amely mellett a szervezete, szabályaira vonatkozó kérdések csak másodrendű érdekűek.

A külföldön a kérdésnek ez a személyes oldala tényleg előtérben áll; az egyes egyetemek jó vagy rossz híre, hallgatói számának gyarapodása vagy fogyása egyes tanárok személyéhez van kötve. Nálunk még nem szokás a tanár személyes értékének oly nagy fontosságot tulajdonítani, aminőt megérdemel.

Megelégszünk mi rendesen azzal, ha a rendszeresített tanszékeket betöltjük, néha talán még új tanszéket is rendszeresítünk, de nem teszünk semmit az olyan tudósért, aki akkor lép ki a pályára, mikor a keret már be van töltve, vagy aki olyan szakot művel, amely a kevésbé fontosak hírében áll. Ez nem elég. Ha komolyan azt akarjuk, hogy a magyar egyetem is a tudomány iskolája legyen, többet kell tennünk a magyar tudósokért.

A tudománynak éppen úgy életföltétele a fényűzés, mint a művészetnek; az egyikben, mint a másikban csak az ér igazán valamit, ami a soron felül áll. Szükségletét nem lehet és nem szabad a takarékos államháztartásnak rendes mértéke szerint kiszabni.” (Eötvös 1985: 38–40).

Eötvös nem kevésbé hangsúlyozta az egyetemek nevelési feladatát is: „Szinte példa értékű az, ahogyan Eötvös a természettudós az emberformálás, a nevelés kérdéseit sem hanyagolta el. Az egyetemeken nemcsak az oktatást, a nevelést, a jellemformálást is fontosnak tartotta. Ahol csak tehette, hangot is adott ennek az igényének. Ezt tette a budapesti tudományegyetemen a rektori székfoglaló beszéde alkalmával is.” (Rosta 2008: 57).

A négy hagyományos, középkori eredetű képzés (teológiai, filozófiai, jogi, orvosi) után újkori fejleményként valósult meg a természettudományok kiválása a bölcsészettudományokból, valamint a technikai és mezőgazdasági tudományok egyetemi szintű művelése, azaz a mérnökképzés, illetve ennek önállóodása. Jól szemlélteti ezt a folyamatot a XVII. században (1635) alapított magyar egyetem kari tagozódása. Az 1782-ben itt megindult magyar mérnökképzés volt a világ első egyetemi rangú mérnökképzése. (A XIX. század derekán ez megszűnt.) (Fodor 1955)

Fodor Ferenc a tudományegyetemi mérnökképzésről így írt: „Nálunk 1785-ben kiadták az első mérnöki okleveleket is, amelyek latin szövege csak a legszükségesebb tárgyi változásokban különbözött a doktori oklevelektől. A világ legelső mérnöki oklevelei voltak ezek, amelyek egyetemtől származtak...

Mivel az Institutum nem volt az Egyetem külön kara, sem pedig valami önálló szervezet, hanem alája volt rendelve a bölcsészeti karnak, érthető a Helytartótanácsnak 1785. szept. 4-i ama rendelkezése, hogy az oklevelet a bölcsészeti karnak kell kiállítani. Ennek következtében a mérnöki oklevelek mindvégig külsejükben is, tartalmukat illetőleg is teljesen megfeleltek a bölcsész-tudori oklevélnek, azzal a különbséggel, hogy »Philosophiae Doctorem creavimus, pronunciamus et declaravimus« helyett ez állt benne: »Geometram approbatum declaramus«. Az okleveleket természetesen éppen úgy latin nyelven állították ki, mint a bölcsész-tudori okleveleket.” (Fodor 1955: 3, 64).

A XVIII. század vége meghozta Magyarországon az állatorvosképzés megindulását is. 1787-ben megkezdődött a képzés Budapesten az orvosi karhoz csatolt Institutum Veterinariumban. Ez az állatgyógyászati intézet (tanszék) volt a legelső elődintézménye a későbbi (XX. századi), nemzetközi hírnévre emelkedett Állatorvostudományi Egyetemnek. (1787 előtt is volt állatgyógyászat Magyarországon, de a legkorábbi „állatorvosok” a humán orvosi végzettségűek közül érdeklődtek az állatgyógyászat iránt.

1782 után másfél évtizeddel egy másik elsőséget is magáénak tudhatott Magyarország. 1797-ben Gróf Festetics György (1755–1819) alapításában és Nagyváthy János (1755–1819) szakmai irányításával létrejött Keszthelyen a Georgikon. Ez volt Közép-Európa első önálló, felsőfokú mezőgazdasági tanintézete. A keszthelyi képzés megkezdése előtt a nagyszombati, majd budai egyetemen és más magyarországi intézményekben is folyt már mezőgazdasági oktatás, de ezek nem voltak még kifejezetten mezőgazdaságra orientált önálló felsőoktatási intézmények.

Gróf Festetics György (*1755 †1819) szobra
Keszthelyen, a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Georgikon Campusának
Deák Ferenc utca 16. szám alatti épületében

A Georgikonban folyó oktatás néhány alapvető jellemzője a kezdeti időszakban a következő volt: „A Georgikon több iskola-típust foglalt magába, melyek közül a legfontosabb volt a »fő-praktikánsoknak« felsőfokú mezőgazdasági szakképzést adó »tudományos gazdasági iskola.« A képzés ideje három tanévet foglalt magában. A tanév november elején kezdődött, s a következő év szeptemberéig tartott. Egy-egy tanévet trimeszterekre osztottak fel, melyek végén a hallgatóknak elméleti és gyakorlati vizsgát kellett tenniük. Változást csak az 1831-es év hozott, s ettől kezdve szemeszterekre tagolták az évet.

Az első tantervet Karl Bulla és Pethe Ferenc dolgozta ki 1797/98-ban. A különböző tantárgyakat három csoportra osztották, s ennek alapján volt egy általános mezőgazdasági (rustica), matematikai és technológiai, valamint állatgyógyászati csoport.” (Kurucz 1996: 89). A következő két évszázadban a Georgikonban folyó oktatás és tudományos munka alapja lett a magyarországi felsőszintű mezőgazdasági oktatásnak (Kurucz 1996).

Az Osztrák–Magyar Monarchia időszakának hazai egyetem-történetében fontos dátum 1871. Ekkor kapott egyetemi rangot a budapesti Műegyetem, amely 1901-ben a doktorrá avatás jogát is elnyerte. (A többi egyetemen ez már korábban megtörtént.) Az első magyarországi mérnöki doktorátust a budapesti Műegyetemen Zielinski Szilárd (1860–1924) szerezte meg. Korábban a magyar mérnökök általában Zürichben vagy Berlinben doktoráltak. Az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában – de ezen belül is főleg az I. világháborút megelőző 2–3 évtizedben – a világ három legszínvonalasabb mérnökképzésének a berlint, a budapestit és a zürichit tartották (Zelovich 1922).

1909-ben a budapesti Műegyetem elnyerte az uralkodótól a „Promotio sub auspiciis Regis” jogosultságát is, ami kitüntetéses doktorrá avatást jelentett a király (illetve a mindenkori államfő) védnöksége alatt. (A tudományegyetemen már ez is egy korábbi lehetőség volt.) Erre a műegyetemi feltételek any-

Nagyváthy János (*1755 †1819) tudós mezőgazdász szobra.
Nagyváthy volt a tudományos-szakmai irányító a keszthelyi
Georgikon kezdeti időszakában, amelyet Gróf Festetics György
(*1755 †1819) alapított.

Csurgó, Széchenyi tér

nyira szigorúak voltak, hogy az első ilyen kitüntetésre a lehetőség életbe lépése után csak 34 évvel később (1943-ban) került sor. 1943-ban az első kitüntetéses mérnök-doktor Záborszky János (1914–2008) gépészmérnök lett, akit Horthy Miklós kormányzó tüntetett ki a „Sub auspiciis Gubernatoris” elismeréssel és aranygyűrűvel. Záborszky 1947-ben az USA-ba emigrált, és a St. Louis-i Washington Egyetem matematikaprofesszora lett. 1986-ban a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagjává választották (MTA tagjai. III. 2003: 1417). A dualizmus korában felmerült a további magyar műegyetemek létrehozásának a gondolata is. Elsősorban Temesvár és Kassa kerültek szóba, de ezek az elképzelések nem valósultak meg (Zelovich 1922: 326, 328).

Kassa azonban nemcsak egy újabb műegyetem, hanem további tudományegyetem székhelyeként is szóba jött. „A fővárosi és a kolozsvári társadalmat kivéve a társadalom magasabb osztályainak nincsen semmi érintkezésök magokhoz hasonló társadalmi polczon álló közműveltségi munkásokkal. [...] Magasabbrendű műveltséget, azaz tudományt pedig nálunk másképpen, mint egyetemek szaporításával teremteni nem lehet. [...] a vidéki egyetemek szaporításának sürgős munkáját a legajánlatosabb volna Kassán kezdeni.” (Waldapfel 1902: 282, 286–287) Kassán azonban a tudományegyetem alapítása sem valósult meg.

A Műegyetem egyetemmé válásával csaknem egyidőben, 1872-ben, a 19. számú törvény alapján megkezdték a kolozsvári egyetemnek, az ország második tudományegyetemének létrehozását. Kolozsváron négy tudománykarra oszlott az új egyetem: jog- és államtudományi; orvosi; bölcsészet-, nyelv- és történettudományi; „matematikai” és természettudományi. Az önálló matematikai és természettudományi kar újdonságnak számított, mert ezek a tudományterületek hagyományosan a bölcsészettudományokhoz tartoztak. 1881-ben Kolozsváron egyetemi névadó ünnepséget tartottak, és ekkortól a hivatalos

elnevezés Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem lett. A kolozsvári egyetem 1920 (a trianoni döntés) után Szegedre került.

„1921. szeptember 22-én léptek először szegedi földre, élükön az egyetem rektorával és tanácsával, az egyetem tanárai [...] A Ferenc József-Tudományegyetem csaknem 20 évig élvezte Szeged vendégszeretetét. (Hivatalosan 1940. október 16-án vett búcsút a város közönségétől.)” (A Magyar Királyi Horthy Miklós Tudományegyetem évkönyve az 1942/43. tanévről: 5, 9) A Kolozsvárról Szegedre menekített egyetemet (Ferenc József Tudományegyetem) 1921. október 9-én, vasárnap avatták fel. Az ünnepség reggel a Szent Rókus-templomban tartott Veni Sancte szentmisével kezdődött, majd az egyetemi főépület dísztermében folytatódott.

A dísztermet az „Isten, Haza, Tudomány” felirat díszítette, és elhelyezték ott a magyar Szent Korona nagyobbított másolatát is. Az ünnepség keretében 12 jelöltet doktorrá avattak. Az esemény díszvendégei között volt Horthy Miklós kormányzó és Gróf Teleki Pál is. Az egyetem főépülete akkoriban az ítélőtábla épülete volt (Szegedi Napló. Déli kiadás. 1921. október 10. 1–3.) A Szegedre került egyetemet 1921. október 9-én, az avató ünnepség keretében Zadravecz István tábori püspök és Ravasz László református püspök áldották meg. Az egyetemet Zadravecz Kolozsvár kincsének, Ravasz pedig a magyar kultúra diadémja ékszerének nevezte (Szegedi Napló 1921: 2).

Ahogy az Osztrák–Magyar Monarchia korában világhírű magyar matematikai centrum alakult ki a budapesti Műegyetemen, úgy a Horthy-korszakban Budapest mellett (Fejér-iskola) világhírű matematikai centrummá vált Szeged. Szegeden indult meg 1922-ben a matematikai tudományos „Acta”, amely nemcsak magyarul, hanem világnyelveken is megjelent. A „Szegedi Aktá”-ban sok világhírű külföldi matematikus is publikált – a szerzői gárda „törzstagjai” azonban szegediek voltak (Sain 1980: 11).

A Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem szege-di korszakának egyik legismertebb professzora (egyben a magyar tudománytörténetnek is egyik legismertebb személyisége) Szent-Györgyi Albert (1893–1986) volt. Az 1937-ben elnyert Nobel-díja a szegedi egyetemi élet fénypontja. A tudós neve szinte összefonódott gróf Klebelsberg Kuno nevével. „Szent-Györgyi Albertről és a Nobel-díjáról aligha lenne reális úgy szólni, hogy ne történjék megemlékezés az akkori idők nagy kultuszminiszteréről, gróf dr. Klebelsberg Kunóról (1875–1932). Egy Nobel-díj dicsősége természetesen elsősorban annak a tudósnak a dicsősége, aki a munkásságával kiérdemelte azt. Nem tagadható azonban, hogy a dicsőségben azok is osztoznak, akik a tudós számára olyan munka- és életkörülményeket biztosítanak, amelyek hozzásegítik ehhez az elismeréshez.” (Rosta 2013: 63)

Szent-Györgyi Angliából történt hazatelepülésében jelentős szerepe volt Klebelsbergnek. „Neki köszönhetem – nyilatkozta –, hogy Magyarországon vagyok, az ő lelkének nagysága hozott vissza ide.” (Zombori 1995: 120.) Jelzi Klebelsberg érdemeit az is, hogy Szent-Györgyi Albertnek „1937. október 29-én, a Nobel-díjáról értesítő távirat késő esti vétele után másnap reggel, első útja a Fogadalmi Templom kriptájába, Klebelsberg koporsójához vezetett” (Zombori 1995: 120).⁶

Erről a tudós egy újságírónak így számolt be. „Kora reggel Klebelsberg sírját kerestem fel a Fogadalmi Templomban. Egyedül voltam, és visszagondoltam arra az időre, amikor halhatatlan lelkének annyi jóságát élveztem. E nagy ember lelkének nagysága és bőkezűsége hozott vissza engem Magyarországra. Az ő eszméinek szolgálatában állottam, és állok most is, az ő elgondolásainak próbáltam megfelelni. És ha valami fájdalom keveredik abba a sok örömbé, ami most engem ért, az az, hogy Ő nem érhetette ezt meg. Klebelsberg a legnagyobb áldozatok árán

⁶ Klebelsberg akkor már öt éve halott volt.

A Nobel-díjas Szent-Györgyi Albert (*1893 †1986) egykori szegedi egyetemi professzor és rektor szobra

A Szegedi Tudományegyetem Dugonics téri épületének főbejáratánál

is támogatta a fiatalokat, akiket igyekezett mennél nagyobb számban a külföldi kultúrcentrumokban elhelyezni.” (Szegedi Napló 1937: 1)

Klebelsberg-szoborcsoport a Budai Ciszterci Rend Szent Imre Gimnáziumában

Budapest, XI. ker. Villányi út 27. szám alatt

Gróf Klebelsberg Kunó (*1875 †1932) emléktáblája a család címerével.
Felirat: Te saxa loquuntur! Rólad a kövek beszélnek! (Bibliai ihletettségű
szavak Lukács Evangéliuma alapján: Lk 19,40. Klebelsbergnek a szegedi
egyetemi épületek létrehozásában is nagyon jelentős szerepe volt)

Szegeden, a Dóm tér bejáratánál

Klebelsberg szarkofágja. Felirat: Gondolattal, szóval, írással és alkotásokkal szolgálta hazáját és Szeged városát. Virulásuk felett virraszt a Feltámadásig. Gróf Klebelsberg Kunó 1875–1932.

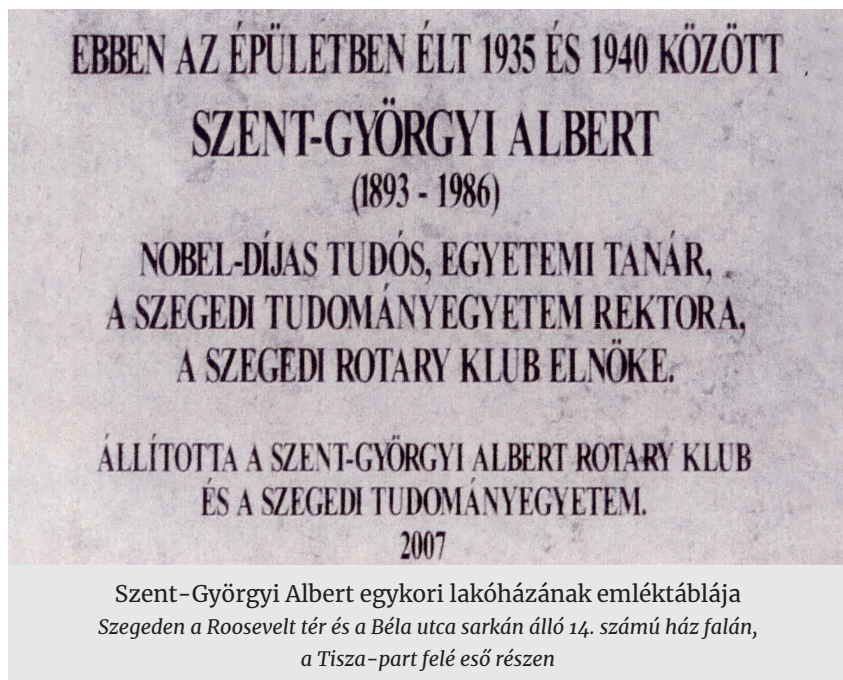
Szegeden, a Fogadalmi Templomban

Az 1940 augusztusi, második bécsi döntést követően szeptemberben a Magyar Honvédség bevonult Észak-Erdélybe és a Székelyföldre. Október elején helyreállt a magyar közigazgatás, október 24-én pedig Horthy Miklós kormányzó megnyitotta a Szegedről Kolozsvárra visszatért tudományegyetemet. „...a mai naptól újból ősi székhelyén folytatja életét a hazatért Ferencz József Tudományegyetem.” – mondta a kormányzó (Kardos–Kelemen–Szögi 2000: 133).

Szeged azonban nem maradt ekkor sem egyetem nélkül, mert a Szegeden maradt egyetemi részek – felvéve Horthy Miklós nevét – ott működtek tovább. (Erről rendelkezett az 1940. évi XXVIII. törvénycikk.) Szegeden az új „Horthy Miklós Tudományegyetem” első tanévét 1940. november 11-én nyitották

meg. Az ünnepségen jelen volt a névadó és gróf Teleki Pál miniszterelnök is. Köszöntőbeszédet mondott Hóman Bálint kultuszminiszter is. „A szegedi egyetemnek különös gondot kell fordítania a természettudományok korszerű művelésére...”, haladni pedig „...nem idegen úton, hanem a mi magunk sajátos útján...” akarunk. – mondotta a kormányzó (Szegedi Napló 1940a: 4).

A professzori hivatásról így szólt Horthy: „Az egyetemi tanárnak hármas hivatást kell betöltenie. Tisztsége nemcsak szaktudománya művelésére, tudásának és ismereteinek továbbadására, hanem a magyar ifjak nemzeti szellemű nevelésére is kötelezi. E kötelességek bármelyikének elhanyagolása mérhetetlen kárt hárít a nemzetre. Lelkiismeretes teljesítésük által gazdag értékekkel gyarapodik a magyar jövő.” (Szegedi Napló 1940b: 2).

A szegedi Horthy Miklós Tudományegyetem első rektora Szent-Györgyi Albert Nobel-díjas tudós lett. „Én Szeged legjellegzetesebb tulajdonának nem a paprikát, vagy a papucsot tekintem...” – mondta a tudós, és kifejtette azt az óhaját, hogy Szeged egyeteme legyen világhírű intézmény (Szegedi Napló 1940c: 3, 4).

1912-ben a 36. számú törvény alapján megalakult újabb két egyetem, a debreceni és a pozsonyi. A Debreceni Tudományegyetem Tisza István nevét a Pozsonyi Tudományegyetem pedig Erzsébet királyné nevét vette fel. Zichy János miniszter a két új tudományegyetem felállítását a meglévők túlszűfolttságával és az országban újabb tudományos központok szükségességével indokolta. (Zichy János 1910-től volt vallás- és közoktatásügyi miniszter.) A két új tudományegyetemmel a magyarországi egyetemek száma (a Műegyetemmel együtt) ötre emelkedett. Mindkét egyetemen 1914-ben kezdtek el tanítani. A pozsonyi egyetem 1920-ban előbb Budapestre, majd Pécsre került (Mészáros 1996: 56, 57, 72, 73).

Amikor már többé-kevésbé eldöntött kérdésnek számított, hogy Pozsony nem tartozhat Magyarországhoz, akkor az éppen Pozsonyban tartózkodott Szent-Györgyi Albert csomagolta ládába az egyetem orvosi-gyógyszerészeti műszereit. Szent-Györgyi hűségesebb segítője volt egy másik fiatal tudós, Carl Ferdinand Cori⁷ (1896–1984), aki 1947-ben lett orvosi Nobel-díjas. Ketten tolták ki kiskocsin éjszaka a ládákat a kikötőbe, és egy gőzhajó fedélzetén Budapestre csempészték azokat. Miközben Cori cseh tudós volt! Ő is igazságtalannak tartotta Pozsony elcsatolását. A csehszlovák kormány ugyanis a pozsonyi egyetem magyar professzorait kiutasította, de az egyetem épületeit és felszereléseit csehszlovák tulajdonnak tekintették. (A trianoni dön-

⁷ Cori a feleségével együtt azért kapott Nobel-díjat, mert felfedezték azt a folyamatot, hogy a májban és az izomban raktározott szénhidrát, a glikogén miként bomlik le és épül fel a szervezetben.

tés előtt Magyarország 140 városából 11 volt olyan város, amelyben a magyar népesség volt kisebbségben. A trianoni döntéssel elcsatolt városok száma azonban 96 volt. 85 elcsatolt városban tehát a magyar lakosság volt többségben (Új-Somogy 1920: 3). Pozsony és Kolozsvár is az elcsatolt városok közé tartozott.)

A cseh Cori és a magyar Szent-Györgyi között ezekben az időkben szövődött életre szóló barátság. Cori feleségével szintén az Egyesült Államokba vándorolt ki, de már 1922-ben, jóval korábban, mint Szent-Györgyi. A Pozsonyból Budapestre toloncolt, majd Pécsre került professzorok egyike a farmakológus Mansfeld Géza (1882–1950) volt. Cori és Szent-Györgyi az ő tanítványai voltak (Moss 2003: 41, 42).

A pozsonyi egyetem további fenntartásáról és „hazamenekítéséről” – csakúgy, mint a kolozsváriéről is – az 1921. évi XXV. törvénycikk rendelkezett, amelynek szövegét az alábbiak szerint fogadták el:

„XXV. TÖRVÉNYCIKK a kolozsvári és pozsonyi m. kir. tudomány egyetem ideiglenes áthelyezéséről. (Kihirdettetett az Országos Törvénytárnak 1921. évi június hó 26. napján kiadott 11. számában.) 1. §. Székhelyüknek a trianoni béke következtében történt elvesztése miatt az 1872. évi XIX. törvénycikkkel felállított kolozsvári m. kir. Ferenc József-tudományegyetem ideiglenesen Szegeden, az 1912. évi XXXVI. t.-cikkkel felállított pozsonyi m. kir. Erzsébet királyné-tudományegyetem pedig ideiglenesen Pécssett nyer elhelyezést. 2. §. Azt az időpontot, amelyben a két egyetem új székhelyén működését megkezdi, a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel állapítja meg és ezt a nemzetgyűlésnek bejelenti. 3. §. A szegedi állami szemkórház a Szegeden elhelyezett Ferenc József-tudományegyetem orvostudományi karának céljára és ez elhelyezés idejére a vallás- és közoktatásügyi miniszteri tárcába vétetik át. 4. §. Ez a törvény kihirdetésének napján lép életbe és azt a vallás- és közoktatásügyi, a pénzügyi és a munkaügyi és népjóléti miniszter hajtja végre. Jegyzet: A törvényjavaslatot a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1921 máj. 4-én nyújtotta be 275. sz. a – A nemzetgyűlés közoktatásügyi

és pénzügyi bizottságainak együttes jelentése: 1921 máj. 27. 286. sz. a Nemzetgyűlési tárgyalás: 1921 jún. 14., 15. a 208., 209. ülésben; harmadszori olvasás: 1921 jún. 16. a 210. ülésben.” (Codex Hungaricus. Magyar Törvények. 1921: 146–147). A pozsonyi egyetem elhelyezésére Pécs mellett más városok is szóba kerültek, például Győr, Kaposvár, Veszprém (Kiss J. M. 2020; Cservenka 2020).

A pécsi előkészületek már 1921 szeptemberében elég előrehaladottak voltak. Októberben „a pozsonyi egyetem minden fakultása Pécsre küldötte képviselőjét. [...] reményünk van arra, hogy a hadapródiskolát sikerül az egyetem céljaira megszerezni” (Dunántúl 1921a: 1; Dunántúl 1921b: 3)⁸.

1923. október 14-én, vasárnap adta át Pécsen az egyetem új épületét gróf Klebelsberg Kuno kultuszminiszter. „A magyar nemzet életének folyására mennyire jellemző, hogy mind a két városnak, Pécsnek is és Pozsonynak is már a rég multszázadokban volt egyeteme. [...] A világháború közepette, 1916-ban Pozsonyban újból egyetemet alapítottunk [...] a második pozsonyi egyetem hontalanná vált s most Pécsen nyer új hajlékot.” (Dunántúl 1923a: 2)

Az ünnepség napján a „Dunántúl” című lap így tudósított: „Mintha Nagy Lajos studium generáléja kelne újból életre az évszázadok komor távlatából. [...] Ennek a városnak az egyetemhez való joga a múltban, a történelemben gyökerezett és megszentelte az a tengernyi vér, amelyet az egykor híres pécsi studium generale hős tanárai és ifjai hullattak a mohácsi sikon.” (Dunántúl 1923b: 1). Az utólagos híradásban pedig ezt írta a helyi újság: „Ez a kapunyitás [...] az egyetem történelmi messzelátóján szemünk elé hozta a multat, Nagy Lajos pécsi egyetemét, annak tragikus sorsát...”. (Dunántúl 1923c: 1).

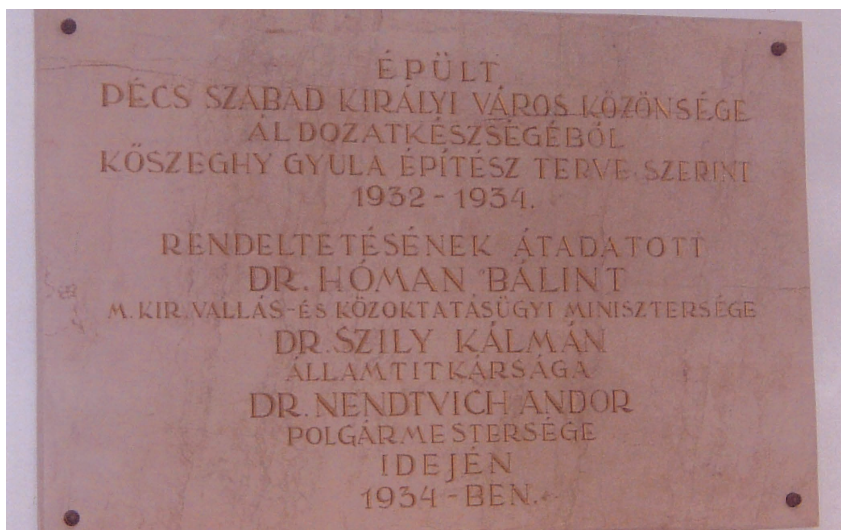
Az 1922 és 1931 között kultuszminiszteri tisztséget betöltött gróf Klebelsberg Kuno (1875–1932) törekvése az volt, hogy Pécsen a németországi Heidelberg mintájára olyan egyetemi vá-

⁸ Teológiai, bölcsészeti, orvosi, jogi fakultásokról volt szó.

A Pozsonyból Pécsre került egyetem névadójának,
Erzsébet királynénak a szobrát a Pécsi Tudományegyetem
Rákóczi úti (48-as téri) épületének dísztermében őrzik

rossá fejleszti, ahol különösen hangsúlyosak a szellemtudományok. Szeged pedig az ugyancsak németországi Göttingen mintájára természettudományos egyetemi centrummá vált – szintén Klebelsberg szándékai nyomán. A mintákat Klebelsberg megalapozottan és helyesen választotta ki, hiszen az 1930-as évek kezdetéig a világ tudományos központja Németország volt, Amerika élre törése csak az 1940-es évektől figyelhető meg, amit alátámasztanak a Nobel-díjak statisztikái is.

Emléktábla az 1930-as évek egyetemi építkezéseiről a Pécsi Tudományegyetem Rákóczi úti (48-as téri) épületében. Az emléktábla szövege a következő: „Épült Pécs Szabad Királyi Város közönsége áldozatkészségéből Kószeghy Gyula építész terve szerint 1932–1934. Rendeltetésének átadatott Dr. Hóman Bálint M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi minisztersége Dr. Szily Kálmán államtitkársága Dr. Nendtvich Andor polgármestersége idején 1934-ben.”

Az, hogy Szeged és Göttingen a természettudományok, Pécs és Heidelberg a szellemtudományok hazája volt, természetesen csak hangsúlyokat jelentett és nem kizárólagosságot. A természettudományos Göttingenben tanult jogot, történelmet, nyelv-

vészetet az egyik Humboldt testvér (Wilhelm), és a szintén természettudományos Szegeden tanított irodalomtörténetet Sík Sándor, filozófiát Málnási Bartók György. Málnási Bartóknak több más neves tudóshoz hasonlóan szintén van emléktáblája szegedi egyetemi épületen. Ezen az emléktáblán a „Kolozsvár – Szeged – Kolozsvár” felirat is olvasható (Hencz 1999: 19).

A szellemtudományos Heidelbergben doktorált fizikából az egyik legnagyobb magyar természettudós, báró Eötvös Loránd, és a szintén szellemtudományos Pécsen tanítottak kiváló orvosprofesszorok, Heim Pál, Scipiates Elemér, Ángyán János vagy a geográfus Prinz Gyula. Hangsúly, de nem kizárólagosság volt tehát a klebelsbergi elgondolás. Érvényesült a valódi universitas eszméje is, amelyben nemcsak egy tudományterület létezett, hanem több tudományterület szerves egysége valósult meg. Klebelsberg nem „szakegyetemet” akart létrehozni.

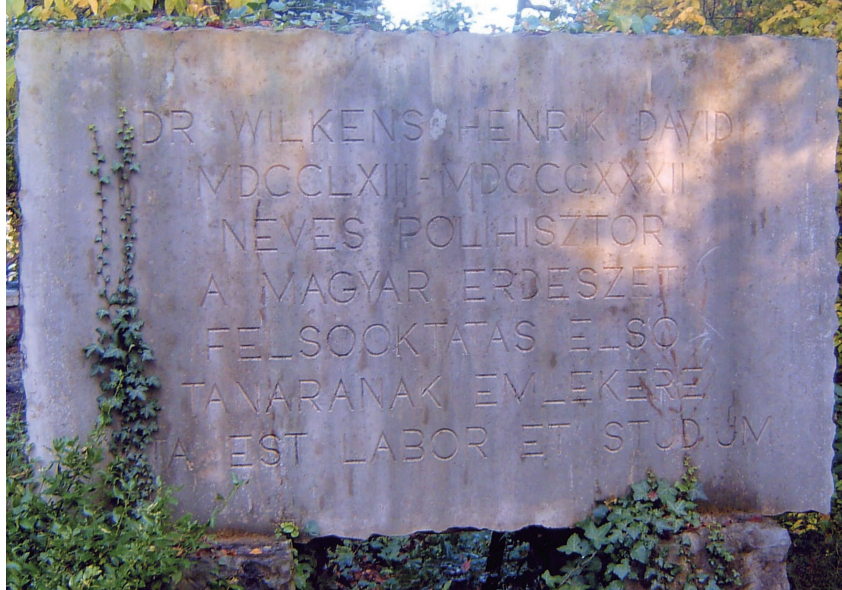
A Monarchia felbomlásával megváltozott Magyarország alkotmányjogi helyzete is. 1920. március 1-től az államfői hatalom gyakorlója a megválasztott kormányzó, Horthy Miklós (1868–1957; kormányzó: 1920–1944) lett. 1922-től a magyar egyetemek újra avattak kitüntetéses doktorokat, de nem „Promotio sub auspiciis Regis”, hanem „Sub auspiciis Gubernatoris” megjelöléssel, vagyis az új államfő, a kormányzó védnöksége alatt.

Magyarország tehát úgy lépett be az I. világháború és a Monarchia felbomlásának időszakába, hogy öt egyeteme volt: a budapesti Műegyetem és négy tudományegyetem: Budapesten, Debrecenben, Pozsonyban és Kolozsváron egy-egy. A trianoni diktátum az öt egyetemünk közül hármat nem érintett, de kettőt igen. Az új határokon kívülre került – mint láttuk – Pozsony és Kolozsvár. Ma a területében 1/3-nyira zsugorodott Magyarországon mintegy hétszer annyi egyetem van, mint amennyi volt a háromszor ekkora területű, történelmi Magyarországon. Ha a hetes és a hármas szorzótényezőket összeszorozzuk 21-et kapunk, lefelé kerekítve legyen ez 20! Az egyetemek száma tehát legalább húszszorosára nőtt?...

1934-ben nagy változás történt a magyar egyetemi kultúrában. Egy intézménybe integrálták a József Műegyetemet, az Állatorvosi Főiskolát, a budapesti Közgazdaságtudományi Kart és a soproni Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskolát. Az 1735-ben megalapított selmecbányai bányászati és kohászati képzés – kiegészülve a későbbi erdészeti képzéssel – 1919-ben Selmecbányáról Sopronba költözött.

A Selmecbányáról Sopronba költözött Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola soproni központi épülete. A főiskola 1934-ben a budapesti Műegyetem egyik kara lett

„Dr. Wilkens Henrik Dávid MDCCLXIII-MDCCCXXXII neves polihisztor, a magyar erdészeti felsőoktatás első tanárának emlékére. Vita est labor et studium.” „Az élet munka és tanulás.”
Emléktábla Sopronban az egyetem kertjében (Ady Endre u. 5.)

„Simonyi-emléktábla” Sopronban az egyetem főépületében
Sopron, Bajcsy-Zsilinszky u. 4. „B” épület II. emelet

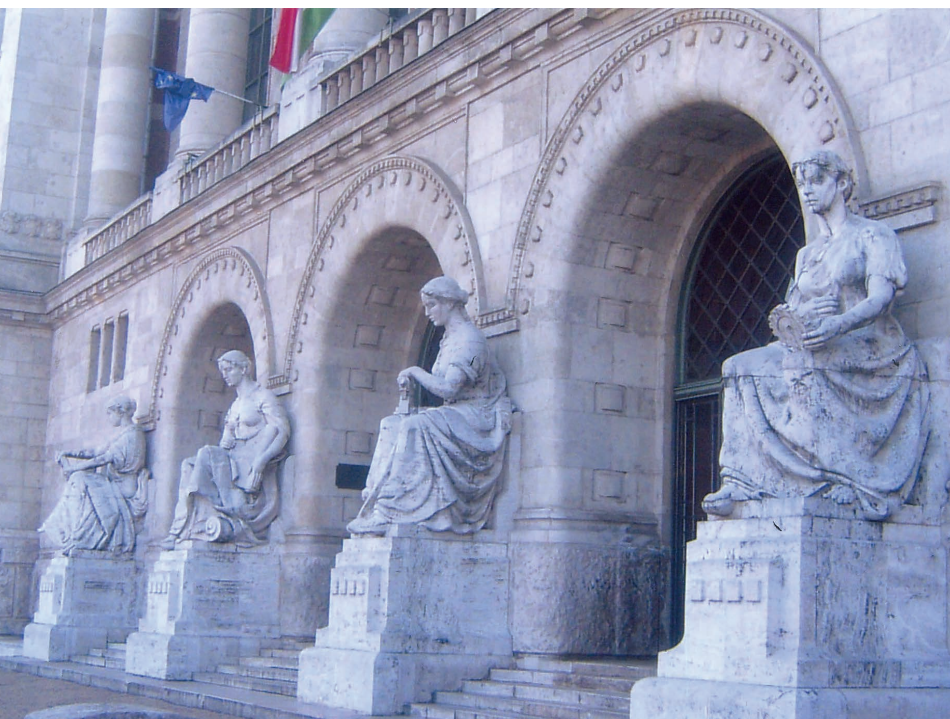
Az állatorvosi képzés 1851-től önálló felsőoktatási intézményben folyt, majd az 1952 és 2000 közötti önállósulás után 2000-ben megint egyetemi kar lett. 2016-tól önálló az Állatorvostudományi Egyetem.

A törvényhozás 1948-ban Magyar Közgazdaságtudományi Egyetem létesítéséről döntött, ez lett egyik elődintézménye a Budapesti Corvinus Egyetemnek. 1920-tól a közgazdászképzés a tudományegyetemi Közgazdaságtudományi Karon történt, amelyet Huszár Károly miniszterelnöki rendelettel hozott létre.

Az 1948-ban létrehozott Magyar Közgazdaságtudományi Egyetem elhelyezése 1950-től Budapesten az egykori Fővámház épületében történt. A Duna bal partján a Műegyetemmel szemben álló épületet 1874-ben adták át. A tervezője Ybl Miklós (*1814 †1891) volt

Az 1934-ben összevont négy intézmény új neve Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem lett. Ez az egyetem volt akkoriban az ország legnagyobb felsőoktatási intézménye. Öt kart alakítottak ki: Mérnöki és Építésmérnöki, Gépész- és Vegyészmérnöki, Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki, Mezőgazdasági és Állatorvosi, Közgazdaságtudományi. A soproni kar eléggé nagy önállóságot kapott, amit a Budapesttől való nagy távolság (220 km) indokolt is. A karnak önálló felsőházi képviselte és elkülönített gazdasági elszámolási rendszere volt (Kardos–Kelemen–Szögi 2000: 127).

A Műegyetem központi épületének főbejárata előtt a tudományt jelképező négy nőalak a négy klasszikus mérnöki tudományszakot idézi: vegyészmérnöki, építésmérnöki, építőmérnöki, gépészmérnöki

A Műegyetem oktatási célra épített atomreaktora

Mintegy két évszázad elteltével, az ezredforduló évtizedeiben a keszthelyi mezőgazdasági képzés előbb a Pannon Agrártudományi Egyetemnek, majd a Veszprémi Egyetemnek lett része. A Pannon Agrártudományi Egyetem karai a XX. század végén Kaposváron, Keszthelyen és Mosonmagyaróváron működtek. A mezőgazdasági (állattudományi), pedagógiai, gazdasági és művészeti képzésekre alapozva 2000-től működött a Kaposvári Egyetem. A Pannon nevet Veszprém egyeteme használta tovább (Rosta 2011: 5).

A XX. század közepétől, második felétől a régi történelmi egyetemi városok (Budapest, Pécs, Szeged, Debrecen) mellett újabb egyetemi székhelyek alakultak ki, mint például Sopron, Miskolc, Veszprém, Gödöllő, Győr, Dunaújváros, Kaposvár stb.

1948-tól működött a Gödöllői Agrártudományi Egyetem mint a magyar mezőgazdasági mérnökképzés (agrármérnökképzés) egyik meghatározó intézménye. 1949-ben törvény rendelkezett arról, hogy Miskolcon jöjjön létre a Nehézipari Műszaki Egyetem Bányamérnöki, Kohómérnöki és Gépészmérnöki Karokkal. Ezek a műszaki fakultások fokozatosan áttelepültek Sopronból Miskolcra. Az erdészeti és földmérői képzés Sopronban maradt, és ebből alakult meg később az Erdészeti és Faipari Egyetem. 1949. szeptember 24-én Miskolcon megtartották az első tanévnyitót (Kardos–Kelemen–Szögi 2000: 143).

A Miskolci Egyetem egyik címerében az 1735 évszám utal az akkor Selmecbányán megkezdődött bányászati és kohászati képzésre. A szakterületek később bővültek. A további székhelyek: Sopron, Miskolc

1951-ben a budapesti Műegyetemből kivált a nehézvegyipari fakultás, és elköltözött Veszprémbe. Ez lett az alapja az új Veszprémi Vegyipari Egyetemnek. 2002-ben egyetemi rangot kapott Győrben a Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola, amely ettől kezdve Széchenyi István Egyetem néven működik. 2010-ben jött létre az Óbudai Egyetem. 2000-ben a Kaposvári Egyetem, 2016-ban pedig a Dunaújvárosi Egyetem kezdett működni.

A XX. század végén és a XXI. század elején egyházi egyetemek alakultak Magyarországon, illetve bővültek új fakultásokkal. Ilyen intézmény a Pázmány Péter Katolikus Egyetem (Budapest), az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem (Eger), a Gál Ferenc Egyetem (Szeged), a Debreceni Református Hittudományi Egyetem, a Károli Gáspár Református Egyetem (Budapest), az Evangélikus Hittudományi Egyetem (Budapest) és az Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetem (Budapest). Több egyházi egyetemnek a nagyvárosi székhelyen kívül más településeken is működik kara, fakultása.

A 2020-as évek elején több magyarországi egyetem is alapítványi fenntartásúvá vált. Illusztratív példaként egyet említünk meg az alábbiakban. 2021-ben megalakult az alapítványi fenntartású Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Gödöllő székhellyel. Az egyetemhez csatlakoztak kutatóintézetek is. Elődintézmény volt a Szent István Egyetem, szintén Gödöllő székhellyel. A Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetemnek öt Campusa van: Budai Campus, Georgikon Campus (Keszthelyen), Kaposvári Campus, Károly Róbert Campus (Gyöngyösön) és a Szent István Campus (Gödöllőn). Emellett képzési hely Szarvason is működik. A képzések jelentős része agrár- vagy műszaki irányultságú mérnökképzés. Alapképzésben és mesterképzésben egyaránt többféle mérnöki diplomát lehet itt szerezni, így például élelmiszermérnököt, gépészmérnököt, környezetmérnököt, mezőgazdasági mérnököt, szőlész-borász mérnököt, termésvédelmi mérnököt, vidékfejlesztési mérnököt, állatte-

nyésztő mérnököt, növénytermesztő mérnököt, takarmányozási és takarmánybiztonsági mérnököt, vidékfejlesztési agrármérnököt, biomérnököt. A Gödöllőn évtizedek óta működött Gépészmérnöki Kar átalakult Műszaki Intézetté.

Időről időre közzéteszik a magyar egyetemek minőségi helyezéseit is. 2015-ben például a világ ezer legjobb egyeteme között hat magyar egyetem volt: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem (rövid elnevezéssel: a Műegyetem), Semmelweis Egyetem, Pécsi Tudományegyetem, Szegedi Tudományegyetem, Debreceni Egyetem. (A XIX. század elején például a későbbi Eötvös Loránd Tudományegyetem, a Műegyetem és a Semmelweis Egyetem még egy egyetemnek számított. A Semmelweis Egyetem és az Eötvös Loránd Tudományegyetem – előző nevű intézményként a Pázmány Péter Tudományegyetem – még a XX. század első felében is egy egyetem volt.)

A rangsor természetesen évről évre változik, a 2015. esztendő csupán egy kiragadott év, de éppen a történelmileg klasszikusnak számító magyar egyetemeket tartalmazza (Csókás 2015: 4).⁹

Az egyetemi székhelyek változtak. Trianon után a kolozsvári egyetem Szegedre, a pozsonyi Pécsre került, amint azt korábbiakban bemutattuk. Ha figyelembe vesszük az egyetemi összehasonlásokat – szétválásokat és székhelyváltozásokat –, akkor észrevehető, hogy a XXI. század második évtizedének a derekán nagyjából ugyanazok a magyar egyetemek szerepelnek a világranglista ezres élmezőnyében, amelyek megvoltak már az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó évtizedeiben is. (Rövidebb időszakra – 100, 150, 200 évre – talán mégsem mindig igaz az, hogy „Sic transit gloria mundi” – „Így múlik el a világ dicsősége.”) A Bevezetés első mondatában szerepelt, hogy „Az egyetem [...] az emberiség történetében [...] a legidőtállóbb alkotások egyike.”!

⁹ E kötet szerkesztésekor hozta nyilvánosságra 2025-ös felsőoktatási rangsorát a Times Higher Education. Ezen négy magyar egyetem szerepel az első ezer helyezés egyikén: Semmelweis Egyetem (251–300), Óbudai Egyetem (601–800.), Eötvös Loránd Tudományegyetem (801–1000), Debreceni Egyetem (801–1000) (Kovács 2024).

Az amerikai egyetemek – magyar tudósok a tengerentúlon

A tengerentúlon nincsenek középkori eredetű egyetemek. Az európai ember a XV. század végén és a XVI. század elején vetette meg a lábát az amerikai kontinensen, ezt követően több mint száz éven keresztül az „új világban” nem történt egyetemala-

A Harvard Egyetem egyik régi történelmi épülete a Boston melletti Cambridge-ben (Harvard Business School Baker Library)

pítás. „1636-ban Harvardban megnyílt az első főiskola.” (Simonyi 1986: 213) Weszely Ödön szavaival: „A legrégebb [...] a Harvard-egyetem, melyet John Harvard Cambridgeben [...] alapított.” (Weszely 1929: 29–30) Majd így folytatja: „Yale és Harvard megfelel az angol Oxfordnak és Cambridge-nek.” (Weszely 1929: 30).

John Harvard (1607–1638) egy puritán lelképásztor volt, aki a könyveit és a fél vagyonát az egyetemre hagyta. (Cambridge Massachusetts államban Boston elővárosa.) A Harvard Egyetem Bostonban nagy tudományos intézményi központot tart fenn, és az egyetemnek 11 millió kötetes könyvtára van (Weszely 1929: 30, 31).

Az amerikai egyetemi kultúra (tudomány) színvonalához jelentős mértékben hozzájárultak magyar tudósok is. Számosan közülük a legjobb amerikai egyetemek professzorai lettek, s közöttük vannak Nobel-díjasok is. Többen olyan tudósok, akik nem lettek ugyan Nobel-díjasok, de a tudománytörténet velük egyenrangúaknak tekinti őket. Ők a tudomány „koronázatlan királyai”, mint például Teller Ede (1908–2003), Kármán Tódor (1881–1963), Neumann János (1903–1957), és a sort még hosszasan lehetne folytatni.

A világszerte jól ismert és elismert magyar tudósok száma az amerikai egyetemeken napjainkig mintegy 40–50 főre tehető. Nagyjából kétszer ennyi napjainkig az amerikai egyetemeken azon magyar tudósok létszáma, akik nincsenek ugyan a világranglista első vonalában, de tiszteletet érdemlő eredményeik vannak, és egyértelműen megbecsültek (Bödök 1999).

Ennek a két csoportnak az együttes létszáma nagyjából 150 fő. Az amerikai egyetemi és tudományos kultúrában tehát a magyar részvétel elismerésre méltó. Az az időszak pedig, amelyre ezek a megállapítások érvényesek, nagyjából a XX. és a XXI. század, utóbbinak az első negyedrésze. (Az amerikai tudomány a második világháború után tört előre a világ élvonalába. Az 1930-as évek elejéig a tudományban Németországé volt a vezető szerep!)

A Harvardon volt professzor például az orvosi Nobel-díjas magyar fizikus, Békésy György (1899–1972) is. A II. világháború után egy rövid ideig Stockholmban dolgozott a Műszaki Egyetemen és a Karolinska Intézetben. Itt érte őt a harvardi meghívás, amelyet 1947-ben el is fogadott. Békésy 1961-ben kapott fiziológiai, orvostudományi Nobel-díjat „a fül csigájában létrejövő ingerületek fizikai mechanizmusának felfedezéséért”. A Nobel-díj elnyerése harvardi professzorságának idejére esik, de a kitüntetéssel jutalmazott tudományos eredmények java részét még Magyarországon érte el¹⁰.

Békésy Budapesten a posta távbeszélő üzemének kutatólaboratóriumában dolgozott, és a kísérleti fizika professzora is volt a Pázmány Péter Tudományegyetemen. A Nobel-díj elnyerését követően még öt évig maradt a Harvard Egyetemen. Munkássága ezután 1966-tól Hawaiiin, a honolului egyetemen folytatódott, ahol az érzékeléssel foglalkozó tudományok tanszékének professzora lett. A Harvardon eltöltött, egy év híján két évtizedre szívesen emlékezett vissza.

A Harvard Egyetem radiológiai professzora volt Jólesz A. Ferenc (1946–2014), aki a radiológia mellett művelte az idegkutatást és az idegsebészetet is. A képalkotó eljárások klinikai alkalmazását kutatta.¹¹

Majdnem harvardi professzor lett Szent-Györgyi Albert is, de ő ezt a lehetőséget elrontotta. „A Nobel-díj elnyerése után több nagy hírű egyetem hívta meg professzorának. A legnagyobb kihívást az USA vezető egyeteméről, a bostoni Harvard Egyetemről érkező invitáció jelentette. Ide el is ment háztűznézőbe, ami rosszul sikerült. Meghívójának, az egyetem nagy hatalmú veze-

¹⁰ A Nobel-díj esetében nem ritka az, hogy „világraszóló” tudományos eredményt csak évtizedekkel később jutalmaznak.

¹¹ A Kaposi Mór Oktató Kórház Dr. Baka József Diagnosztikai, Onkora-diológiai, Kutatási és Oktatási Központjában, Kaposváron dr. Jólesz Ferencnek emléktáblája van. Korábban az intézmény a Kaposvári Egyetemhez tartozott.

PROF. DR. JÓLESZ FERENC

1946-2014

A HARVARD EGYETEM
B. LEONARD HOLMAN PROFESSZORA,
AZ AMERIKAI ÉS A MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TAGJA,
A SEMMELWEIS EGYETEM ÉS A KAPOSVÁRI EGYETEM
TISZTELETBELI DOKTORA EMLÉKÉRE

2015

Prof. dr. Jólesz Ferenc harvardi professzor emléktáblája
Kaposváron a Kaposi Mór Oktató Kórház Dr. Baka József Diagnosztikai,
Onkoradiológiai, Kutatási és Oktatási Központjában
Kaposvár, Guba Sándor u. 40. szám alatt

tőjének: Edwin J. Cohnnak (1892–1953) a kutatásait elég érdektelennek tartotta, és amikor Cohn hosszas beszámolót tartott neki eredményeiről, Szent-Györgyi elaludt... Így maradt Szege-den.” (Czeizel 2002: 82)

A Harvard Egyetemen (Harvard Medical School) végezte orvosi tanulmányait Carleton Daniel Gajdusek (1923–2008) orvos, virológus, biológus, aki 1976-ban kapott élettani-orvosi Nobel-díjat a fertőző betegségek kutatásában elért eredményeiért. Sok kutatómunkát végzett egy olyan fertőző betegséggel kapcsolatban, amely a véleménye szerint a kannibalizmus által terjedt. (Ez a „kuru” elnevezésű kór.) Később kiderült, hogy a betegséget nem vírus, hanem fehérje okozza, de a kannibalizmus által való terjedés nem bizonyult tévedésnek. Gajdusek édesanyja Amerikában született, de magyar származású volt. Az anyai nagyszülők Debrecenből származtak, onnan vándoroltak ki a századforduló éveiben. Gajdusek apja és apai nagyszülei szlovák nemzetiségűek voltak.

A Yale Egyetemet (New Haven, Connecticut) 1847-ben alakították át „európai értelemben vett egyetemmé” (Weszely 1929: 30), és az első filozófiai doktort ott csak 1869-ben avatták fel. Jogelőd intézménye azonban sokkal régebbi. Ezt 1701-ben alapították, és az első nagy fejlesztést 1718-ban hajtották végre. Ekkor vette fel az intézmény Elihu Yale (1649–1721) madrászi brit kormányzó nevét, aki gazdag adományozó volt. Kezdetben a klasszika-filológiát és a teológiát oktatták, majd a fakultások száma bővült – többek között a joggal és az orvostudományokkal. A XIX. század közepén rangos természettudományos mérnöki képzés indult meg (The New Encyclopaedia Britannica. 1989: Volume 12: 807, 808).

A Yale Egyetem arról is nevezetes, hogy az amerikai egyetemek sorában ott adtak át az elsők között orvosi diplomát, még a XVIII. század első felében. Ennek érdekében a New Haven-i kórházat fokozatosan klinikává alakították át (The New Encyclopaedia Britannica. 1989: Volume 12: 808).

Magyar vonatkozás, hogy 1993 és 1999 között a Yale Egyetemen volt vendégprofesszor Lovász László (1948–) matematikus. (Lovász oktatott többek között Princetonban, a Washington Egyetemen, Kanadában a Waterloo Egyetemen, az amerikai Vanderbilt Egyetemen is.) Lovász világviszonylatban is nagyon jelentős eredményeket ért el a kombinatorikus optimalizáció területén. Az amerikai egyetemek megbecsült, elismert magyar tudósa.

A Yale Egyetemnek az 1920-as években több mint 4000 hallgatója volt, közülük azonban a tudományos kutatás és a doktori munka színvonalán állók létszáma csak mintegy 200 lehetett. Erre a 200 hallgatóra 172 tanár jutott (Weszely 1929: 30). (A minőségi képzés nem független a tanár–diák aránytól.)

A XX. század első felében Weszely Ödön éppen a Yale Egyetem egyik tanárát, Laddot idézte az amerikai egyetemek néhány jellemzőjéről: *„Amerikának kissé más a szellemi fejlődése, de miután a lakosság legnagyobb része angol eredetű, angol szellem hatja át kultúrintézményeit, s így egyetemeit is. E mellett nagy hatása van annak a demokratikus szellemnek, mely Amerika életét áthatja és irányítja.*

Az amerikai főiskolák szabadon fejlődtek, állami beavatkozás és szervezés nélkül, azaz ez a beavatkozás csak késői és nem vonatkozik mindarra, amit mi Európában az állami szervezés és igazgatás fogalmához fűzünk.

Az amerikai egyetemek épen ezért úgy szervezetükben, mint tanulmányi rendszerükben nagy változatosságot mutatnak, s nemcsak nagyszámúak, hanem nagyon sokfélék. Ladd, a Yale-egyetem tanára írja: »Mindenki, kinek kellő képzettsége van, tudja mit kell Franciaország főiskolái vagy az angol egyetem alatt érteni, de senki sem lehet a dologban annyira tájékozott, hogy meg tudná mondani, mi az amerikai főiskola.«

A főiskolák részben college-ek, s részben egyetemek (University), de a kettő között nehéz különbséget tenni. A különbség az, hogy az egyetemek magasabb tudományos fokozatokat adnak, míg a

college-ek csak alsóbbfokú címek viselésére jogosítanak (*Bachelor of Arts, Bachelor of Science*).

Az egyetemek gyakran együtt vannak *college*-ekkel, *college* és egyetem között a határok elmosódtak, s olyan különbségek, mint a német gimnázium és egyetem között fönállanak, itt nincsenek. A *college* az egyetem magva. Vannak kis *college*-ek önállóan, s vannak *college*-ek, melyek valamely egyetem részei.

Nem mehetünk itt bele a részletekbe, annál kevésbé mert ezek a különböző intézeteknél nagyon változatosak. A keleti államok intézetei inkább az angol intézetekhez hasonlítanak, a nyugatiak inkább eredetiek, s a helyi viszonyokhoz alkalmazkodnak.” (Weszely 1929: 28–29)

A Harvard és a Yale Egyetem hosszú idő óta az egyetemek világranglistájának előkelő helyein szerepelnek.

A Harvard és a Yale mellett Princeton a harmadik amerikai egyetem, amely fontos szerepet tölt be a társadalmi és a politikai elit képzésében. A Princetoni Egyetemet New Jersey államban, Princeton városban alapították 1746-ban. Itt volt professzor Albert Einstein (1879–1955), az osztrák Wolfgang Pauli (1900–1958), a magyar Wigner Jenő (1902–1995) és a dán Niels Bohr (1885–1962) – mind a négyen Nobel-díjas fizikusok.

Wigner Jenő az egyetemi tanulmányainak egy részét Budapesten, a Műegyetemen folytatta. (A Műegyetem Nobel-díjasainak emléktábláján négy nevet olvashatunk: Wigner Jenő, Gábor Dénes, Oláh György, Krausz Ferenc.) Princetoni professzorsága azzal indult, hogy 1930-ban ott matematikai fizikát (elméleti fizikát) adott elő. Rövid wisconsini kitérő után 1938-tól ismét Princetonban volt professzor. A Wisconsin-Madison Egyetem, amelyet 1848-ban alapítottak, híres az orvostudományokról. A 2023. évi adatok szerint öt Nobel-díjas professzora közül négy a kitüntetést orvostudományból kapta. Egykori hallgatói közül, akik Nobel-díjasok lettek, többségük szintén orvos.

Wigner 1963-ban kapott fizikai Nobel-díjat „az atommagok és az elemi részek elméletének fejlesztéséért, kivált az alapvető

szimmetriaelvek felfedezéséért és alkalmazásáért” (Nagy 2001: 57). Résztvevője volt annak a munkának, amely azt eredményezte, hogy Chicagóban 1942 decemberében működni kezdett a világ első atomreaktora. Egyik tanítványának megfogalmazása szerint Wigner Jenőt tekinthetjük a világ első atomreaktor-mérnökének. Elhunytakor a princetoni magyar professzorról a New York Times öthasábos cikkben emlékezett meg (Nagy 2001: 59).

1950-ben – egy rövid ideig – Szent-Györgyi Albert is dolgozott Princetonban. Einsteinnel csupán futólag találkozott, de Niels Bohrral jó barátságban volt. A Princeton Egyetemre Szent-Györgyit Julius Robert Oppenheimer (1904–1967) hívta meg, aki az 1940-es években az amerikai atomprogram tudományos irányítója volt (Moss 2003: 190). Oppenheimer 1947 és 1966 között kutatóhelyet vezető professzor volt Princetonban, és egy ideig vezette az Atomenergia Bizottság tanácsadó testületét is. Princetonban Oppenheimer intézete egy valóságos „agytröszt” volt, ahol nagyon sok világhírű tudós gyűlt össze, és cserélt ötleteket, gondolatokat.

1930-ban Princetonban lett professzor Neumann János (1903–1957). Neumann matematikus volt, és ő is annak tartotta magát, de néha azt is mondta, hogy matematikai fizikus (elméleti fizikus). „Úgy vélte, hogy a matematika fontos szerepet játszhat a fizika általános törvényszerűségeinek felismerésében. A kvantummechanika matematikai kérdéseivel foglalkozó kutatásait 1932-ben egy monográfiában foglalta össze.” (Nagy–Nagy 1998: 600) Neumann Jánosnak alapvető eredményei voltak a nagy sebességű elektronikus számítógép kifejlesztésében. Érdeklődése sokirányú volt, kiterjedt az emberi agy és a számítógép módszeres összehasonlítására is. Neumann János a Princetoni Egyetem legnagyobb tekintélyű és legmegbecsültebb professzorai közé tartozott, amit számos magas állami kitüntetés igazol. Különösen elismerő véleményt szokott róla mondani Wigner Jenő (Wigner 2002: 322 és Wigner előadása és Nagy F. 1987: 7, 73).

Amerika és a világ egyik legjelentősebb mérnökképző intézménye az MIT, a Massachusetts Institute of Technology, Cambridge-ben, Massachusetts államban. Ezt az egyetemet 1861-ben alapították. Legalább három magyar tudós nevét itt is illő megemlíteni: Kálmán Rudolf Emil (1930–2016), Kuti Gyula (1940–), Tisza László (1907–2009) hozzájárultak az MIT világszerte ismert jó hírnevéhez. Kálmán mérnök és matematikus volt, és az MIT-n végzett, majd ugyanott munkatárs is lett. Információelméletben, matematikai statisztikában, űreszközök irányításában ért el jelentős eredményeket. (Kálmán tanított a Stanford Egyetemen, a Columbia Egyetemen és a Floridai Egyetemen is.) 2009-ben kapta meg az amerikai elnöktől a „National Medal of Science” kitüntetést, a Nemzeti Tudományos Érmét. A műszaki-technikai folyamatok matematikai megalapozásában nemzetközileg is kiemelkedő tudós volt (MTA tagjai. II. 2003: 622, 623). Kuti Gyula fizikus az 1970-es években a MIT-en vendégprofesszorként dolgozott. Atomfizikával foglalkozott, és jelentős eredményeket ért el a kvarkok és a protonok kutatásában (MTA tagjai. II. 2003: 764).

Tisza László (1907–2009) matematikus és fizikus szintén az MIT leghíresebb professzorai közé tartozott. „Az utolsó 65 évben a hélium szuperfolyékonysága lett kedves kutatási területem, e témában most is vannak megjelenés alatt lévő tanulmányaim. A kvantumfolyadék fogalmát Landautól tanultam meg, én az ő szemléletét egyesítettem London praktikus megközelítésével.” – vallotta 2002-ben a fő kutatási irányairól a Massachusetts Műegyetem akkor már professor emeritusa (Marx Gy. 2002: 245).

Az MIT munkatársa, tanára és kutató tudósa volt 1939 és 1953 között a magyar Telkes Mária (1900–1995), aki matematika–fizika tanárként, speciálisan a fizikai–kémia szakon végzett a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen. Mielőtt az MIT-re került volna, amerikai tudományos karrierje Clevelandben, egy biofizikai laboratóriumban indult. Világraszóló eredményei

voltak a napenergia hasznosításában. Napenergiával működte-tett lepárlókészüléket, napházat tervezett. Az utóbbiban a fűtést és a hűtést teljes egészében a Napból származó energia biztosította.

A lepárlókészülékek egy részét tengeren rekedt mentőcsónakokba szándékozták beépíteni. Ezzel a készülékkel a sós tengervizet ivóvízzé lehetett átalakítani. Az eljárást a trópusokon is sikerrel alkalmazták. Találmányaihoz felhasználta a glaubersóoldatot hőtárolás céljára. Telkes Mária munkásságának nagy szerepe volt abban, hogy „1952-ben megalapították a Society of Women Engineers kitüntetését, amelyet elsőként Telkes Mária vehetett át.” (Rédey 2024: 693).

Az amerikai műszaki egyetemek sorában egy másik nevezetesség a kaliforniai műszaki egyetem Pasadenában. Itt dolgozott a repüléstudomány világhírű magyar tudósa, Kármán Tódor (1881–1963) gépészmérnök, aki ugyan nem lett Nobel-díjas (bár megérdemelte volna), mégis a tudományos közvélemény a Nobel-díjasokkal egyenrangúnak tekinti őt. A világ 29 egyeteme választotta tiszteletbeli doktorává (Nagy 1997: 443).

Kármán Tódor Budapesten, a Műegyetem Gépészmérnöki Karán szerzett kitűnő minősítésű oklevelet 1902-ben. Gépészmérnöki pályájának kezdetén Bánki Donát professzor tanársegédjeként dolgozott, majd Göttingenben lett huszonnyolc évesen az egyetem magántanára. Itteni működéséhez fűződik az áramlásba helyezett tárgyak mögött fellépő örvények elméletének kidolgozása. (A jelenséget a tudományban Kármán-féle örvénysornak nevezzük! Kármán Tódor mutatta ki, hogy ennek figyelmen kívül hagyása okozta az Egyesült Államokban a Tacoma-függőhíd katasztrófáját.) Pasadenában Kármán főleg a hangsebesség feletti repülés alapvető problémáival és nagyra-kéták tervezésével foglalkozott. Elsőként részesült az Amerikai Egyesült Államok legmagasabb tudományos kitüntetésében, a „Nemzeti Tudományos Érem” elnevezésű elismerésben (Nagy 1997: 443).

A California Institute of Technology (angol rövidítése Caltech) további híres magyar professzorai Bejczy K. Antal és Gyulai József voltak. Bejczy (1930–2015) nevéhez fűződik a Mars-járó robot megalkotása, amelynek különösen a távirányítási technikája volt világszerte elismert megoldás. Több évtizeden át volt Kaliforniában megbecsült tudós. Gyulai József (1933–2021) fő kutatási területe kaliforniai vendégprofesszori munkájában is az anyagtudomány (félvezetők, ionsugaras eljárások stb.) volt. A Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjaként itthon és Amerikában egyaránt megbecsült tudósnek számított.

A Caltech tanára volt Telegdi Bálint (1922–2006) fizikus 1978 és 1992 között. (Korábban a Chicagói Egyetem professzora volt, ahol Enrico Fermi munkatársaként dolgozott.) Alapvetően atomfizikával foglalkozott, és 1991-ben kapta meg a Wolf-díjat. A Zürichi Műegyetem (Eidgenössische Technische Hochschule) professzoraként vonult nyugdíjba.

A hagyományosan nevesebb amerikai egyetemek közé tartozik a New York-i Columbia Egyetem, amelyet 1754-ben alapítottak, már a XX. század első felében is igen sok hallgató járt ide. Az 1920-as évekből való az az adat, mely szerint „a hallgatók létszáma 30.000, de ezeknek csak nagyon csekély száma jut el a doktori szigorlatig.” (Weszely 1929: 30).

A Columbia Egyetem professzora volt 1939 nyarán Teller Ede (1908–2003), aki „gépkocsisofőrként” elvitte Szilárd Leót (1898–1964) Einsteinhez (1879–1955) aláíratni azt a levelet, amelyben Einstein és Szilárd kérték Rooseveltnél az amerikai atomprogram megindítására.

Ekkor a hitleri Németországban már előrehaladtak a maghasadás kutatásában, és Szilárd a tudóstársaival együtt aggódott Amerika esetleges lemaradásáért. Teller által a Columbia Egyetem részese lett ezeknek a történelmi jelentőségű eseményeknek. (Rooseveltnél elnök is a Harvardon és a Columbia Egyetemen tanult.) (Bödök 1999: 82)

Itt tanult és tanított Milton Friedman (1912–2006), akinek ősei magyarok voltak¹², és aki 1976-ban kapott közgazdaságtanból Alfred Nobel-emlékdíjat. Pénzelmélettel, pénztörténettel és fogyasztáselemzéssel foglalkozott, és egy ideig az amerikai elnök gazdasági tanácsadójaként is dolgozott. Tanított a Chicagói Egyetemen, és ott hallgató is volt. A Rutgers Egyetemen matematikából kapott diplomát. Professzor lett a Wisconsin Egyetemen, és tanított a Minnesotai Egyetemen is. Tanácsadó volt Reagan elnök környezetében, a Chicagói Egyetemről vonult nyugdíjba (Czeizel 2002: 184, 185).

New York állam Ithaca városában van az 1865-ben alapított híres kutatóegyetem, a Cornell Egyetem. Két magyar matematikusprofesszor is kötődik ehhez az egyetemhez, Erdélyi-Szabó Miklós és Tardos Éva. Tardos egyik kutatási területe az algoritmusok elmélete. A Cornell Egyetem alapítójának eredeti szándéka így hangzott: „Olyan intézményt alapítanék, ahol bárki, bármilyen tárgyat tanulhat.” A tudományok nagymértékű differenciálódása miatt ez a XIX. századi célkitűzés ma már (a XXI. században) árnyaltabban értelmezett. Igazán persze akkor sem kellett szó szerint érteni.

Világtörténelmi jelentőségű esemény színhelye volt 1942-ben a Chicagói Egyetem, amelyet 1857-ben alapítottak, és amely a mai helyén 1890 óta működik (University of Chicago néven). Az olasz Nobel-díjas fizikus, Enrico Fermi (1901–1954) vezetésével itt sikerült először megvalósítani 1942. december 2-án az önfenntartó láncreakciót. (Az esemény annyira jelentős, hogy a tudománytörténetben ezt szokás nevezni az emberiség második tűzgyújtásának.)

A háború után Fermi lett a Chicagói Egyetem Fizikai Intézetének professzora. Az intézetet Fermi halála után őróla nevezték el. Munkatársai voltak a magyarok: Szilárd Leó (1898–1964),

¹² Szülei Beregszászon születtek, és a XIX. század végén vándoroltak ki Amerikába.

Wigner Jenő (1902–1995), Teller Ede (1908–2003) és Neumann János (1903–1957) (Bödők 1999: 44, 84).

A Chicagói Egyetem az 1930-as, 1940-es években nagyon sajátos, különleges képzési felfogást valósított meg. Az egyetem elnökének (rektorának), Robert Hutchinsnak (1899–1977) az volt az elképzelése, hogy adjon az egyetem egy nagyon erős általános alapképzést, a szakmai ismereteket pedig a már végzett diplomások a munkahelyeken szerezzék meg. A többi amerikai egyetem nem követte ezt a modellt, és Hutchins rektorsága (1929–1951) után Chicagóban is visszaálltak a hagyományos képzésre.

A Hutchins-modellben az oktatás középpontját a „Nagy könyvek” című tantárgy alkotta. Az emberiség ilyen nagy könyvei közé tartoznak például Platón művei, Arisztotelész alkotásai, a Biblia, Newton Princiáája, Harvey könyve a vérkeringésről stb. A chicagói hallgatók mintegy 100 ilyen „nagy könyv”-ből szerezhettek széleskörű tájékozottságot. Az oktatás alapja így az olvasás lett. A legjobb hallgatók a szokásos képzési időnél hamarabb is végezhettek, ha képesek voltak gyorsabban haladni (Hargittai 2010: 371).

A chicagói Hutchins-modellről Hargittai István akadémikus, műegyetemi professzor az alábbi összegző értékelést adta: „Az elmúlt években sok világhíres tudóssal beszélgettem a tudóssá válás folyamatáról, és feltűnően sokan voltak közöttük, akik a Chicagói Egyetemen szerezték meg alapfokozatukat, Hutchins elnöksége idején.” (Hargittai 2010: 371). Egy olyan nagy népességű államban, mint amilyen az USA is, a nagy számok törvényei alapján egy ilyen különleges oktatási stratégia is eredményezhet kiválóságokat!

Számunkra, magyarok számára a Rutgers Egyetem azért is fontos, mert ennek az intézménynek van Hungarológiai Intézete. (Nem ez az egyetlen Hungarológiai Intézet Amerikában!) A Rutgers (The State University of New Jersey) Egyetemet magánintézményként alapították meg 1766-ban. 1825 óta viseli

a Rutgers nevet, és 1917-ben lett állami egyetem. Képeznek itt többek között gyógyszerészeket, mérnököket, művészeket, jogászokat, kriminalistákat. A Rutgers Egyetem magyar tanárai: Komlós János (1942) matematikus, Szemerédi Endre (1940) matematikus, Vásárhelyi A. Miklós, a számviteli információs rendszerek kutatóprofesszora és Böröcz József szociológus. Korábban Böröcz professzor volt a Rutgers Magyar Intézet igazgatója. A Rutgers az USA tíz legrégebben alapított felsőoktatási intézményeinek sorába tartozik (The New Encyclopaedia Britannica 1989: Volume 10. 261).

A magyar tudósok jelenléte szempontjából is számottevő amerikai egyetem az USA szövetségi fővárosában a George Washington Egyetem, amelyet 1821-ben alapítottak. Több évig volt itt a fizika professzora Teller Ede (1908–2003). Teller több amerikai egyetemen is oktatott, így például a Columbia Egyetemen, a Chicagói Egyetemen, a Kaliforniai Egyetemen. 1935-ben lépett a Washington Egyetem professzorainak sorába. 1949-től Teller vezette azokat a tudományos munkálatokat, amelyek célja a hidrogénbomba kifejlesztése volt. A Washington Egyetemen töltött időszaka során Teller munkásságának a haditechnika még nem volt annyira markáns része, mint ahogyan az lett a későbbiekben (Bödök 1999: 86, 87, 88).

1948-ban történt emigrációja alkalmával ennek az egyetemnek lett fizikaprofesszora Bay Zoltán (1900–1992). Bay több évtizedet töltött Washingtonban, és itt is hunyt el 1992-ben. Életútjának, tudósi eredményeinek főbb állomásait az alábbiakban összegezzük. Kezdő egyetemistaként 1918-ban Budapesten az Eötvös Collegium diákja lett. 1923-ban szerzett matematika–fizika szakos diplomát a tudományegyetemen (Bödök 1999: 97).

Ugyanitt, az akkor már Pázmány Péter nevét viselő intézményben, 1928-ban „Sub Auspiciis Gubernatoris” kitüntetéssel, Horthy Miklós kormányzó aranygyűrűjével doktorrá avatták. Németországi tanulmányútjáról Klebelsberg Kuno hívó

Bay Zoltán (*1900 †1992) világhírű magyar fizikus az amerikai George Washington Egyetem professzora volt. Hamvai a végakarata szerint szülőhelyén, a Békés vármegyei Gyulaváriban vannak

Pataki Márta portréképe, 1930 után

szavára érkezett haza, és Szegeden lett 30 évesen az ország legfiatalabb professzora. Itteni szakterülete az elméleti fizika volt, és Szegeden kötött életre szóló barátságot professzortársával, Szent-Györgyi Alberttel (Rosta 2013: 67).

1938-ban ő lett a Műegyetemen az ország első Atomfizika Tanszékének vezető professzora. Mérnökhallgatók sokaságát tanította az akkor még új tudományának számított atomfizikára. Itt a Műegyetemen és az Egyesült Izzó Kutatólaboratóriumában készítette elő a híres Hold-radar-kísérletét, amely 1946. február 6-án szép eredménnyel zárult. A Holdra küldött, és onnan a Földre visszavert radar jeleket észlelni tudták! Hasonló eredményeket értek el mindössze néhány héttel korábban, január 10-én az amerikai tudósok is.

A tudománytörténet mindkét kísérletet világelsőnek ismeri el, mert az amerikai és a magyar tudóscsoport egymástól teljesen függetlenül dolgozott. Ezzel elindult az emberiség történetében az űrkutatás – Amerikából és Magyarországról! Nem meglepő, hogy megválasztották a Magyar Tudományos Akadémia tagjának (Rosta 2020: 11).

A háború után sok tudóstársával együtt ő is eltávozott Magyarországról. A baráti, tudóstársi kapcsolata Szent-Györgyi Alberttel Amerikában is megmaradt. Már amerikai tartózkodása alatt alkotta meg a másik nagy, világgraszoló felismerését: a méter definícióját a fénysebességre alapozva. Az ő definíciója az elfogadott ma is az egész világon (Bödök 1999: 97).

Bay Zoltán a Washington Egyetemről ment nyugdíjba. 90. születésnapjára Magyarország kormányától magas állami kitüntetésben részesült. Hazaszeretetéről tanúskodnak azok a szavak, amelyekkel az elismerést megköszönte: „A kitüntetés engem azzal a jó érzéssel tölt el, hogy emigrációba jövelelem nem volt könnyelmű választás, mert megtehettem azt, hogy külföldön is a magyar népem érdekében dolgozhassak.” (Rosta 2020: 12). Üzenet ez az utókornak, a külföldön dolgozó ember is viselkedhet hazáját szerető módon, bármi legyen is a foglalko-

zása. A hamvai a végakarata szerint Magyarországon, szülőhelyén, Gyulaváriban (Békés Vármegyében) nyugszanak.

Síremlékén ezek a latin szavak olvashatók. Sic itur ad astra. Így jutunk a csillagokig. Így jutunk az égbe. Ez a halhatatlanság útja. Vergilius szavai Bay Zoltánra szó szerint is, átvitt értelemben is egyaránt mélységesen igazak.

1955-től a Washington Egyetemen (St. Louis) volt professzor Záborszky János (1914–2008) gépészmérnök-matematikus, aki 1937-ben Budapesten a Műegyetemen szerzett gépészmérnöki diplomát. 1943-ban ő lett Magyarországon az első olyan mérnökdoktor, akit „Sub Auspiciis Gubernatoris” kitüntetéssel és az ezzel járó államfői aranygyűrűvel avattak doktorrá.

Dr. Záborszky János (*1914 †2008) gépészmérnök-professzor sírja
a Budafoki Temetőben

Budapest, XXII. ker. Temető u. 12. Jelzet: 20/2. parcella, 1. sor, 32. sír. Kriptá

Záborszky 1947-ben vándorolt ki az Amerikai Egyesült Államokba. A Washington Egyetemen ő emelte világhírű rangra a rendszerek matematikájának tudományát. Az 1965. évi, nagy amerikai villamossági üzemzavar után Záborszky János végzett eredményes kutatómunkát az ilyen jellegű problémák elhárítására. Kivételesen nagy tehetségű gépészmérnök-matematikus volt. Kínai nyelven is értékes anyagokat publikált. Rendelkezése szerint földi maradványai – japán származású feleségének földi maradványaival együtt – itthon nyugszanak, a Budafoki Temetőben (A szerző személyes kegyeleti látogatása a sírnál 2022; MTA tagjai III. 2003: 1417).

Záborszky volt a segítője és mentora az 1980-as évek első felében Sztipanovits Jánosnak, amikor letelepedett és professzor lett az Egyesült Államokban, Nashville-ben (Tennesseeben), a Vanderbilt Egyetemen. (Sztipanovits János közlése e sorok írójával a 2010-es években.) Sztipanovits 1998-ban a Vanderbilt Egyetemen kutatóintézetet alapított, amely rövid idő alatt vezető számítástechnikai kutatási centrummá vált.

Sztipanovits János volt (Záborszky János, Ferencz Csaba, Zombory László és Vaskövi István után) az ötödik olyan mérnökdoktora a Műegyetemnek, akit államfői aranygyűrűs kitüntetéssel avattak doktorrá. Ezt a magas (és nagyon ritka) elismerést 1982-ben kapta.

Az Amerikai Egyesült Államok nevesebb egyetemei közé tartozik a Kalifornia államban működő, magánalapítású Stanford Egyetem. A Szilícium-völgyben fekvő egyetem nem a legnagyobbak közé tartozik, mégis fontos tudományos központ, és része egy atomfizikai (részecskefizikai) kutatóintézmény is. A professzorai között két híres magyar matematikus is dolgozott: Pólya György (1887–1985) és Szegő Gábor (1895–1985). Kettejük híres műve az a feladatgyűjtemény, amelyet röviden csak „Pólya–Szegő” néven emlegetnek, és amelyről Alpár László így írt: „...a matematika történetének legkiválóbb feladatgyűjteménye; feldolgozza az analízis számos területét,

főleg a komplex függvénytant, de a geometria, a számelmélet, a kombinatorika, sőt a fizika is helyet kap benne; a problémamegoldás és kutatás magasiskolája.” (Nagy–Nagy 1998: 758). Kálmán Rudolf Emil (1930–2016) mérnök-matematikus szintén stanfordi professzor volt. „Leányszervezetei” közé tartozik többek között Mérnöki Intézet és Orvosi Intézet is (Wikipediaa Letöltve: 2024. 12. 07.). A XIX. század végén alapított Stanford Egyetem viszonylag közel (60 kilométer távolságra) fekszik az ismert nagyvároshoz, San Franciscóhoz.

Az amerikai tudomány a XVIII. századtól kezdett fokozatosan számottevő tényezővé válni. „Benjamin Franklin¹³ (1706–1790) [...] az első amerikai tudós, aki érdemben beleszólt az európai tudomány fejlődésébe.” (Simonyi 1986: 309). Igazán azonban az amerikai tudomány a XX. század derekától került a világ élvonalába, és ugyanez az amerikai egyetemi kultúráról is elmondható.

Évről évre közzéteszik a világ egyetemeinek minőségi rangsorát, amelyben általában sok amerikai egyetem szerepel jó helyezéssel. 2015-ben a világ tizenöt legjobb egyeteme között egy japán (Tokiói Egyetem), két angol (Cambridge-i Egyetem, Oxfordi Egyetem) és tizenkét amerikai egyesült államokbeli egyetem volt. Az utóbbi tizenkettő: Harvard Egyetem, Stanford Egyetem, Massachusettsi Műszaki Egyetem, Columbia Egyetem, Kaliforniai Egyetem Berkeley, Chicagói Egyetem, Princetoni Egyetem, Cornell Egyetem, Yale Egyetem, Kaliforniai Műszaki Egyetem, Pennsylvániai Egyetem, Kaliforniai Egyetem Los Angeles (Csókás 2015).

A magyar Nobel-díjas tudósok jelentős része (nem mindegyik) valamelyik amerikai egyetemen (vagy több amerikai egyetemen is) dolgozott, és így hozzájárultak az amerikai tudományos élet naggyá tételéhez. A Nobel-díjas magyarok névjegyzéke 1905 és

¹³ Benjamin Franklin neve szélesebb körben elsősorban a villámhárító alkalmazásáról ismert.

2023 között az alábbi. (Feltüntetjük azt is, hogy közülük kik milyen Nobel-díjat kaptak.)

1905	Lénárd Fülöp	fizikai
1914	Bárány Róbert	élettani vagy orvosi
1925	Zsigmondy Richárd Adolf	kémiai
1937	Szent-Györgyi Albert	élettani vagy orvosi
1943	Hevesy György József	kémiai
1961	Békésy György	élettani vagy orvosi
1963	Wigner Jenő	fizikai
1971	Gábor Dénes	fizikai
1986	Polányi János	kémiai
1986	Wiesel Elie	béke
1994	Harsányi János	közgazdasági
1994	Oláh György	kémiai
2002	Kertész Imre	irodalmi
2004	Hershkó Ferenc	kémiai
2023	Karikó Katalin	élettani vagy orvosi
2023	Krausz Ferenc	fizikai

A 16 magyar Nobel-díjast tekintve a világ magyarságának körülbelül kilencszer több Nobel-díjasa van, mint amennyi a világ népességén belüli számarányunkat tekintve elvárható lenne!

Magyar ősökkel rendelkező (Amerikában született) Nobel-díjasok: Milton Friedman (Alfred Nobel-émlékdíj közgazdaságtanból 1976-ban) és Carleton Daniel Gajdusek (élettani vagy orvosi Nobel-díj 1976-ban).

Amerika egyetemeire természetesen nem tekinthetünk leegyszerűsítve úgy, mintha azok csupán az Észak-Amerikai Egyesült Államok egyetemei lennének. Amerika (mint kontinens) nevezetesebb egyetemei közé tartozik az USA egyetemei mellett többek között a University of Toronto, a Universidade de Sao Paulo USP (Brazília nagyvárosában), a Pontificia Universidad Católica de Chile (Chilében, a Római Katolikus Egyház fenntartásában),

A Szegedi Tudományegyetem Dugonics téri főépületének homlokzata.

A jobb oldali, függőleges molinón a 2023. évi fiziológiai Nobel-díj kitüntetettjének, Karikó Katalinnak a fényképe látható

az Universidad de Buenos Aires (Argentína „jó levegőjű” fővárosában), és a sort még hosszan lehetne folytatni. Brazíliában például további kiváló intézmény az Universidade Estadual de Campinas (UNICAMP). (A felsorolás nem a teljesség igényével történt, csupán illusztrációs példákról van szó.)

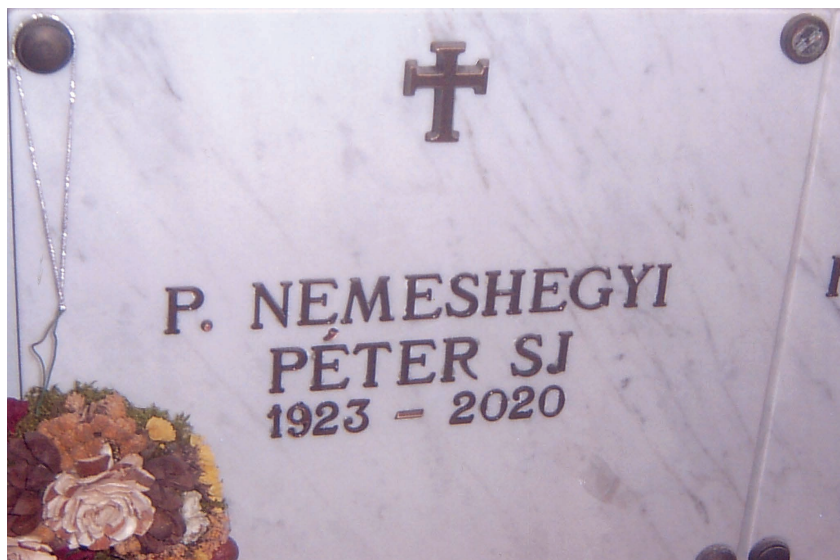
Ezek az amerikai egyetemek, az Amerikai Egyesült Államok korábban említett egyetemeivel együtt szintén (és általában) a legtöbb felmérés szerint bele szoktak tartozni a világ legjobb ötszáz egyetemének csoportjába. Az egész amerikai földrészre érvényes (Újvilágnak is szokták mondani), hogy egyetemei újkori alapításúak. Ezek az egyetemalapítások többnyire a XVIII. században és a XIX. század első felében történtek meg.

Néhány híres egyetem a világ többi tájáról

Oroszország nagy egyetemén, a Moszkvai Lomonoszov Egyetemen (Lomonosov Moscow State University) számos európai polgár (köztük magyar is) tanult vagy tanított. Különösen az ottani matematikusok és fizikusok dolgoztak eredményesen. Az egyetemet Erzsébet cárnő alapította 1755-ben. Az alapítás kezdeményezője és az intézmény névadója, Lomonoszov kémikus, fizikus és polihisztor tudós volt. (Megelőzőleg Nagy Péter cár az 1700-as évek elején Szentpéterváron – „Oroszország Európára néző ablakában” – már alapított egy „egyetemi kezdeményt.”) A hallgatói létszám a 2020-as években megközelíti az 50 000 főt.

A Távol-Keleten (jellemző a névre az európai gondolkodás: mihez képest távoli?...) nagy hírű egyetem a Tokiói Egyetem (University of Tokyo), Japán legtekintélyesebb felsőoktatási intézménye. 1877-ben alapították. Tíz kara közül különösen híresek a műszaki tudományokkal (mérnökképzéssel), az orvostudománnyal, a jogtudománnyal és a gyógyszerészettel foglalkozó karok. Egyik magyar professzora a matematikus Frankl Péter (Kaposváron született, 1953-ban), aki elsősorban a kombinatorikában és a gráfok elméletében végez eredményes kutatómunkát. Frankl a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja.

További híres japán intézmény a Kyoto Egyetem, amelyet 1897-ben alapítottak. Tokióban van a Sophia Egyetem, amelynek magyar professzora (sőt két ciklusban a dékánja is) volt Nemeshegyi Péter (1923–2020) jezsuita szerzetes pap, államtudományi doktor és teológiai doktor. Könyvei magyar, japán,

Prof. dr. Nemeshegyi Péter S.J. professzor urnasírja
Budapesten a VIII. kerület Mária u. 25. sz. alatti Jezsuita Templom
urnatermében

angol, német, francia és koreai nyelven jelentek meg. Hat nyelven tartott előadásokat.

A Kínában, 1898-ban alapított Pekingi Egyetemet a kínaiak legjobb felsőoktatási intézményeként tartják számon. Kétoldalú együttműködési szerződés van érvényben a magyar Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Pekingi Egyetem között. Egyes felmérések szerint Kína első számú egyeteme a világranglistán 12. helyén szerepel. További két nagyhírű egyetem Kínában a Tsinghua (vagy Csinghua) Egyetem és a szintén magyar kapcsolatokkal rendelkező Fudan Egyetem. A Shanghai Jiao Tong University és professzorai az elsők között készítették felméréseket (és tették azokat közzé) az egyetemek világrangsoráról. (Az első közlemények kínai nyelven jelentek meg 1993-ban, a többiek már angolul is. Lásd: *The World-Class University and Ranking: Aiming Beyond status.* szerk. Nian Cai Liu. 2007.)

2021-ben első ázsiai egyetemenként már kínai egyetem is bekerült a világ legjobb húsz egyetemének csoportjába. További jó nevű intézmények a University of Hong Kong, valamint a University of Science, Technology of China.

A világ legnagyobb hallgatói létszámmal dolgozó egyetemei közé tartozik az indiai Indira Gandhi Egyetem, amelyet 1985-ben alapítottak. A hatalmas intézmény fő épületei és központi irányítása Delhiben van. Elismertsége és jó helyezései vannak a világranglistán Bombay Egyetemének is. Izrael egyetemein, a Tel Aviv Universityn és a Hebrew University of Jerusalemen tanult és dolgozott Herszko Ferenc (1937) magyar orvos és kémiai Nobel-díjas tudós, aki a fehérjék lebontásának kutatásában ért el jelentős eredményeket. 1950-ben hagyta el szüleivel együtt Magyarországot.

Afrika egyik jól ismert egyeteme Egyiptomban a Kairó Egyetem, amely azonban mégsem tartozik a legrégebbiek közé. Mai formájában mint egyetemet a XX. században, 1908-ban alapították. Kairóban számos egyéb egyetem is működik, nagy létszámú hallgatóssággal. Kairóban tanított matematikát, fizikát és kémiát a világhírű francia tudós, a jezsuita Pierre Teilhard de Chardin (1881–1955), mielőtt megkezdte volna őslénytani kutatásait és expedícióit. Afrika jobb egyetemei közé sorolható többek között a University of Cape Town és a University of the Witwatersrand. Mindkettő a Dél-afrikai Köztársaságban, Afrika egyik kulturális központjában van.

A földrésznyi országban, Ausztráliában is vannak világhírű egyetemek. Ilyenek például: az Australian National University, a University of Melbourne, a University of Queensland, a University of Sydney, a University of Technology Sydney. Melbourneben tanult, és Sydneyben kutatott Sir John Carew Eccles (1903–1997) fiziológus, Nobel-díjas agykutató, akinek magyarországi tudományos kapcsolatai voltak Szentágothai János (1912–1994) orvos-akadémikussal. Eccles járt Magyarországon is.

Irodalom

- » Ábel Jenő (1881): Egyetemeink a középkorban. Kiadta a M. Tud. Akadémia Irodalomtörténeti Bizottsága. A M. Tud. Akadémia Könyvkiadó-Hivatala az Akadémia épületében, Budapest, 97 p.
- » Adriányi Gábor (2000): Katolikus nagygyűlések Magyarországon. 1900–1943 : Nagygyűlések az első világháború előtt. Vigilia, 65. évf. 10. sz. pp. 739–746.
- » Akadémiai Értesítő (1903): Szily Kálmán (szerk.) 14. évf. 157–168. sz. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 672 p.
- » Békefi Remig (1896): Árpádkori közoktatásügyünk és a veszprémi egyetem létkérdése. Századok : A Magyar Történelmi Társulat közlönye, 30. évf. 1. sz. pp. 207–222., 2. sz. pp. 310–337., 3. sz. pp. 413–428.
- » Békefi Remig (1901): A bolognai jogi egyetem XIV. és XV. századi statutumai : Kivonat Békefi Remig l. t. október 14-én felolvasott értekezéséből. Akadémiai Értesítő, 12. évf. 12. sz. (Deczember 15.) pp. 574–584.
- » Benedek István (1990): Hügieia : Az európai orvostudomány története. Gondolat Kiadó, Budapest, 270 p.
- » Benke József (1987): Az arabok története. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 614 oldal.
- » Benke József (2006): Az ó- és középkor egyetemei. Hét Krajcár Kiadó, Budapest. 303 p.
- » Benda Kálmán főszerk. (1982): Magyarország történeti kronológiája. III. 1848–1944. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1000 p.
- » Birtalan Győző (1989): Óriáslépések az orvostudományban. A gyógyítás hősei az ókortól napjainkig. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 174 p.
- » Borovszky Samu szerk. (1914): Magyarország vármegyéi és városai, 20. : Temes Vármegye. Országos Monografia Társaság, Budapest. 463 p.
- » Borovszky Samu szerk. (1914): Magyarország vármegyéi és városai, 21. : Temesvár. Országos Monografia Társaság, Budapest. 296 p.
- » Bödők Zsigmond (1999): Nobel-díjas magyarok. Második, javított és bővített kiadás. Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 108 p.
- » Bynum, William (2016): A tudomány rövid története. Kossuth Kiadó, Budapest, 2016. 320 p.

- » Chamberlain és mások (1901): Harvard University, its history influence. Boston, 1., 2. köt.
- » Codex Hungaricus (1921): Codex Hungaricus : Magyar törvények : 1921. évi törvénycikkek. Jegyzetekkel ellátta Dr. Térffy Gyula. Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest, 460 p.
- » Cservenka Judit (2020): Vándorló egyetemek, frontharcos diákok. [Online]. Felvidék.ma (2020. 03. 12.) <URL: <https://felvidek.ma/2020/03/12/vandorlo-egyetemek-frontharcos-diakok/>
- » Csibi Norbert (2015): Az első világháború előtti katolikus nagygyűlések és a katolikus egyetem ügye Magyarországon. Per Aspera ad Astra : A Pécsi Tudományegyetem művelődés- és egyetemtörténeti közleményei, 2. évf. 1. sz. pp. 44–75.
- » Csókás Adrienn (2015): Hátrébb szorultak a hazai egyetemek. Magyar Nemzet, 78. évf. 168. sz. pp. 1–19. 4.
- » Czeizel Endre (2002): Tudósok, gének, dilemmák : A magyar származású Nobel-díjasok családfaelemzése. Galenus Kiadó, Budapest, 362 p.
- » Diós István főszerk. – Viczián János szerk. (1998): Magyar Katolikus Lexikon. IV. kötet. Gas–Hom. Szent István Társulat, Budapest, 932 p.
- » Diós István főszerk. – Viczián János szerk. (2001): Magyar Katolikus Lexikon. VI. kötet. Kaán–kiz. Szent István Társulat, Budapest, 937 p.
- » Dunántúl (1921a): Dunántúl, 1921. szeptember 17. p. 1.
- » Dunántúl (1921b): Dunántúl, 1921. október 5. p. 3.
- » Dunántúl (1923a): Gróf Klebelsberg Kunó beszéde. Dunántúl, 1923. október 16. p. 2.
- » Dunántúl (1923b): Dunántúl, 1923. október 14. p. 1.
- » Dunántúl (1923c): Dunántúl, 1923. október 16. p. 1.
- » Eötvös Loránd (1985): Az egyetem feladatáról. Gondolkodó magyarok sorozat. Magvető Kiadó, Budapest, 54 p.
- » Fináczy Ernő (1906): Az ókori nevelés története : Vezérfonal egyetemi előadásokhoz. Az 1906-ban Budapesten, Hornyánszky Viktor Könyvkiadóhivatala által kiadott mű reprintje. Könyvértékesítő Vállalat, Budapest, 1984. 307 p. (Tudománytár)
- » Fináczy Ernő (1926): A középkori nevelés története : Vezérfonal egyetemi előadásokhoz. Az 1926-ban Budapesten, a Kir. Magyar Egyetemi Nyomda által kiadott mű reprintje. Könyvértékesítő Vállalat, Budapest, 1984. 333 p. (Tudománytár)
- » Fináczy Ernő (1985): A középkori nevelés története : Vezérfonal egyetemi előadásokhoz. Könyvértékesítő Vállalat, Budapest, 1985. (Tudománytár)

- » Fodor Ferenc (1955): Az Institutum Geometricum az egyetem Bölcsészeti Karán 1782-től 1850-ig fennállott Mérnöki Intézet. Tankönyvkiadó, Budapest, 1955. 190 p. (Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára Műszaki tudománytörténeti kiadványok; 5.)
- » Gajdó Ágnes (2024): Rálátás. Díszdoktor lett a jezsuita generális. A Szív : Jezsuita Magazin, 109. évf. 12. sz. ; 110. évf. 1. sz. p. 8.
- » Gazda István, ifj. – Marik Miklós (1982): Csillagászat-történeti ABC. Tankönyvkiadó, Budapest, 152 p.
- » Gazda István (1998): Kis magyar tudománytörténet. Magyar Tudománytörténeti Intézet. Piliscsaba, 117 p. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára.)
- » Gutheil Jenő (1961): Veszprém árpádkori jogi főiskolája – az első magyar egyetem. Vigilia, 26. évf. 1–12. sz. pp. 459–468.
- » Gutheil Jenő (2008): Az Árpád-kori Veszprém. 3. kiadás. Lichtneckert A., Veszprém, 388 p. (Monográfiák és forráskiadványok Veszprém történetéből; 1.)
- » Gyires Béla (1983): Rados Gusztáv. Műszaki nagyjaink. III. kötet. A Gépipari Tudományos Egyesület, Budapest, 381 p.
- » Hanuy Ferencz (1903): Katolikus Egyetem Pécsen. Püspöki Lyceumi Nyomda (Madarász Béla), Pécs, 185 p.
- » Hargittai István (2010): A játékos tudománynépszerűsítő: Martin Gardner (1914–2010). Természet Világa, 2010. augusztus.; Természettudományi Közlöny. 141. évf. 8. sz. pp. 371–372.
- » Hencz Péter (1999): Gróf Klebelsberg Kuno, a harmadik évezred minisztere. Bába és Társai Kft., Szeged, 92 p.
- » Híres festők színes arcképcsarnoka (1994, 1996): Hajja és Fiai, Debrecen, 452 p.
- » Horváth Árpád – Pap János (1970): Technikatörténet. Második, változtatlan kiadás. Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ, Budapest, 86 p.
- » Horváth Pál (2006): Egyetemi-jogi kultúránk ősforrásai. Vigilia, 71. évf. 7. sz. (2006. július). pp. 498–505.
- » Kardos József – Kelemen Elemér – Szögi László (2000): A magyar felsőoktatás évszázadai. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 185 p.
- » Katolikus Szemle (1915): VIII. Vasary Kolos bíbornok. 1832. febr. 12. – 1915. szept. 3.
- » Kiss József Mihály (2020): A pozsonyi egyetem válságos időszakának történetéhez 1914–1923. Gerundium, 11. évf. 1–2. sz. p. 8. DOI: <https://doi.org/10.29116/gerundium/2020/1-2/8>

- » Kiss Márton szerk. (2000): *Millenniumi Évkönyv*. Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Budapest, 264 p.
- » Klestenitz Tibor: *A katolikus nagygyűlések előzményei Magyarországon*. [Kutatási jelentés – A tanulmány az OTKA NK 83 779. számú kutatási programjában készült.]
- » Kovács Ferenc (2024): *Idén már négy magyar egyetem van a világ ezer legjobbjá között*. [Online]. Index.hu (2024. 10. 09.) <URL: <https://index.hu/belfold/2024/10/09/egyetem-lista-rangsor-semmelweis-egyetem/>>
- » Kurucz György (1996): *A Georgikon alapításától 1848-ig*. In: Fülöp Éva Mária szerk.: *Georgikon 200 : I. Emlékkönyv a Georgikon alapításának 200. évfordulójára*. PATE Mezőgazdaságtudományi Kar, Keszthely, 445 p.
- » *A Magyar Királyi Horthy Miklós Tudományegyetem évkönyve az 1942/43. tanévről*.
- » Makai Mihály (2004): *Merre vagy szellem napvilága? A megismerés rögs útjai*. Typotex, Budapest, 429 p.
- » Makai Mihály (2010): *A tudomány oszlopai*. Magyar Tudomány, 171. évf. 10. sz. pp. 1226–1234.
- » Margalits Ede (1902): *Magyar tudományosság*. Harmadik kiadás. Nyomatva a „Hunyadi Mátyás” Intézetben, Budapest, 192 p.
- » Markó László – Burucs Kornélia – Balogh Margit – Hay Diána (2003): *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai. II. kötet I–P*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest. (Tudománytár)
- » Markó László – Burucs Kornélia – Balogh Margit – Hay Diána (2003): *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai. III. kötet R–Zs*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest. (Tudománytár)
- » Marx György (2002): *Beszélgetés történelmi idők tanújával*. Fizikai Szemle, 52. évf. 8. sz. pp. 244–245.
- » *Mérnök Újság*. 2005. május 24.
- » Mészáros István (1964): *A középkori nevelés*. In: Zibolen Endre (szerk.): *Egyetemes neveléstörténet*, 5–6. Tankönyvkiadó. Budapest, 157.
- » Mészáros István (1991): *Mindszenty bíboros egri egyeteme*. Múltból a mába. Mozdul a Föld : A II. Rákóczi Ferenc Katolikus Nép főiskolai Szövetség lapja, 2. évf. 22. sz. (1991. november 26.) p. 3.
- » Mészáros István (1993): *Katolikus egyetemszervezési tervek Egerben 1754–1948*. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 1993/1–2. sz. pp. 23–34.
- » Mészáros István (1996): *A magyar nevelés- és iskolatörténet kronológiája 996–1996*. 1. kiadás. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 313 p.
- » Mihályfi Ákos (1900): *Katholikus egyetem. Két beszéd az 1900-ban tartott kath. nagygyűlésen*. „Mária-Kert”, Budapest. (Pécsi Püspöki Könyvtár.)

- » Mihályfi Ákos (1898, 1903): Katholikus egyetemek. Első közlemény. „Mária-Kert”, Budapest. [Négyrészes közlemény].
- » Mihályfi Ákos (1929): A katolikus egyetem. (Előadás az I. Orsz. Kath. Nagygyűlés szakosztályában 1900. aug. 17-én). In: Mihályfi Ákos beszédei : az Ünnepnapok és Egyházi beszédek tetemesen bőv. új kiadása. 2. kötet. (pp. 45–58). Szent István Társulat, Budapest.
- » Mondin, Battista (2001): Pápák enciklopédiája. Szent István Társulat, Budapest, 815 p.
- » Moss, W. Ralph (2003): Szent-Györgyi Albert. Fordította: Bakács Tibor. Typotex, Budapest, 341 p.
- » Nagy Dénes – Nagy Ferenc (1998): Neumann János. In: Nagy Ferenc (főszerk.): Magyar Tudóslexikon A-tól Zs-ig. Better, Budapest, 1024 p.
- » Nagy Ferenc (1987): Neumann János és a „magyar titok” a dokumentumok tükrében. Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, Budapest, 239 p.
- » Nagy Ferenc (2001): Nobel-díjas géniuszaink. Better, Budapest, 128 p.
- » Nagy Ferenc főszerk. (1997): Magyar Tudóslexikon A-tól Zs-ig. Better; MTESZ; OMIKK, Budapest, 1024 p.
- » Németh József (2005): A Műegyetemtől a világhírig. Műegyetemi Kiadó, Budapest, 230 p.
- » Neugebauer Ottó (1984): Egzakt tudományok az ókorban. Gondolat, Budapest, 260 p.
- » The New Encyclopaedia Britannica (1989): Volume 10. The University of Chicago.
- » The New Encyclopaedia Britannica (1989): Volume 12. The University of Chicago.
- » Pataky Arnold (1938): Emlékbeszéd Mihályfi Ákos volt osztályelnök, tiszteleti tag felett. Stephaneum Nyomda R. T., Budapest, 19 p. (A Szent István Akadémia emlékbeszédei. 3. évf. 1. sz., Reiner János főtítkár szerk.)
- » Petneki Áron (2001): Krakkó. Enciklopédia Kiadó, Budapest, 236 p.
- » Prohászka Ottokár (1907): Modern katolicizmus. In: Koncz Lajos szerk. (1990): Modern katolicizmus : Válogatás Prohászka műveiből. (pp. 134–160). Szent István Társulat, Budapest.
- » Prohászka Ottokár (1929): Az igazság napszámában. Összegyűjtött munkái. Sajtó alá rendezte Schütz Antal. XXI. kötet. Gyűjteményes díszkiadás. Szent István Társulat, Budapest, 292 p.
- » Rédey Soma (2024): Egy sikeres nő Amerikában – Telkes Mária évei az MIT-n (1939–1953). Magyar Tudomány, 185. évf. 5. sz. 680–695. <https://doi.org/10.1556/2065.185.2024.5.12>

- » Rosta István (2007): A magyar tudománytörténet nagy eseményei. Szent György Kiadó, Budapest, 89 p.
- » Rosta István (2008): Eötvös Loránd. Heuréka; Elektra Kiadóház, Budapest, 99 p.
- » Rosta István (2011): A Kaposvári Egyetem története a kezdetektől 2011-ig. Kaposvári Egyetem, Kaposvár, 163 p.
- » Rosta István – Velner András (2011): 150 éve született a Magyarországon elsőként felavatott mérnökdoktor: Zielinski Szilárd (1860–1924). Magyar Tudomány. 172. évf. 1. sz. pp. 48–53.
- » Rosta István (2013): Szent-Györgyi Albert (1893–1986) : A Nobel-díjas tudós születésének 120. évfordulója emlékére. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest, 111 p.
- » Rosta István (2020): Bay Zoltán (1900–1992). In: Szijártó István (szerk.): Szorongató tájékoztatásunk ellen. Balaton Akadémia; Százak Tanácsa, Budapest, pp. 10–12.
- » Sadlak, Jan – Liu, Nian Cai szerk. (2007): The World-class University and Ranking : Aiming Beyond Status. UNESCO-CEPES.
- » Sain Márton (1980): Matematikatörténeti ABC. Tankönyvkiadó, Budapest, 253 p.
- » Salamon Konrád főszerk. (2006): Világtörténet. Akadémiai Kézikönyvek. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1321 p.
- » Simonyi Károly (1978): A fizika kultúrtörténete. Gondolat Kiadó, Budapest, 487 p.
- » Simonyi Károly (1986): A fizika kultúrtörténete. 3., átdolgozott kiadás. Gondolat Kiadó, Budapest, 538 p.
- » Simonyi Károly (1998): A fizika kultúrtörténete a kezdetektől 1990-ig. Negyedik, átdolgozott kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 582 p.
- » Szabó M. Gyula (2008): A középkor csillagászatából. Negyedik rész. Az arab világ csillagászata. Természet Világa, 2008. augusztus. pp. 356–360.
- » Szántó Konrád (1987): A Katolikus Egyház története. I. kötet. Ecclesia, Budapest, 710 p.
- » Szántó Konrád (1988): A Katolikus Egyház története. II. kötet. Ecclesia, Budapest, 935 p.
- » Szegedi Napló (1921): Déli kiadás. 1921. október 10. p. 2.
- » Szegedi Napló (1937): Szegedi Napló, 1937. október 31. (Vasárnap) p. 1.
- » Szegedi Napló (1940a): Szegedi Napló, 1940. november 12. p. 4.
- » Szegedi Napló (1940b): Szegedi Napló, 1940. október 25. p. 2.
- » Szegedi Napló (1940c): Szegedi Napló, 1940. november 3. p. 3–4.
- » Szekfű Gyula (1929): A négy egyetem. Magyar Szemle, 6. évf. 4. sz. (24. sz. augusztus) pp. 322–331.

- » Szénássy Barna (1993): Adalékok a Bolyai-díj történetéhez. Természet Világa, 124. évf. 7. sz. (1993. július) pp. 291–294.
- » Szénássy Barna (1998): Rados Gusztáv. In: Nagy Ferenc (főszerk.): Magyar Tudóslexikon A-tól Zs-ig. (p. 662). Better; MTESZ; OMIKK, Budapest. (Utánnnyomás, eredeti: 1997.)
- » Szögi László (1991a): A katolikus nagygyűlések Magyarországon. In: Bárdos István – Beke Margit (szerk.): Egyházak a változó világban. A Nemzetközi Egyháztörténeti Konferencia előadásai. Esztergom, 1991. május 29–31. pp. 509–512. Komárom-Esztergom Megye Önkormányzata; József Attila Megyei Könyvtár (JAMK), Tatabánya.
- » Szögi László. (1991b). Katolikus egyetemalapítási törekvések Magyarországon : Hittudományi fakultások és tanintézetek a XX. századi magyar egyetemeken. In: Ujváry Gábor (szerk.): Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből (pp. 10–39). Budapest: A Nemzetközi Egyetemtörténeti Bizottság Magyar Nemzeti Bizottsága és az Egyháztörténeti Műhely. (A 1990. február 23-án tartott tudományos konferencia előadásai.)
- » Szögi László (2000): A párizsi egyetem és Magyarország. Tanulmány. Kézirat. 13 p.
- » Török József – Legeza László (1999): A Pázmány Péter Katolikus Egyetem. Mikes Kiadó, Budapest, p. 64.
- » Történelmi Szemle (1913): Angyal Dávid: Kont Ignác (1856–1912). 320. oldal. Különfélék.
- » Új-Somogy (1920): Új-Somogy, 1920. október 22. p. 3.
- » Vekerdi László (1969): Kalandozás a tudományok történetében : Művelődéstörténeti tanulmányok. Magvető Kiadó. Budapest, 500 p. (Elvek és utak)
- » Vesper, Thomas (1997): Világörökségünk : Az emberiség kincsei : Műemlékek és nemzeti parkok az UNESCO védelmében. Officina Nova : M. Kvkklub, Budapest, 264 p.
- » Villon, François (1980): A teljes Villon. Mészöly Dezső fordításában, kísérő tanulmányokkal és függelékekkel : François Villon fennmaradt munkái. Magvető Kiadó, Budapest, 389 p.
- » Waldapfel János (1902): Egyetemeink szaporítása. Budapesti Szemle, 112. évf., 310., 311., 312. sz. pp. 278–288.
- » Weszely Ödön (1929): Az egyetem eszméje és típusai. A M. Kir. Erzsébet Tudomány-Egyetem ünnepi közgyűlésen, 1929. szept. 22-én, tartott rektori székfoglaló előadás. Dunántúl Nyomda, Budapest, 51 p.
- » Wigner Jenő Pál (2002): Hogyan lettem fizikus? Fizikai Szemle, 2002/10–11. sz. pp. 320–322.

- » Zelovich Kornél (1922): A M. Kir. József Műegyetem és a hazai technikai felsőoktatás története. „Pátria” Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 371 p.
- » Zombori István (1995): Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete. Keresztény Értelmiségiek Szövetsége, Szeged, 172 p.

További források

- » Dr. Kanyar József levéltáigazgató (Kaposvár) szíves élőszóbeli közlése arról, hogy a pozsonyi egyetem pécsi elhelyezésekor Kaposvár és Veszprém is esélyes volt az egyetemi várossá válásra. (Írásbeli forrás megjelölése nélkül.)
- » Dr. Mészáros István professzor szíves élőszóbeli közlései.
- » Pécs Város Történeti Múzeuma, 2007.
- » Dr. Rostás László kardiológus főorvos (Kaposvár) szíves közlést, figyelemfelhívást és forrást adott arra, hogy a pozsonyi egyetem pécsi elhelyezésekor más városok (pl. Győr, Kaposvár, Szombathely, Veszprém) is szóba kerültek, és erről írásbeli anyagok is tanúskodnak. (Lásd Kiss József Mihály (2020) és Cservenka Judit (2020) írásait.)
- » Sztipanovits János közlése Záborszky Jánosról.
- » Wigner Jenő előadása Budapesten. 1976. augusztus.
- » Wikipédia (é.n./a): Stanford Egyetem. [Online]. <URL: https://hu.wikipedia.org/wiki/Stanford_Egyetem
- » Wikipédia (é.n./b): Bolyai János. [Online]. <URL: https://hu.wikipedia.org/wiki/Bolyai_J%C3%A1nos

Egyetemek és egyetemalapítási törekvések Magyarországon a századforduló éveiben (1895–1904)¹⁴

I. Bevezetés

„A világon a legértékesebb javak közé tartozik a cselekedeteink jóságába és helyességébe vetett hitünk, vagyis a tiszta, nyugodt lelkiismeret.”

(Simonyi Károly 1916–2001 okleveles gépészmérnök, fizikus, professor emeritus, akadémikus)

1895. január 15-én báró Wlassics Gyula, az egykori piarista diák és szakképzettségét tekintve jogász lett báró Bánffy Dezső miniszterelnök kormányában a vallás- és közoktatásügyi miniszter. Őt a tárca élén 1903. november 3-án Berzeviczy Albert váltotta, aki gróf Tisza István miniszterelnök kormányának tagja lett. Az ő utódának, Lukács Györgynek a minisztersége (1905–

¹⁴ A szerző székfoglaló előadása a Szent István Tudományos Akadémián. Írásban megjelent: Egyetemek és egyetemalapítási törekvések Magyarországon a századforduló éveiben (1895–1904) : elhangzott a Szent István Társulat régi székházának dísztermében 2022. január 10-én. Budapest : Szt. István Társ., 2023. 37 p. (A Szent István Tudományos Akadémia székfoglaló előadásai, ISSN 1788-0378 ; 33.)

től) már a vizsgált korszakunk időhatárán kívülre esik. Korszakunk tehát tíz évet ölel fel, ami önmagában nem nagyon hosszú idő, de nagyon lényeges történések időszaka volt. Ezeket a lényeges történéseket (pontosabban ezek egy kis részét) foglaljuk össze röviden a továbbiakban.

A tíz év történései érintették egyebek mellett a nemzetközi kapcsolatokat, a nők egyetemi tanulmányait, a műegyetemi tudományosságot és az új egyetemalapítási törekvéseket. Ezek a változások nem voltak elkerülhetők, a történelmi helyzet hozta ezeket magával, és nem tekinthetőek sem uralkodói, sem miniszterelnöki, sem kultuszminiszteri érdemeknek. Nem tekinthetjük a kultúrharcba bekapcsolódó, az értékőrző felfogást ellenzők törekvéseinek sem. Az egyetemek nemzetközi kapcsolatai, a nők egyetemi tanulmányai, a műegyetemi tudományosság fejlődése és az új egyetemalapítási szándékok nem ellenkeztek a konzervatívok többségének szándékaival sem.

A megjelölt időszakban Magyarországon három olyan felsőoktatási intézmény volt, amelyek egyetemi „rangban” működtek. (A többiek akadémiák, főiskolák és más felsőoktatási intézmények voltak.) Az egyetemek között Budapesten és Kolozsváron volt egy-egy tudományegyetem, a harmadik pedig Budapesten, a tudományegyetemekkel immár 1871-től törvényileg is egyenrangú Műegyetem volt.

II. A nemzetközi kapcsolatok fejlődése

Az egyetemek számára a nemzetközi kapcsolatok mindig is kiemelt fontosságúak voltak. Weszely Ödön így írt erről: „Az egyetem minden országban a nemzeti művelődés legmagasabb rendű intézménye, s így nagy nemzeti hivatása van. De ezen túl is emelkedik jelentősége, mert belekapcsolódik a tudomány egyetemes nemzetközi munkájába, s ezzel a nemzetet is belekapcsolja a világ kulturális áramlataiba.” (Weszely 1929: 5). Az

egyetem tehát az intézményesen szervezett nemzeti és nemzettek feletti művelődés legmagasabb foka. Ezt igazolja az egyetem eszméje a XIII. század óta.

Wlassics Gyula báró (1852–1937) a nemzetközi tapasztalatokra és a hagyományokra támaszkodva a mintát Magyarország számára – ha nem is kizárólag, de jelentős részben – a német egyetemi rendszerben látta.

Híve volt az egyetemi tanszabadságnak, ugyanakkor fellépett az ellen, hogy ez a tanszabadság szélsőséges szabadságba csapjon át. Rendeletben szabályozta a tanidő beosztását az egész felsőoktatásban, és ehhez szintén a német egyetemi rendszer tanulmányozását vette kiindulópontként (Kardos–Kelemen–Szögi 2000: 100). A nemzetközi kapcsolatok kitüntetett iránya tehát hagyományosan többnyire a német egyetemek felé mutatott.

1896-ban ünnepelte hazánk a honfoglalás nagy történelmi eseményének ezeréves évfordulóját. Rendelet jelent meg arról, hogy a tudományegyetemeken és a Műegyetemen (valamint más felsőoktatási intézményekben is) méltó módon emlékezzenek, és rendezzenek külön ünnepélyeket, ráhangolódva erre a ritka alkalomra (Kardos–Kelemen–Szögi 2000: 98). A fényes ünnepségek egy része a doktorrá avatásokhoz kapcsolódott.

A Budapesti Tudományegyetemen díszdoktorokat is avattak a millenniumi ünnepségek alkalmából. Ez lehetőséget adott a nemzetközi egyetemi kapcsolatok felmutatására is. Ekkor lett díszdoktor többek között Bunsen német kémikus, Lord Kelvin (eredeti nevén William Thomson) brit fizikus, Lister angol sebészorvos, az antiszepezsiz kidolgozója és Mommsen német történész és jogtudós.

Mommsen világhírű művét Róma történetéről szinte minden művelt nép nyelvére lefordították, magyarul az 1870-es években adták ki. Főleg Lord Kelvin és Lister személye jelezte, hogy ügyeltek rá: ne kerüljön ki a figyelem hatóköréből az angol kapcsolat se.

Lord Kelvin a glasgow-i egyetem fizikaprofesszoraként elsősorban termodinamikával foglalkozott. Ő vezette be a tudományba az abszolút hőmérsékleti skálát, a róla elnevezett beosztást.

A nemzetközi megállapodások szerint a Celsius-skálán az abszolút nulla fok $-273,16\text{ }^{\circ}\text{C}$. Ez a Kelvin-skála (abszolút hőmérsékleti skála) kezdőpontja, vagyis nulla K.

Lister (szintén a glasgow-i egyetemen) sebészprofesszor volt, aki az általa bevezetett antiszeptikus eljárás során a sebet karbolsavoldattal öblítette, és a kötéseket is ezzel itatta át. Így pusztította el a patogén csírákat, amelyek korábban fertőzéseket okoztak. „...az antiszepszis, ill. az aszepszis forradalmasította a sebészetet” – írta róla Vekerdi László (Vekerdi 1969: 450). Hasonlóan jó eredményeket ért el – más módszerekkel és más anyagokkal – a fertőzések megelőzésében a magyar Semmelweis Ignác is.

A millenniumi évhez köthetően a Budapesti Tudományegyetemen több mint félszáz díszdoktort avattak. Közöttük több mint 60% volt a külföldi tudósok aránya. A külföldieknek mintegy a fele német és osztrák volt, a többi angol, francia, olasz, amerikai, svéd, szerb, orosz és finn. A tudományterületek hit-tudomány, jog- és államtudomány (beleértve a kánonjogot is), bölcsészettudomány és orvostudomány voltak (Kardos–Kelemen–Szögi 2000: 98).

Különleges, ritka esemény volt, hogy még az első világháború előtt a Budapesti Tudományegyetem díszdoktora lett Kherndl Antal (1842–1919) mérnök, műegyetemi tanár, akinek a tudományterületét mint „bölcsészettudományt” jelölték meg. Nem volt megszokott gyakorlat, hogy mérnököt tudományegyetemi díszdoktorrá válasszanak, de Kherndl szakterülete (a graphostatika) szorosan kapcsolódott a matematikához, fizikához és geometriához. A természettudományokat pedig akkoriiban a bölcsészettudományokhoz sorolták. Akadémiai székfoglalói is alkalmazott matematika témakörűek voltak. A magas

elismerést Kherndl a Műegyetem új palotájának megnyitása alkalmából kapta.

1903-ban a kolozsvári tudományegyetemen (1881-től Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem) nagy ünnepségen emlékeztek meg Bolyai János születésének centenáriumáról. Bolyai János (1802–1860) nemzetközi hírneve és emlékének tekintélye ekkor már kétségtelenül megvolt. Bolyai János eredetileg mérnök (hadmérnök) volt a képzettsége szerint, – így őt tulajdonképpen mérnök-matematikusnak tekinthetjük. Az ünnepélyt 1903. január 15-én a kolozsvári tudományegyetem központi épületének aulájában rendezték meg, amelyen a Magyar Tudományos Akadémia küldöttségét báró Eötvös Loránd elnök vezette (Rosta 2008: 50).

1903. január 26-án Eötvös így számolt be a nagy eseményről: „Utánam, mint az Akadémia hozzájárulását az ünnepélyhez, a főtitkár úr hirdette ki a Bolyai-jutalom szabályzatát s ugyancsak ő adta át kiosztás végett Bolyai János Appendixének száz példányát abban a kiadásban, melyet Akadémiánk III. osztálya ez alkalomra készíttetett.” (Akadémiai Értesítő, 1903: 107). Az Akadémia főtitkára akkor Szily Kálmán műegyetemi professzor volt.

A Bolyai-jutalom szabályzatában ezt olvashatjuk: „...első ízben 1905-ben és azután minden ötödik évben a decemberi összes ülésén, a megelőző öt évben bárhol és bármely nyelven megjelent legkiválóbb matematikai vizsgálat szerzőjét, tekintetbe véve az illetőnek előbbi tudományos működését is, 10.000 korona »Bolyai-jutalom«-mal és éremmel tünteti ki.” (Akadémiai Értesítő, 1903: 111). Ez az elismerés akkoriban főleg erkölcsi értékét tekintve csak kevéssé maradt el a Nobel-díj jelentőségétől! Sőt, az elismerés létrehozásában lehetett némi szerepe a hiányzó matematikai Nobel-díj részbeni eszmei pótlásának. (Vannak más vélemények is! (Wikipediab Letöltve: 2024. 12. 07.; Szénássy 1993: 292). Valóságos pótlásról nem lehetett szó, mert Nobel végrendeletében a matematika tudománya nem szerepelt.)

Tekintettel arra, hogy a tudományos közvélemény (nem ok nélkül) Bolyai János munkásságát Erdély tudományos életével, Erdély tudományos életét pedig Kolozsvár egyetemével szokta összefüggésbe hozni, a Bolyai-jutalom a kolozsvári tudományegyetem nemzetközi kapcsolatait és tekintélyét erősítette. A Bolyai-jutalom kitüntettetttje 1905-ben a francia Henri Poincaré, 1910-ben pedig a német David Hilbert lett (Sain 1980: 122).

Simonyi Károly műegyetemi professzor írta: „általános vélemény szerint a századforduló legnagyobb matematikusa” Poincaré, aki a „relativitás-elmélettel kapcsolatban mindenre gondolt, amire Einstein – a matematikájában többre is” (Simonyi 1998: 397). Einstein alapvető publikációja erről 1905-ben jelent meg, Poincaré publikációja 1906-ban. Poincaré nagyon szerteágazó tudományos eredményei közül kiemelkedőek a differenciálegyenletekkel kapcsolatos kutatásai (Simonyi 1986: 383, 386).

David Hilbert méltán birtokolta a „princeps mathematicorum” címet, amelyet eredetileg Karl Friedrich Gauss kapott meg, de Gauss után átszállt Hilbertre, és őt kezdték nevezni a matematika fejedelmének. Hilbert Göttingenben volt professzor, és a munkásságának fontos részét képezték az integrálegyenletek. Irányt mutatott a XX. századi matematikai fejlődésnek, mert 1900-ban a párizsi Nemzetközi Matematikai Kongresszuson 23 kidolgozásra váró problémát fogalmazott meg. Világhírű műve „A geometria alapjai” címmel 1898-ban jelent meg (Simonyi 1986: 314, 418).

A háborús esztendőik sajnos visszavetették ennek a nagyon szép tudományos elismerésnek a történetét és folytatását. Ez az akkor világraszóló díj a XX. század első évtizedében Akadémiánk és egyetemi életünk egyik „fénypontja” volt. Poincaré kitüntetése pedig a magyar egyetemi és tudományos kapcsolatokat francia irányban erősítette.

III. A nők egyetemi tanulmányainak lehetősége

1895-ben szabályozták a nőknek a bölcsészeti, az orvosi és a gyógyszerészi pályára lépését. Ez az elfogadás irányába befolyásolta a nők által esetleg külföldön megszerzett egyetemi diplomák magyarországi nosztrifikálását, belföldi elismerését is. A honosítás így megoldhatóvá vált.

A tipikus példát Szentgyörgyi Hugonnai Vilma (1847–1922) grófnő orvosi diplomája mutatja. Orvosi oklevelét Zürichben szerezte, ahol 1872 és 1879 között volt medika. Hazatérése után az orvosi diplomáját 18 éven keresztül nem sikerült honosíttatnia. Trefort miniszter jóindulatúan és hallgatólágosan beleegyezett ugyan a magyarországi működésébe, de hivatalos engedélyt erre ő sem adhatott ki – a meglévő jogszabályi környezet miatt (Nagy 1997: 397, 398).

1895 után aztán megnyílt ez a lehetőség. Az 1879-ben megszerzett zürichi diplomáját elismerve Hugonnai Vilmát 1897. május 14-én a budapesti orvoskaron orvosdoktorrá avatták. Ezzel bizonyos értelemben egy új korszak indult el a magyarországi egyetemi életben.

Hugonnai Vilma magyarországi orvosi működését férje, Wartha Vince műegyetemi professzor odaadón támogatta. Wartha dolgozta ki a pécsi Zsolnay Vilmostal együttműködve az „eozin”-nak elnevezett, világhírű, fémfényű kerámiamázatot, amely nagy sikert aratott az 1900. évi párizsi világkiállításon. A vegyészmérnök–orvos házaspár nevéhez jelentős tudományos teljesítmények fűződnek. Dr. Hugonnai Vilma grófnő a férje hivatásának okán kötődött a Műegyetemhez is. Ő volt egy ideig a Műegyetemi Hölgybizottság vezetője. Ezt a tisztségét az 1905/1906-os tanévig látta el (Zelovich 1922: 208).

A nőhallgatók száma 1897-ben az orvosi karokon három, a bölcsészkarokon kettő volt. Ugyanez a létszám 1901-ben a fenti sorrend szerint 24 és 53 volt (Kardos–Kelemen–Szögi 2000: 116). Az első bölcsész hallgatónő Budapesten az 1890-es évek

Egyetemtörténeti emlékhely. Az első magyar orvosnő, Hugonnai Vilma (*1847 †1922) sírja Budapesten, a Fiumei Úti Sírkertben. (Jelzet: 34-11-12)

második felében matematikát és fizikát tanult. Már a vizsgált korszakunk után avatták Budapesten a tudományegyetem első női (nem orvos) doktorát, Schmidt Máriát (Kardos–Kelemen–Szögi 2000: 116).

A természettudományok egyéb területein és nemzetközi léptékben sem voltak nagyon mások az arányok. Sőt! 1911-ben Brüsszelben az első Solvay-konferencián, a fizikusok tudományos tanácskozásán, a 24 résztvevő között mindössze egy nő volt – Mme Curie. 1917-re a magyar felsőoktatásban tanuló összes női hallgatók száma meghaladta az ezer főt (Kardos–Kelemen–Szögi 2000: 116).

Hugonnay Vilma pedig az első világháború idején a vöröskeresztes hadikórházakban már sok magyar orvosnő szolgálatát tudta megszervezni (Nagy 1997: 398).

A vizsgált korszakunkban (vagyis a századforduló éveiben) a mérnöki hivatások még nem nyíltak meg a nők előtt, ez csak később vált lehetségessé. Bár Wlassics miniszternek szándékában volt több diplomaspályát engedélyezni a nők számára, az uralkodói engedély egyelőre csak a bölcsészeti, az orvosi és a gyógyszerészeti területekre vonatkozott.

Az első magyar mérnöknő, Pécsi (eredeti nevén Pollák) Eszter (1898–1975) a tanulmányait (pontosabban a tanulmányainak nagy részét) – hasonlóan Hugonnai Vilmához – külföldön végezte. Pécsi Eszter a berlin–charlottenburgi műegyetem hallgatója volt. Tanulmányait az 1910-es években folytatta. A mérnöki (szakosodás szerint építőmérnöki, statikusi) diplomáját itthon, a Magyar Kir. József Műegyetemen szerezte meg 1920-ban. Itthoni munkái közül jelentősek a margitszigeti uszoda csuklós vasbetoníveinek, valamint a bányahidai erőművi turbinák alapozásainak tervezési munkái. Számos villának és társasháznak volt a tervezője. Az 1956 utáni megtorlás elől Bécsbe kellett menekülnie, majd férjével együtt az USA-ban telepedett le. Amerikában toronyházterveiért és azok különleges alapozásaiért 1965-ben elnyerte „Az év legjobb statikusa” címet (Nagy 1997: 636).

Az első magyar mérnöknő, Pécsi (Pollák) Eszter (*1898 †1975) emléktáblája

Az emléktábla szövege a következő: „E helyen állott az a ház, melyben Pécsi Eszter Magyarország első szerkezettervező mérnöknője 1898-ban született. Mérnöki oklevelét 1920-ban szerezte a Kir. József Műegyetemen. 1920 és 1957 között Magyarországon, 1958-tól az Amerikai Egyesült Államokban élt és dolgozott. Meghalt 1975-ben. Számos kiemelkedő alkotás fűződik a nevéhez. E táblát 2000-ben állíttatta Bács-Kiskun Megyei Mérnöki Kamara, Kecskemét Város Önkormányzata, Bács-Kiskun Megyei Építész Kamara.”

Kecskeméten, a szülőházán, az Erkel Ferenc utca 3. számú ház homlokzatán

Szellemi képességeire és széleskörű kulturális érdeklődésére volt jellemző, hogy egyes visszaemlékezések szerint Goethe műveiből hatalmas terjedelmű szöveget tudott fejből idézni, szinte bármely megkezdett mondatot azonnal képes volt folytatni (Nagy 1997: 636). 1975-ben New Yorkban hunyt el. Hamvai Budapesten a Farkasréti temetőben nyugszanak.

Egyetemtörténeti emlékhely. Az első magyar mérnöknő,
Pécsi (Pollák) Eszter urnasírja Budapesten, a Farkasréti Temetőben
(Jelzet: 60/21-113)

IV. A Műegyetem tudományos jellegének erősödése

A lágymányosi, új egyetemi városrészeről Zelovich Kornél így írt: „Wlassics Gyula kultuszminiszter nevéhez fűződik az az elhatározás, hogy a Kir. József-Műegyetem a Lágymányoson épült fel. A millenáris évben, 1896. október 9-én értesítette Wlassics a Műegyetemet, hogy a sürgősen szükséges építkezésekre törvényjavaslatot terjeszt az országgyűlés elé, és az előkészületek mielőbbi megindítására külön építőbizottságot nevez ki.” (Zelovich 1922: 216).

Budapest e városrészén akkor még olyan területek álltak rendelkezésre, amelyek belátható időn belül szinte korlátlan lehetőségeket adtak a fejlesztésre és a terjeszkedésre, így a tudományos munka megerősítésére is. 1902. június 4-én Wlassics újabb törvényjavaslattal állt elő, amely ismételten a Műegyetem új elhelyezéséről szólt. Előtte azonban történt még egy igen nagy jelentőségű esemény, amely a jobb elhelyezésnél is direktebb módon lendített a tudományos teljesítményeken.

1901. április 28-án a Műegyetem elnyerte a doktori cím adományozásának jogát. Az első mérnökdoktor 1902-ben Zielinski Szilárd lett. Ez még nem jelentette a kitüntetéses doktorrá avatás lehetőségét, mert a Promotio Sub Auspiciis Regis intézményét a Műegyetemre a király csak 1910. szeptember 14-én hagyta jóvá (Zelovich 1922: 244). Az 1901-től érvényes doktoráltatás így is jelentős tudományos mérföldkőnek számított. Az első, Magyarországon felavatott mérnökdoktor híres tervezése a margitszigeti víztorony (Rosta–Velner 2011: 53).

Ő tervezte a szegedi víztornyot is, amely 1000 m³-es tartályával 1904-ben Európa legnagyobb vasbeton víztornya volt. Feltöltésekor „a teret lezárták, és a toronyban a medence alatt várakozva egyedül Zielinski maradt. [...] az építési engedélyhez Zielinski személyes felelősségvállalására volt szükség, ugyanis a hivataltól nem volt elvárható, hogy véleményezzen egy teljesen újnak számító megoldást.” (Mérnök Újság 2005. május 24.).

1914-ig 69-en szereztek Budapesten mérnökdoktori fokozatot. Köztük volt 31 vegyész, illetve vegyészmérnök, 22 gépészmérnök, 13 mérnök, 3 építész, illetve építészmérnök. Az első építészmérnök-doktor Hüttl Dezső (1870–1946) lett, 1906-ban. Ő Akadémiánk tagja is volt 1923-tól. Munkásságának külön fejezetét jelentik azok az épülettervek, amelyeket a Magyar Piarista Rendtartomány számára készített, úgy is, mint szeretett Alma Materéhez ragaszkodó, egykori piarista diák (Kiss szerk. 2000: 74–167).

Az 1901-ben bevezetett mérnökdoktorátusról Zelovich Kornél így írt: „Az 1901. évnek kimagasló eseménye, hogy Ferenc József király március 22-én (előzetesen, akkor még a szabályzat nélkül – a szerző) Műegyetemünket a műszaki doktorrá avatás jogával ruházta föl, és amint a Műegyetem részéről nála tisztelgő küldöttségnek kijelentette: »Örömmel teljesítette a Műegyetemnek ezt a régi kívánságát.« (A végső uralkodói jóváhagyás: 1901. IV. 28. – a szerző.) Wlassics Gyula akkori vallás- és közoktatásügyi miniszternek elévülhetetlen érdeme a doctor rerum technicarum jogának műegyetemünk számára való életbeléptetése.

Nemcsak a műegyetem, nemcsak a technikusok, hanem az ország egész közvéleménye is nagy örömmel fogadta e jog adományozását. A műegyetem e tekintetben is egyenrangú lett tehát a tudományegyetemmel.

A mi technikai főiskolánkon azonban elsősorban nem ebből az okból volt szükség a mérnökdoktorrá avatás jogára – hiszen a műegyetemnek a tudományegyetemmel való egyenjogúságát a törvényhozás még 1871-ben biztosította –, hanem a technikai tudományok jelentőségének kiemelése mellett azért is, hogy azok az ifjaink, akik a technikai tudományok művelésére tehetséget éreznek magukban, ne legyenek kénytelenek a doktori tudományos fokozat megszerzésére végett külföldre menni s hogy doktori értekezéseikkel a magyar technikai irodalmat gazdagítsák. A műszaki doktori cím megszerzésére vonatkozó

szabályzatot Öfelsége 1901. évi április hó 28-án kelt legfelsőbb elhatározásával hagyja jóvá.” (Zelovich 1922: 175).

A doktori szigorlatok tantárgyai között olyan megalapozó jellegűeket találunk, mint például a matematika, a fizika, a kémia, az ábrázoló geometria. Újabb lépés volt ez a három egyetem (két tudományegyetem, egy műegyetem) „egyenrangúsítása” felé. A kitüntetéses, aranygyűrűs doktorrá avatás (a Sub Auspiciis Regis, majd a Sub Auspiciis Gubernatoris) a Műegyetemen elvileg is csak később, 1909-ben valósult meg. Első alkalmazása még későbbi, mert csak 1943-ban sikerült először a nagyon szigorú követelményeket teljesítenie Záborszky János gépészmérnöknek (Kiss szerk. 2000: 73).

Zelovich Kornél a magyar mérnökképzés minőségéről így írt: „Műegyetemünk oktatásának jó hírneve nemcsak itthon, hanem a külföldön is öregbedik. Érdekesen bizonyítja ezt a többi között Franz berlini műegyetemi tanárnak az 1903/4. tanévben a mérnöki szakosztály dékánjához intézett levele. Ebben utalva arra a kiváló képzettségre, amelyet ő és kartársai a budapesti műegyetemet végzett ifjaknál tapasztaltak, tanszékéhez magyar asszisztentst kér és elismerő szavakban nyilatkozik a magyar mérnökök kiváló alkalmazhatóságáról.” (Zelovich 1922: 201).

Ezeket az elismerő szavakat felidézte Hauszmann Alajos rektor is az 1904/5. tanévet megnyitó beszédében. A századforduló körüli években eléggé széles körben elterjedt volt az a vélemény, hogy a világ három legjobb mérnökképzése Zürichben, Berlinben és Budapesten volt (Zelovich 1922: 201). A doktoráltatás jogának megadása nemcsak elismerése volt a Műegyetem tudományos jellegének, hanem azt tovább is erősítette.

A vizsgált korszakunkban, illetve az ehhez nagyon közeli időben világhírű szakemberek kaptak „ny. r. tanári”¹⁵ kinevezést: 1893-ban a matematikus Rados Gusztáv és a mérnök

¹⁵ nyilvános rendes tanár

Zipernowsky Károly, 1899-ben a gépészmérnök Bánki Donát, 1903-ban az építész Schulek Frigyes, 1904-ben a matematikus Kürschák József. Különösen Rados Gusztáv szerepe kiemelkedő, de például Bánki Donát is az általa művelt géptan elméleti részéhez igényes matematikai apparátust használt. Bánki szellemiségében az ő tudományterületei lényegében alkalmazott természettudományokká váltak, és ezt elismerve a Magyar Tudományos Akadémia 1911-ben levelező tagjainak sorába választotta. Még korábban, 1893-ban lett a Magyar Tudományos Akadémia tagja Zipernowsky Károly, aki az új tudományágat, az elektrotechnikát alapozta meg a Műegyetemen a XIX. század utolsó évtizedében (Zelovich 1922: 194).

Rados Gusztávról (1862–1942) Szénássy Barna matematika-történész így írt: „1905-ben és 1910-ben egyik tagja volt a Bolyai-díjat odaítélő bizottságnak, továbbá eredményes kezdeményezője annak, hogy az első nemeuklideszi geometriát Bolyai–Lobacsevszkij-geometriának nevezzék.” (Szénássy 1998: 662).

Rados Gusztávnak jelentős szerepe volt abban, hogy a századforduló éveiben a műegyetemi mérnökképzés nagyon igényes matematikai megalapozást kapott. Radosnak nagy nemzetközi tekintélye volt. Sok maradandó alkotása közül kiemelkedőek a hazai mátrixszámítással kapcsolatos vizsgálatai és azok alkalmazásai a mérnöki tudományokban. Gyires Béla értékelése szerint a XX. századból visszatekintve: „Hazánkban lényegében a múlt század (a XIX. század) utolsó negyedében indultak meg a nemzetközi szintű matematikai vizsgálódások. E kutatások középpontja a Műegyetem volt...” (Gyires 1983: 290).

Ezekben a – túlzás nélkül – tudománytörténeti jelentőségű esztendőkből (1901/1902-ben) éppen a Szent István Akadémia egyik későbbi tagja, Rejtő Sándor professzor viselte a Műegyetemen a gépészmérnöki dékáni tisztséget. (Rejtő, aki a Magyar Tudományos Akadémiának is tagja volt, 1920/21-ben műegyetemi rektori tisztséget is viselt.) (Németh 2005: 183 és Zelovich 1922: 333) Akadémiánk ápolja az emlékét.

V. Törekvések új állami egyetemek létesítésére

Már 1895-öt megelőzően is tárgyalások folytak a harmadik tudományegyetem és a második műegyetem létrehozásáról. Ez még a Wekerle-kormány idején, Csáky Albin gróf vallás- és közoktatásügyi minisztersége alatt volt. Sőt, Trefort Ágoston (1817–1888) az 1872-től 1888-ig tartott vallás- és közoktatásügyi minisztersége alatt is foglalkozott már a harmadik tudományegyetem lehetőségével. Lehetséges helyszíneként szóba került Győr, Kassa, Pécs, Pozsony, Szeged és Temesvár. Wlassics miniszterségének idejében sem került le a kérdés a napirendről, de a megvalósulás sem történt meg, főleg pénzügyi nehézségek miatt (Kardos–Kelemen–Szögi 2000: 102).

Az 1896-ban megtartott első magyar technikuskongresszuson is hangsúlyosan vetődött fel egy további műegyetem alapításának gondolata. Temesvár és Kassa mellett más elképeléseknek is voltak híveik. Voltak, akik Selmezbányán akarták volna műegyetemmé fejleszteni (vagy onnan áthelyezni) a bányászati és erdészeti profilú főiskolát. Felmerült az is, hogy a kolozsvári tudományegyetemet bővítsék ki műszaki fakultással (Kardos–Kelemen–Szögi 2000: 111).

Vizsgált korszakunkban, illetve az ahhoz közeli időszakban, a második műegyetem egyáltalán nem jött létre, és további két tudományegyetem alapítását is csak 1912-ben iktatták törvénybe. Ez utóbbi két egyetem a debreceni és a pozsonyi volt. A második műegyetemre többek között Kassa és Temesvár pályázott volna (Kardos–Kelemen–Szögi 2000: 109).

A századforduló éveiben Kassa Felső-Magyarország legszebb városa volt, és egyben hazánk legműveltebb települései közé tartozott. Az írni-olvasni tudók aránya a hat éven felüli népesség körében 80% körül volt. A városban kultúrmérnöki hivatal, magyar királyi vízmesteriskola, vegykísérleti állomás működött (Zelovich 1922: 326–329). Úgy tűnt, hogy a város vezetősége teljes joggal tarthatta alkalmasnak a helységet a második ma-

gyar műegyetem méltó befogadására. Kassa pozícióját és nevezetességét tovább erősítette, hogy püspöki székhely volt, és 1906-tól itt őrizték II. Rákóczi Ferenc fejedelem hamvait (Benda főszerk. 1982: III. 811).

A másik kandidált helység Temesvár szintén püspöki székhely és dinamikusan fejlődő város volt. A századfordulón már mintegy 70.000 fő lakott itt. Hazánk legiparosodottabb és legintelligensebb városai közé tartozott. Dél-Magyarország forgalmi gócpontja volt, sok gyárral, ipari létesítménnyel. A városban számottevő tudományos és közművelődési intézmény működött. Temesvár iskolaváros volt (Borovszky szerk. 1914). Egy második műegyetem befogadására úgyszintén megfelelőnek mutatkozott.

Zelovich Kornél erről így emlékezett meg: „Temesvár városa értette meg a kor intő szavát, s már akkor (1906-ban – a szerző) a második műegyetemre irányította a figyelmet. [...] Felsőmagyarország két ősi városa: Pozsony és Kassa rég idők óta versenyzett a kulturális elsőbségért. Pozsony tudományegyetemet kapott. Nemes versenyüket ezután úgy folytathatták volna, ha a kassai régi univerzitás föléled [...] modern technikai egyetem alakjában.” (Zelovich 1922: 314, 328). Nem így történt! Sem Temesváron, sem Kassán nem lett műegyetem.

VI. Társadalmi igény és törekvés egy önálló katolikus egyetem iránt

*„A kereszténység kultúrát és műveltséget teremtő és formáló vallás.”
(Mészáros István 1927–2021 neveléstörténész, professzor, akadémikus)*

Közel került a megvalósuláshoz (de akkoriban ez sem jött létre) egy önálló, magyar, katolikus egyetem. Ennek megalapítása összefüggött volna a katolikus autonómia ügyével. Fogalmilag a katolikus autonómia a katolikusok számára a belső ügyekben biz-

tosította volna az önkormányzatot. Különösen kiterjedt volna az egyházi javak kezelésének területére. Az autonómia jelentette volna a katolikus tanulmányi alap feletti önrendelkezést is, de például Hanuy Ferenc szerint (1903-ban értelmezve) ennek „megnyerésére mostanában még hiába várunk” (Hanuy 1903: 159).

1891 és 1912 között a Magyar Katolikus Egyház vezetője Vaszary Kolos bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek volt. Dr. Szántó Konrád A Katolikus Egyház története című munkájában Vaszary Kolost a következő tulajdonságokkal jellemezte: „jó-hiszemű, konfliktusok esetén a más véleményűekkel szemben megértő, udvarias, előzékeny és visszafogott, akinek az erényei és erősségei elsősorban nem az egyházpolitikai kérdésekben mutatkoztak meg” (Szántó 1988: II. 493, 494). Temetésekor az egyik gyászbeszédben „Magyarország galamblelkű papjának” nevezték (Kat. Szemle. 1915: VIII. 51. 785, 786).

Ennek a mintegy két évtizednek a nagy része a katolikus nagygyűlések időszaka volt. A külföldi előzményekről Klestenitz Tibor a következőket írta: „A katolikus nagygyűlések műfaja német nyelvterületen született meg 1848-ban. [...] Az esemény hamarosan intézményesült, majd az egész világban elterjedt” (Klestenitz 2016: 279). Ezzel a világ katolikusai a modern kor kihívásaira kerestek, illetve adtak választ. Magyarországon az érdeklődés már a kiegyezést megelőző provizórium időszakától érzékelhető volt. A határozottabb szervezettség azonban későbbre tehető.

„A nagygyűlések 1900-ban jelentek meg intézményes formában Magyarországon is, és a hazai közélet legfontosabb eseményei közé emelkedtek.” – Írta Klestenitz (Klestenitz 2016: 279.)

A XIX. század végén „megindult magyar kultúrharc [...] a hitűkhöz ragaszkodó katolikusokat tömörülésre és ellenállásra készítette.” (Adriányi 2000: 739). 1894-ben Zichy Nándor vezetésével a Vigadóban volt tiltakozó gyűlés, amelyen a katolikus iskolákról is szó esett. Az 1900. augusztus 17–19-én megtartott katolikus nagygyűlés egyik szakosztálya „nevelés-tanügyi”

Vaszary Kolos bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek szobra
Keszthelyen, a szülővárosa főterén

volt. „Az első világháborúig 11 nagygyűlés zajlott le. Ebből 9 Budapesten (8 a Vigadóban, 1 az Iparcsarnokban) és egy-egy Pécsen (1907) és Szegeden (1909).” (Adriányi 2000: 740)

1897-ben rendezték meg azt a Katolikus Autonómia Kongresszust, amelyen határozottabban felvetődött egy önálló katolikus egyetem alapításának gondolata. A katolikus autonómia társadalmi jelentőségét 1900-ban nagyon lényegre törően foglalta össze Prohászka Ottokár, akkor még a püspökké szentelése előtt. „A katolikus autonómia a magyar társadalmi közélet szempontjából is nagy nemzeti jótétemény. »Élni csak az a nemzet fog, melyben magában van életerő; kit nem saját életereje, hanem csak mások gyámolítása tartogat, annak nincs jövője«. Ezt mondta Kossuth Lajos a nemzetről; ezt kell mondanunk minden intézményről, mely szellem és élet akar lenni.

Az egyháznak is, bár lelke az Isten, a nép szívében kell élnie; össze kell fornia a nép életével; hatalmas társadalmi intézménnyé kell válnia, melyben érvényesülni tudjanak a nép tehetségei, erkölcsi erői, társadalmi szükségletei; mely föl tudja szívni a legnemesebb lelkesülést, a legkihatóbb tevékenységet; szóval, mely terebélyes faként, gyökereit a nemzet összes rétegeibe mélyesse, a társadalmat, mint egyesítő, szervező erő áthassa.

Az autonómia szerv az egyház kezében a katolikus társadalom egyesítése, a társadalmi osztályoknak egymáshoz közelebbhozására: a leghatalmasabb szociális természetű szervezet, mely a modern egyház kebelében képződik, először a jog alapján, de amely lassanként a katolikus közérzést és közszellemet meg fogja teremteni, s az egyház természetfölötti céljainak alkalmas előmozdítójává válik.” (Prohászka 1929: 149–150) Egy másik írásában Prohászka (két évvel később) a püspöki kar autonómiát akaró magatartásáról és a kultuszminiszter ezzel ellentétes szándékáról értekezett (Prohászka 1929: 231).

Szántó Konrád „A Katolikus Egyház története” című kötetében (II. kötet) így írt: „Az országos katolikus nagygyűlések az egész magyar társadalmat összefogták, és a kor problémáira

választ adva, irányították a magyar közvéleményt. Már az 1890-es években voltak egynapos nagygyűlések. A többnaposak 1900-ban kezdődtek. Az első világháborúig 12 alkalommal került sor a katolikusok hatalmas seregszemléjére.” (Szántó 1988: 506). Szántó az első gyűlést, a tiltakozó összejövetelt is a többiekhez számította. Ezek a nagygyűlések a katolikus egyetem megvalósítására irányuló törekvések fórumai lettek.

A katolikus nagygyűléseket, a katolikus autonómiát és a katolikus egyetem ügyét politikai síkon az 1894-ben megalakult Katolikus Néppárt is képviselte, amelynek elnöke Zichy Nándor gróf lett. Meszlényi Antal szerint a XX. század elején a magyar katolicizmus három prominens személyisége: Zichy Nándor gróf, Tomcsányi Lajos S. J. jezsuita szerzetes pap és Prohászka Ottokár megyéspüspök (Szántó 1988: II. 497).

A katolikus egyetem tervezetének vezető kidolgozója Mihályfi Ákos István (1863–1937) cisztercita szerzetes, paptanár volt, aki jól ismerte a nyugat-európai tapasztalatokat is. Személyét erre a feladatra nagyon gondosan, megalapozottan választották ki.

Mihályfi Ákos belga, francia, svájci egyetemek alapos tanulmányozása után a katolikus egyetemek alapítására törekvést a következő módon vezette le: „Az egyetemek az egyház talánján keletkeztek s fejlődtek ki. A két legelső egyetem, a párisi és bolognai, a két egyházi tudomány, a teológia és a kánonjog új rendszerű előadásának köszönheti létét. [...] egyházi szellemben működtek [...] Az egyetemek államosítása a XVIII-ik század második felében a jozefinizmussal veszi kezdetét; [...] a művelt elemek a tudománnyal foglalkozók, azok, akiknek legtöbb hatásuk van a társadalomra [...], elszakadtak az egyház jótékony befolyása alól; másrészt innét származott az egyház ellen hangoztatott vádaskodás, hogy a tudományokhoz nem ért s ezért azokkal nem is foglalkozik.” (Mihályfi 1903: 3–4).

Vagyis először megfosztották az egyházat az egyetemektől, a tudományos intézményektől, majd tudomány nélküliséggel vádolták meg! Mihályfi így folytatja: „az egyház nem maradt e ba-

Zichy Nándor szobra. Zichy Nándor gróf a katolikus egyetem
ügyének egyik vezető képviselője volt.

Budapesten a VIII. kerületi Lőrincz pap téren

jokkal szemben tétlen. [...] arra törekedett és törekszik, hogy a régi egyetemeket újakkal pótolja. [...] megcáfolja a vádat, mint-ha félné a tudományoktól. Az új katolikus egyetemek fényesen bizonyítják, hogy az egyház talaján épp oly erőteljesen fejlődnek és virágoznak a modern, exakt tudományok, mint az állam befolyása alatt.” (Mihályfi 1903: 4).

A régmúlt idők történései okán Hanuy Ferenc, a kiváló egyházjogász és egyháztörténész így írt az egyetemekről (szavai egybecsengenek Mihályfiéval): „Katolikus embernek tehát még a történeti jog címén is kívánnia kell egyetemnek alapítását. Az egyetemnek létezése, neve és szervezete a katolikus egyháznak tiszteletét és szeretetét, áldozatkészségét a tudományok iránt hirdetik.” (Hanuy 1903: 10). Így folytatja: „A középkori tudomány és műveltség koronái voltak az egyetemek. Ma is azok...” (Hanuy 1903: 11).

Lényegében a katolikus egyetemek iránti ilyen szükséglet általános érvényű volt, és ez jelent meg a magyarországi igényekben és törekvésekben is, politikai síkon szintén. „Wlassics Gyula dr., a minden iránt érdeklődő közoktatásügyi miniszternek is, ugylátszik, nincsen elvi kifogása kath. egyetemek felállítása ellen, legalább erre következtetünk két tényből.” (Hanuy 1903: 53). Kíváncsi volna több egyetem, de új államiak felállítására „nem állnak rendelkezésre a szükséges anyagi erők” (Hanuy 1903: 53). Másrészt egyetértés mutatkozott abban, és Wlassics szerint is fontos „a vidéki nagyvárosoknak kulturális gócpontokká emelése” (Hanuy 1903: 54). Mindkét szempont állami részről is igazolja egy vidéki nagyváros katolikus egyetemét. Térjünk vissza Mihályfira!

Mihályfinak állami egyetemeken is gazdag tudományos pályafutása volt. A budapesti tudományegyetemen ny. r. tanárként dolgozott, és viselt dékáni és rektori tisztségeket is. A Szent István Akadémián rendes tag, alelnök, osztályelnök, tiszteletbeli tag volt. „A katolikus egyetemről” című munkája Budapesten 1903-ban is megjelent.

Mihályfi a leendő katolikus egyetem alapkérdésének tartotta a tanárok kiválasztását, és elutasította a középszerűséget. A katolikus egyetem tanáraitól megkívánta volna a katolikus hitbuzgalom mellett azt is, hogy „igazi tudósok” legyenek.

Külföldi tapasztalatairól ezt írta: „láttam azt is, mélyen tisztelt Nagygyűlés, hogy a katolikus egyetemek tanárai tudósok, akikre büszke lehet bármely tudós társaság, tudósok, akik kutatásaik és tudományos búvárkodásaik által az egész tudósvilág tiszteletét és elismerését kivívták maguknak. Tudósok, de nem törekszenek arra, hogy a tudomány szárnyain emancipálják magukat a kinyilatkoztatás igazságaitól; ellenkezőleg tudományukkal a természetfölötti hitet és vallást, a Krisztus alapította egyházat védik, támogatják.” (Mihályfi 1900: 2).

Mihályfi elképzelései között feltétlenül szerepelt az, hogy a tervezett katolikus egyetemnek legyen joga olyan diplomák kibocsátására, amelyeket az állam elismer, és egyenrangúnak tart az állami egyetemek hasonló diplomáival. „...rendkívül fontos kérdés: az egyetem jogi viszonyainak rendezése. Itt értem első sorban az egyetem viszonyát az államhoz. A kath. egyetem nálunk csak abban az esetben lesz életképes, ha az állam megadja neki az államérvényes diplomák kiadásának jogát, illetve ha nemcsak az egyetemi éveket fogadja el, nemcsak az egyetemi vizsgákat és szigorlatokat ismeri el érvényeseknek” (Mihályfi 1900: 13).

A fentiek ellenkezőjére szomorú példa Franciaország, ahol akkoriban öt katolikus egyetem működött, de csak mintegy 2500 hallgatóval. Miközben csak a párizsi állami egyetemre 14 ezer hallgató járt. Ott a katolikus egyetemeken eltöltött szemesztereket beszámították, de államérvényes diplomákat csak az állami egyetem adhatott ki.

Mihályfi Ákos felett Pataky Arnold osztályelnök tartott emlékbeszédet a Szent István Akadémián 1938. január 21-én. A katolikus egyetem ügyében tett erőfeszítéseire Pataky is kitért: „De vannak Mihályfinak nem egyházi, hanem társadalmi

Dr. Mihályfi Ákos O. Cist. (*1863 †1937) cisztercita szerzetes, római katolikus pap, egyetemi tanár, a M. Kir. Budapesti Tudományegyetem egykori rektorának és szerzetespap társainak sírja Budapesten a Fiumei Úti Sírkertben. Mihályfi neve a szemből nézet szerint a jobb oldalon felülről az 5. sorban olvasható.

(Jelzet: bal oldali falsírboltok sora 599. sorszám.)

tárgyú beszédei is. Több beszéde (és cikke) a katolikus egyetem kérdésével foglalkozik, melyet a világháborút megelőző években egyes katolikus körök fölvetettek és felszínen tartottak.” (Pataky 1938: 13).

Az egyetemi kultúrában való jártasságát ebben az emlék-beszédben is kiemelte a szerző: „Mihályfi Ákos működésének igazi és legfőbb tere a tanári katedra volt. [...] Nagyon szerette katedráját, és annak feladatait igen lelkiismeretesen fogta fel. Előadásaira állandóan készült, még akkor is, amikor már alig látott; éveken át felolvastatott magának, csak hogy megmaradhasson tudománya színvonalán.” (Pataky 1938: 18). „A »Katolikus egyetemek«-ről ilyen címmel 1893-ban külön munkát is megjelentetett.” (Pataky 1938: 14). Mihályfi eszménye az angol típusú egyetemi campus volt, ami egy, a nagyvároson kívül felépült egyetemi városrészt jelentett volna.

A székhelyet illetően először Pécsre, majd Gyulafehérvárra gondoltak. Hanuy szerint is egy magyarországi katolikus egyetem alapítására a XVIII. század harmadik negyede óta komolyabb szándékkal három város jött szóba: Eger, Pécs és Gyulafehérvár (Hanuy 1903: 106–107). Az akkori közgondolkodásban különösen sokszor felmerült Pécs mint lehetséges helyszín. Ez nyilvánvalóan azzal is összefüggött, hogy Magyarország korai egyeteme 1367-től a XV. századi megszűnéséig Pécsen működött, V. Orbán pápa alapításában és Nagy Lajos király, valamint Vilmos pécsi püspök szorgalmazására. Egy új, katolikus egyetem által Pécs megint egyetemi várossá válhatott volna – érveltek sokan a baranyai település prioritása mellett (Kardos–Kelemen–Szögi 2000: 12).

A helyszín kiválasztásával kapcsolatban Hanuy Ferenc kifejtette az alábbiakat is: „Mivel Budapesten és Kolozsvárott már vannak egyetemek, világos, hogy a felállítandó új egyetem helyének semmi esetre sem szabad Budapest, sem Kolozsvár közelében lennie...” (Hanuy 1903: 147). „Magasabb műveltség tekintetében Pécsé az elsőség Dunántúlon.” (Hanuy 1903: 150).

Klimó György (1710–1777) püspöksége alatt Pécs már közel állt ahhoz, hogy jó esélye legyen egyetem létesítésére, de a nagyszabású terv az 1777-ben bekövetkezett halálával megghiúsult (Hanuy 1903: 109–110).

A Pécsre tervezett katolikus egyetemről Hanuy Ferenc (1867–1953) 1902/1903-ban írt tanulmányt. Hanuy a katolikus egyetemalapítási törekvéseknek Mihályfi Ákos mellett egy másik ikonikus személyisége volt. Kettejük pályája más tekintetben is összekapcsolódott: „I. Ferenc József apostoli királyunk Ő Felsége 1906. február 2-án Mihályfi Ákost kinevezte a lelkipásztorkodástannak nyilvános rendes tanárává. [...] ugyanazon nap írta alá Ő Felsége dr. Dudek János kinevezését az ágazatos hittan tanszékére és dr. Hanuy Ferencét az egyháztörténelem katedrájára, [...] 1906. február 17-én Székely István, a hittudományi karnak azévi dékánja [...] Mihályfi Ákost és Hanuy Ferencet ünnepélyesen beiktatta tanszékükbe.” (Pataky 1938: 7).

A Pázmány Péter Tudományegyetemen ő is betöltött dékáni, illetve rektori tisztségeket az 1910-es, illetve az 1920-as években. (Hanuy 1915-ben a Szent István Akadémia egyik alapító tagja volt!) A katolikus egyetemalapításra az ő preferenciáiban tartósan Pécs szerepelt. Pécssett volt cisztercita gimnáziumi tanuló és teológus szemináriumi hallgató. 1898-tól egyházjogot és egyháztörténetet is a pécsi szemináriumban tanított. Így vélekedett: „Dunántúl tehát tagadhatatlanul vezérszerepre van hivatva a magyar katolikusok összes mozgalmaiban. [...] Dunántúlban katolicitás tekintetében is Pécsé az elsőség.” (Hanuy 1903: 161–162). Hanuy elgondolása szerint a pécsi katolikus egyetemnek teológiai, jogi és bölcsészeti fakultása lett volna.

Az anyagi alapokat is kedvezőnek ítélte: „nem lehet kétség az iránt, hogy Pécs csinálhatja meg leggyorsabban a kath. egyetemet, mert két fakultásnak költségei már fedezve vannak...” (Hanuy 1903: 126). A bölcsészeti fakultáshoz számítani lehetett volna a pécsi érdekeltségekkel rendelkező ciszterci rendre. Az orvosi fakultás feltételei Hanuy szerint „pár évtized alatt” meg-

teremthetőek lennének. Hanuy 1906-ban került Budapestre, a hittudományi karra professzornak. Fontos értekezést írt a katolikus autonómia főbb problémáiról is, de ennek budapesti megjelenése már a vizsgált korszakunk után volt (Magyar Katolikus Lex. 1998: IV. 580, 581).

Gyulafehérvár pozícióját erősítette, hogy az erdélyi püspökség székhelye lett, és nagy történelmi múltjában az erdélyi fejedelmeknek is székvárosává vált. Bővelkedett tudományos intézményekben is: a Batthyányeum, könyvtár, érem-, régiség- és ásványgyűjtemény, régi csillagvizsgáló, Bethlen Gábor 1629-ben alapított híres főtanodája stb. Működött itt római katolikus főgimnázium is. A híres Szent Mihály-székesegyház a legnevezetesebb építmények közé tartozik. Gyulafehérvár esélyeit viszont Kolozsvár közelsége rontotta.

Felmerült azonban lehetséges helyszínként Eger is. „Udvardy László nagy nyomatékkal hangoztatta megjegyzésében: az épület (Egerben a régi líceum 18. századi épülete – a szerző) igenis alkalmas lett volna II. József korában az egyetem céljaira, s »alkalmas lenne most is«, vagyis 1898-ban!” (Mészáros 1993: 31).

Az 1900 után megrendezett Országos Katolikus Nagygyűlésen ismét szóba került a tervezett katolikus egyetem ügye, sőt ettől kezdve előtérbe is került ez a kérdés. A különböző püspöki, főkapitáni és egyéb felajánlásokkal együtt 1900-ban már mintegy egymillió korona összeg állt rendelkezésre, és ekkor még nagyobb, átfogó országos akciót nem is hirdettek meg. (Magyar Katolikus Lex. 2001: VI. 343). A századfordulón tehát úgy tűnt, hogy a katolikus egyetem létrehozásának nagyobb anyagi akadályai nem lesznek, az elgondolás mégsem valósult meg.

Ha a katolikus egyetem létrehozása a századforduló éveiben nem is valósult meg, Mihályfi elképzeléseinek egyes elemei azonban keresztülvihetőnek bizonyultak. Vaszary Kolos esztergomi érsek és a Katolikus Püspöki Kar segítségével Budapesten létrejöttek egyetemistáknak internátusok. Ezek jelentősen

könnyítettek a hallgatók helyzetén. 1902-ben megvalósult a Szent Imre Kollégium régóta érlelődő terve. Megszervezője és első igazgatója Glattfelder Gyula (1874–1943) volt, aki később, 1911-től csanádi megyéspüspök lett (Magyar Katolikus Lex. 1998: IV. 114–115).

1901-ben létrehozták a Katolikus Főiskolai Szent Imre Internátus Egyesületet (Szögi 1991b: 27). A rászoruló egyetemi hallgatók itt méltányos ellátást kaptak, akkor is, ha nem katolikus vallásúak voltak. Az egyesület megalapítója szintén Glattfelder Gyula volt (Magyar Katolikus Lex. 2001: VI. 350).

A magyarországi katolikus egyetem létrehozásának akkori megghiúsulásában sok tényező szerepet játszott. Néhány ok a következőkben vázolható:

Mihályfi Ákosnak igaza volt akkor, amikor ragaszkodott a tanári kar tagjainak kiváló tudósi minőségéhez. Ennek „kiérlődéséhez” azonban hosszabb idő kellett volna, külföldi tanulmányi ösztöndíjakkal, hazai és külföldi állami intézményekben szerzett tudományos fokozatokkal, elismerésekkel.

A katolikus autonómiatárgyalások nehezen haladtak előre, a püspöki kar pedig érthető módon együtt kezelte az autonómia ügyét az egyetem tervével. A katolikus autonómiával kapcsolatos szervezeti szabályzatot az 1902-ben megtartott kongresszus elfogadta, és azt át is nyújtották a királynak. A király véleményezésre leadta a kultuszminiszternek, itt viszont elakadt az ügy. Nemcsak Vaszary Kolos hercegprímás 1902. évi tervezetét nem fogadta be a király, de megghiúsult Gróf Zichy János 1911. évi és Gróf Apponyi Albert 1917/18. évi katolikus autonómiára irányuló kísérlete is. Mivel az egyházi alapok visszatartásában megjelentek kormányzati (költségvetési) érdekek, a tárgyalások később sem hoztak sok sikert. A Magyar Katolikus Püspöki Kar így nem látta eléggé megalapozottnak a katolikus egyetem létrehozását célzó törekvéseket sem: „az 1910-es évek elejére az egyházi vezetés végleg letett az önálló katolikus egyetem alapításának gondolatáról, s megfélelőbbnek látta a katolikus egye-

temi pozíciók erősítését.” – írta Szögi László a tanulmányában (Szögi 1991b: 27).

Franciaországban az állam nehéz helyzetbe hozta az ottani katolikus egyetemeket, és általában is a katolikus iskolákat. A kultúrharcban az állam méltatlan elnyomás alá helyezte az egyházat! A francia kormány az egyházakat hátráltató intézkedéseiben egészen odáig ment, hogy 1904-ben a Szentszék és a francia kormány között megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok. Ez a kiélezett kultúrharc tehát nem volt ösztönző tényező a magyarországi egyházi egyetemi megoldásokra sem. Mihályfi a külföld katolikus egyetemei közül a belgáknál tapasztaltakat tartotta volna jónak, ahogy ezt Csibi Norbert is megjegyzi: „Mihályfi letette voksát a külföldi mintákkal kapcsolatban is. Az állam és az új egyetem viszonyára vonatkozóan legjobbnak a belga rendszert tartotta, melyben a teljes tanszabadság garantálása mellett, az államtól független katolikus egyetem működött, és államilag elismert diplomát adott ki. Ez az egyetem kizárólag a belga püspöki kar fennhatósága alá tartozott. Ezt a modellt követendőnek tartotta, mert attól félt, hogy a francia minta megvalósulása esetén az új egyetemnek nem lenne hallgatósága...” (Csibi 2015: 62).

Többen is úgy gondolták, hogy egy önálló katolikus egyetem helyett inkább a meglévő állami egyetemeken kellene a katolikus jelenlétet erősíteni. Ennek megvoltak az alapjai, hiszen a Budapesti Tudományegyetemen a teológiai tudományos képzés magas színvonalon és zavartalanul folyt. A katolikus jelenlét erősítése viszont különösen kíváncsú lett volna Kolozsváron, ahol az egyetemet 1872-ben hittudományi kar nélkül alapították meg. Nem volt híve az új katolikus egyetemnek még Prohászka Ottokár (1858–1927) sem, mint ahogyan az megjelent egy 1907-ből származó írásában (Prohászka 1990: 150).

Vizsgált időszakunk után a katolikus egyetem ügye háttérbe szorult. 1907-ben még feléledt egy gyűjtési mozgalom, 1911-ben pedig egy bizottság létrehozásáról is döntött a XI. Országos

Nagygyűlés, de ezek már nem voltak igazán hatásos cselekvések (Magyar Katolikus Lex. 2001: VI. 344). A háborús évek ugyan-
csak nem jelentettek kedvező körülményeket, így a magyaror-
szági katolikus egyetem ügye egy időre lekerült a napirendről.

Volt-e mégis valami hozadéka, haszna ezeknek a nagygyűlé-
seknek a katolikus egyetemre irányuló törekvések szempontjá-
ból? Egyértelműen igen! A mozgalom elindulása és kibontako-
zása jelzett, sőt bizonyított egy valós és tartós társadalmi igényt.
A századforduló éveiben ez is része lett az egyetemi eszme vál-
tozásainak. „A határozatok között is számos olyan akadt, ame-
lyik a tudományban [...] erősíteni kívánta a katolikus pozíciókat.
Ilyenek többek között [...] a katolikus főiskolai egyesületek or-
szágos tömörítése, vagy éppen a katolikus egyetem alapítása.”
(Szögi 1991a: 510).

Ez a valós társadalmi igény a XX. század első évtizede után a
későbbi évtizedekben is változatlanul fennmaradt. A megvaló-
sulás államhatalmi feltételei azonban 1945 után még a korábbi-
aknál is kedvezőtlenebbek lettek. 1947-ben az Országos Nem-
zeti Mária Kongresszus volt a korábbi katolikus nagygyűlések
folytatása, ahol határozati javaslatot fogalmaztak meg egy új
Szent István Tudományegyetem létrehozásáról Eger székhely-
lyel (Szögi 1991a: 512). 1947 februárjában (korábban pedig 1946
márciusában) dr. Czapik Gyula egri érsek még előterjesztést tett
egy katolikus egyetem, a Szent István Tudományegyetem lét-
rehozására. Az ország akkori pártállami vezetői azonban már
éppen ellenkező folyamatra, az egyházi iskolák államosítására
készültek, így a Czapik-féle javaslat is megghiúsult. „1947 szept-
emberében azonban nem tárultak ki az egri egyetem kapui, az
állami engedélyező döntés nem érkezett meg.” (Mészáros 1991:
3).

A katolikus egyetem, Mindszenty bíboros egri egyeteme, lét-
rejöttének egyik ellenzője akkor Ortutay Gyula kultuszminiszter
volt. Egy új katolikus egyetem létrehozása csak a XX. század vé-
gén, a rendszerváltoztatás nyomán valósulhatott meg.

VII. Irodalom

- » Adriányi Gábor (2000): Katolikus nagygyűlések Magyarországon. 1900–1943 : Nagygyűlések az első világháború előtt. Vigilia, 65. évf. 10. sz. pp. 739–746.
- » Akadémiai Értesítő (1903): Szily Kálmán (szerk.) 14. évf. 157–168. sz. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 672 p.
- » Benda Kálmán főszerk. (1982): Magyarország történeti kronológiája. III. 1848–1944. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1000 p.
- » Borovszky Samu szerk. (1914): Magyarország vármegyéi és városai, 20. : Temes Vármegye. Országos Monografia Társaság, Budapest. 463 p.
- » Csibi Norbert (2015): Az első világháború előtti katolikus nagygyűlések és a katolikus egyetem ügye Magyarországon. Per Aspera ad Astra : A Pécsi Tudományegyetem művelődés- és egyetemtörténeti közleményei, 2. évf. 1. sz. pp. 44–75.
- » Diós István főszerk. – Viczián János szerk. (1998): Magyar Katolikus Lexikon. IV. kötet. Gas–Hom. Szent István Társulat, Budapest, 932 p.
- » Diós István főszerk. – Viczián János szerk. (2001): Magyar Katolikus Lexikon. VI. kötet. Kaán–kiz. Szent István Társulat, Budapest, 937 p.
- » Gyires Béla (1983): Rados Gusztáv. Műszaki nagyjaink. III. kötet. A Gép- és Gépipari Tudományos Egyesület, Budapest, 381 p.
- » Hanuy Ferencz (1903): Katolikus Egyetem Pécssett. Püspöki Lyceumi Nyomda (Madarász Béla), Pécs, 185 p.
- » Kardos József – Kelemen Elemér – Szögi László (2000): A magyar felsőoktatás évszázadai. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 185 p.
- » Katolikus Szemle (1915): VIII. Vaszary Kolos bíbornok. 1832. febr. 12. – 1915. szept. 3.
- » Kiss Márton szerk. (2000): Millenniumi Évkönyv. Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Budapest, 264 p.
- » Klestenitz Tibor (2016): A katolikus nagygyűlések előzményei Magyarországon. [Kutatói jelentés – A tanulmány az OTKA NK 83 779. számú kutatói programjában készült.]
- » Mérnök Újság. 2005. május 24.
- » Mészáros István (1991): Mindszenty bíboros egri egyeteme. Múltból a mába. Mozdul a Föld, 3. évf. 22. sz. 1991. november 26. p. 3. (A Rákóczi Ferenc Katolikus Népfoiskolai Szövetség lapja)
- » Mészáros István (1993): Katolikus egyetemszervezési tervek Egerben 1754–1948. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 1993/1–2. sz. pp. 23–34.
- » Mihályfi Ákos (1898, 1903): Katholikus egyetemek. Első közlemény. „Mária-Kert”, Budapest. [Négyrészes közlemény].

- » Nagy Dénes – Nagy Ferenc (1998): Neumann János. In: Nagy Ferenc (főszerk.): Magyar Tudóslexikon A-tól Zs-ig. Better, Budapest, 1024 p.
- » Nagy Ferenc főszerk. (1997): Magyar Tudóslexikon A-tól Zs-ig. Better; MTESZ; OMIKK, Budapest, 1024 p.
- » Németh József (2005): A Műegyetemtől a világhírig. Műegyetemi Kiadó, Budapest, 230 p.
- » Pataky Arnold (1938): Emlékbeszéd Mihályfi Ákos volt osztályelnök, tiszteleti tag. In: Reiner János (szerk.): A Szent István Akadémia emlékbeszédei. 3. köt. 1. sz. Stephaneum Nyomda Rt., Budapest, 19 p.
- » Prohászka Ottokár (1907): Modern katolicizmus. In: Koncz Lajos szerk. (1990): Modern katolicizmus : Válogatás Prohászka műveiből. (pp. 134–160). Szent István Társulat, Budapest.
- » Prohászka Ottokár (1929): Az igazság napszámában. Összegyűjtött munkái. Sajtó alá rendezte Schütz Antal. XXI. kötet. Gyűjteményes díszkiadás. Szent István Társulat, Budapest, 292 p.
- » Rosta István (2008): Eötvös Loránd. Heuréka; Elektra Kiadóház, Budapest, 99 p.
- » Rosta István –Velner András (2011): 150 éve született a Magyarországon elsőként felavatott mérnökdoktor: Zielinski Szilárd (1860–1924). Magyar Tudomány. 172. évf. 1. sz. pp. 48–53.
- » Sain Márton (1980): Matematikatörténeti ABC. Tankönyvkiadó, Budapest, 253 p.
- » Simonyi Károly (1986): A fizika kultúrtörténete. 3. átdolgozott kiadás. Gondolat Kiadó, Budapest, 538 p.
- » Simonyi Károly (1998): A fizika kultúrtörténete a kezdetektől 1990-ig. Negyedik, átdolgozott kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 582 p.
- » Szántó Konrád (1988): A Katolikus Egyház története. II. kötet. Ecclesia, Budapest, 935 p.
- » Szénássy Barna (1993): Adalékok a Bolyai-díj történetéhez. Természet Világa, 124. évf. 7. sz. (1993. július) pp. 291–294.
- » Szénássy Barna (1998): Rados Gusztáv. In: Nagy Ferenc (főszerk.): Magyar Tudóslexikon A-tól Zs-ig. (p. 662). Better; MTESZ; OMIKK, Budapest. (Utánnymás, eredeti: 1997.)
- » Szögi László (1991a): A katolikus nagygyűlések Magyarországon. In: Bárdos István – Beke Margit (szerk.): Egyházak a változó világban. A Nemzetközi Egyháztörténeti Konferencia előadásai. Esztergom, 1991. május 29–31. pp. 509–512. Komárom-Esztergom Megye Önkormányzata; József Attila Megyei Könyvtár (JAMK), Tatabánya.

- » Szögi László. (1991b). Katolikus egyetemalapítási törekvések Magyarországon : Hittudományi fakultások és tanintézetek a XX. századi magyar egyetemeken. In: Ujváry Gábor (szerk.): Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből (pp. 10–39). Budapest: A Nemzetközi Egyetemtörténeti Bizottság Magyar Nemzeti Bizottsága és az Egyháztörténeti Műhely. (A 1990. február 23-án tartott tudományos konferencia előadásai.)
- » Vekerdi László (1969): Kalandozás a tudományok történetében : Művelődéstörténeti tanulmányok. Magvető Kiadó. Budapest, 500 p. (Elvek és utak)
- » Weszely Ödön (1929): Az egyetem eszméje és típusai. A M. Kir. Erzsébet Tudomány-Egyetem ünnepi közgyűlésen, 1929. szept. 22-én tartott rektori székfoglaló előadás. Dunántúl Nyomda, Budapest, 51 p.
- » Zelovich Kornél (1922): A M. Kir. József Műegyetem és a hazai technikai felsőoktatás története. „Pátria” Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 371 p.

A kötetben szereplő képek forrásai

- » A borítón: Raffaello da Urbino (*1483 †1520) Athéni iskola című freskója, amelyet a művész 1509-ben készített II. Gyula pápa (uralkodott: 1503–1513) kérésére
Forrás: Stanza della Segnatura. Freskó, Vatikán; https://en.wikipedia.org/wiki/File:%22The_School_of_Athens%22_by_Raffaello_Sanzio_da_Urbino.jpg (Letöltés ideje: 2025. 06. 27.)
- » 18. oldal: Szolón (*Kr. e. 640 körül †559) athéni törvényhozó, görög bölcse a hallgatóit oktatja. (XIII. század, Szíria)
Forrás: Meister des al Mubashshir kézirat (1200 és 1250 között); https://en.wikipedia.org/wiki/File:%22The_School_of_Athens%22_by_Raffaello_Sanzio_da_Urbino.jpg (Letöltés ideje: 2025. 06. 27.)
- » 23. oldal: Dioszkoridész Pedanius (*Kr. u. I. sz. Szicília) görög orvos, botanikus, farmakológus a tanítványát oktatja (XIII. század, Irak).
Forrás: Jelenet Dioszkoridész Gyógynövénykönyvéből, 1229. In: The Yorck Project (2002) 10.000 Meisterwerke der Malerei, DIRECTMEDIA Publishing GmbH. ISBN 3936122202. (DVD-ROM); https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Arabischer_Maler_des_Kr%C3%A4uterbuchs_des_Dioskurides_004.jpg (Letöltés ideje: 2025. 06. 27.)
- » 29. oldal: II. Silvester pápa (uralkodott: 999–1003), aki a pápasága előtt Gerbert d'Aurillac néven a matematika professzora volt. Őt tekintik a korszak egyik legműveltebb emberének. Ő küldte Szent István királyunknak 1000-ben a Magyar Szent Koronát.
Forrás: A falakon kívüli Szent Pál-bazilika freskója. Ismeretlen festő műve, 1832. https://hu.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:Silvester_II.JPG (Letöltés ideje: 2025. 06. 27.)
- » 37. oldal: Skolasztikus oktatás a bolognai egyetemen a XV. században
Forrás: P. Panfili rézkarc a skolasztikus oktatásról, 1785. In: Benedek István: Hügieia. : Az európai orvostudomány története. Gondolat, Budapest, 1990.

- » 38. oldal: A bolognai egyetem egyik régi épülete 1562-ből
Forrás: P. Panfili rézkarca 1785-ből. In: Benedek István: Hügieia: Az európai orvos-tudomány története. Gondolat, Budapest, 1990.

- » 46. oldal: Részlet az angliai Oxford egyetemi épületeiből
Forrás: Christ Church Cathedral. Az Oxfordi Egyetem legnagyobb kollégiumának a kápolnája; https://en.wikipedia.org/wiki/Christ_Church_Cathedral,_Oxford#/media/File:Cathedral_oxford.jpg (Letöltés ideje: 2025. 06. 28.)

- » 48. oldal: A padovai egyetem a XVI. században
Forrás: P. Panfili rézkarca 1785-ből. In: Benedek István: Hügieia : Az európai orvostudomány története. Gondolat, Budapest, 1990.

- » 50. oldal: A padovai egyetem orvosi auláját a nemesi hallgatók címereivel díszítették. Köztük van néhány magyar hallgató címere is.
Forrás: A Padovai Egyetem (Università di Padova) központja: a Palazzo del Bo Cortile Antico (régí udvar) és Aula Magna termei. In: Benke József: Az ó- és középkor egyetemei. Hét krajcár kiadó, Budapest, 2007.

- » 54. oldal: Halvány festésű, színtelen falikép V. Orbán pápáról (uralkodott: 1362–1370), aki megalapította Pécsen a középkorban az első magyar egyetemet.
Forrás: A Pécsi Tudományegyetem díszterme; a szerző felvétele, 2025.

- » 55. oldal: Halvány festésű, színtelen falikép Nagy Lajos (uralkodott: 1342–1382) magyar királyról, akinek kérésére V. Orbán pápa megalapította a középkori pécsi egyetemet, Magyarország első egyetemét.
Forrás: A Pécsi Tudományegyetem díszterme; a szerző felvétele, 2025.

- » 57. oldal: Nagy Lajos király és Vilmos pécsi püspök szobra
Forrás: a Pécsi Székesegyház és az északi városfal közötti egyetemtörténeti terület; a szerző felvétele, 2025.

- » 58. oldal: A középkori pécsi egyetem címerköve, amely egykor a nagyterem falát díszítette. Jellegzetes motívumok: Kereszt, kulcsok, Anjou-liliomok.
Forrás: a szerző felvétele, 2025.

- » 60. oldal: Emléktábla az 1395-ben megnyílt Óbudai Egyetemről
Forrás: az Óbudai Gimnázium falán (Budapest, III. kerület, Óbuda, Szentlélek tér 10.); a szerző felvétele, 2013.
- » 63. oldal: Pázmány Péter (*1570 †1637) bíboros, esztergomi érsek, jezsuita szerzetes–főpap aláírja az egyetem alapító okiratát. Temple János (*1857 †1931) „A nagyszombati egyetem alapítása” című festménye 1885-ből. (Az 1635-ben megnyitott egyetem 1777-ben Nagyszombatból Budára, 1784-ben pedig Budáról Pestre költözött. Mai történeti utódai: Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Műegyetem, Semmelweis Orvostudományi Egyetem.)
Forrás: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kar, dékáni fogadóterem; https://th.bing.com/th/id/R.24fdefd9ed2d4a900c5c73ac77891434?rik=R9Qp8WJlqUq5ew&riu=http%3a%2f%2fe-kompetencia.si%2fegradiva%2fmad_zgo%2f12%2f444f42524f4e4f4b495f4759c3965247595f4e414759.JPG&ehk=SUj94ZlWYSbCbHzlhq%2bEgm6BaVtLN%2f8%2bsQj1dvQYy5Pk%3d&risl=&pid=ImgRaw&r=o Letöltés ideje: 2025. 06. 25.)
- » 64. oldal: Az egyetemalapító és 1921-től névadó Pázmány Péter (a bal oldalon), valamint az 1950-től névadó Eötvös Loránd (a jobb oldalon) szobra
Forrás: Budapest, Egyetem tér, az Állam- és Jogtudományi Kar épülete előtt; a szerző felvétele, 2025.
- » 68. oldal: Gróf Festetics György (*1755 †1819) szobra. Festetics alapította 1797-ben Keszthelyen a Georgikont, amely egyik alapja lett a későbbi magyarországi agrármérnök (mezőgazdasági mérnök) képzésnek.
Forrás: Keszthelyen, a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Georgikon Campusának Deák Ferenc utca 16. szám alatti épületében; a szerző felvétele, 2024.
- » 70. oldal: Nagyváthy János (*1755 †1819) tudós mezőgazdász szobra. Nagyváthy volt a tudományos-szakmai irányító a keszthelyi Georgikon kezdeti időszakában, amelyet Gróf Festetics György (*1755 †1819) alapított.
Forrás: Csurgó, Széchenyi tér; a szerző felvétele, 2024.
- » 74. oldal: A Nobel-díjas Szent-Györgyi Albert (*1893 †1986) egykori szegedi egyetemi professzor és rektor szobra.
Forrás: a Szegedi Tudományegyetem Dugonics téri épületének főbejáratánál; a szerző felvétele, 2018.

- » 75. oldal: Klebelsberg-szoborcsoport a Budai Ciszterci Rend Szent Imre Gimnáziumában,
Forrás: Budapest, XI. ker. Villányi út 27. szám alatt; a szerző felvétele, 2010.

- » 76. oldal: Gróf Klebelsberg Kunó (*1875 †1932) emléktáblája a család címerével. Felirat: Te saxa loquuntur! Rólad a kövek beszélnek! (Bibliai ihletettségű szavak Lukács Evangéliuma alapján: Lk 19,40. Klebelsbergnek a szegedi egyetemi épületek létrehozásában is nagyon jelentős szerepe volt.)
Forrás: Szegeden, a Dóm tér bejáratánál; a szerző felvétele, 2010.

- » 77. oldal: Klebelsberg szarkofágja. Felirat: Gondolattal, szóval, írással és alkotásokkal szolgálta hazáját és Szeged városát. Virulásuk felett virraszt a Feltámadásig. Gróf Klebelsberg Kunó 1875–1932.
Forrás: Szegeden, a Fogadalmi Templomban; Lakos István felvétele, 2003.

- » 78. oldal: Szent-Györgyi Albert egykori lakóházának emléktáblája
Forrás: Szegeden a Roosevelttér és a Béla utca sarkán álló 14. számú ház falán, a Tisza-part felé eső részen; a szerző felvétele. 2010.

- » 82. oldal: A Pozsonyból Pécsre került egyetem névadójának, Erzsébet királynénak a szobrát a Pécsi Tudományegyetem Rákóczi úti (48-as téri) épületének dísztermében őrzik.
Forrás: a szerző felvétele, 2025.

- » 83. oldal: Emléktábla az 1930-as évek egyetemi építkezéseiről a Pécsi Tudományegyetem Rákóczi úti (48-as téri) épületében. Az emléktábla szövege a következő: „Épült Pécs Szabad Királyi Város közönsége áldozatkészségéből Kőszeghy Gyula építész terve szerint 1932–1934. Rendeltesítésének átadatott Dr. Hóman Bálint M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi minisztersége Dr. Szily Kálmán államtitkársága Dr. Nendtvich Andor polgármestersége idején 1934-ben.”
Forrás: a szerző felvétele, 2025.

- » 85. oldal: A Selmecbányáról Sopronba költözött Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola soproni központi épülete. A főiskola 1934-ben a budapesti Műegyetem egyik kara lett.
Forrás: a szerző felvétele, 2006.

- » 86. oldal: „Dr. Wilkens Henrik Dávid MDCCLXIII–MDCCCXXXII neves polihisztor, a magyar erdészeti felsőoktatás első tanárának emlékére. Vita est labor et studium.” „Az élet munka és tanulás.”
Forrás: emléktábla Sopronban az egyetem kertjében (Ady Endre u. 5.); a szerző felvétele, 2006.
- » 86. oldal: „Simonyi-emléktábla” Sopronban az egyetem főépületében
Forrás: Sopron, Bajcsy-Zsilinszky u. 4. „B” épület II. emelet; a szerző felvétele. 2018.
- » 87. oldal: Az 1948-ban létrehozott Magyar Közgazdaságtudományi Egyetem elhelyezése 1950-től Budapesten az egykori Fővámház épületében történt. A Duna balpartján a Műegyetemmel szemben álló épületet 1874-ben adták át. A tervezője Ybl Miklós (*1814 †1891) volt.
Forrás: a szerző felvétele, 2024.
- » 88. oldal: A Műegyetem központi épületének főbejárata előtt a tudományt jelképező négy nőalak a négy klasszikus mérnöki tudomány szakot idézi: vegyészmérnöki, építészmérnöki, építőmérnöki, gépészmérnöki.
Forrás: Budapest, Műegyetem rakpart; a szerző felvétele, 2025.
- » 89. oldal: A Műegyetem oktatási célra épített atomreaktora
Forrás: Budapest, Műegyetem rakpart; a szerző felvétele, 2025.
- » 90. oldal: A Miskolci Egyetem egyik címerében az 1735 évszám utal az akkor Selmecbányán megkezdődött bányászati és kohászati képzésre. A szakterületek később bővültek. A további székhelyek: Sopron, Miskolc.
Forrás: Meghívó a Miskolci Egyetem jubileumi ünnepségére. A szerző digitalizálása.
- » 92. oldal: A Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Kaposvári Campusának intézményi táblája.
Forrás: Kaposvár, Guba Sándor u 40. szám alatt; a szerző felvétele. 2025.
- » 94. oldal: A Harvard Egyetem egyik régi történelmi épülete a Boston melletti Cambridge-ben (Harvard Business School Baker Library)
Forrás: File:Harvard business school baker library 2009a.JPG - Wikimedia Commons (Letöltés ideje: 2025. 06. 28.)

- » 97. oldal: Prof. dr. Jólesz Ferenc harvardi professzor emléktáblája Kaposváron a Kaposi Mór Oktató Kórház Dr. Baka József Diagnosztikai, Onkoradiológiai, Kutatási és Oktatási Központjában
Forrás: Kaposvár, Guba Sándor u. 40. szám alatt; a szerző felvétele, 2025.

- » 108. oldal: Bay Zoltán (*1900 †1992) világhírű magyar fizikus az amerikai George Washington Egyetem professzora volt. Hamvai a végakarata szerint szülőhelyén, a Békés vármegyei Gyulaváriban vannak.
Forrás: Pataki Márta portréképe, 1930 után. (Évfordulós emlékcarnok. SZTE Egyetemi Könyvtár; File:Zoltán Bay (1900–1992) Hungarian physicist.jpg – Wikimedia Commons (Letöltés ideje: 2025. 06. 28.))

- » 110. oldal: Dr. Záborszky János (*1914 †2008) gépészmérnök-professzor sírja a Budafoki Temetőben. Záborszky volt az első olyan mérnökdoktor Magyarországon, akit államfői aranygyűrűs kitüntetéssel avattak fel. (Sub Auspiciis Gubernatoris). Ez 1943-ban történt.
Forrás: Budapest, XXII. ker. Temető u. 12. Jelzet: 20/2. parcella, 1. sor, 32. sír. Kriptá; a szerző felvétele, 2023.

- » 114. oldal: A Szegedi Tudományegyetem Dugonics téri főépületének homlokzata. A jobb oldali, függőleges molinón a 2023. évi fiziológiai Nobel-díj kitüntetettjének, Karikó Katalinnak a fényképe látható.
Forrás: a szerző felvétele, 2024.

- » 116. oldal: Prof. dr. Nemeshegyi Péter S.J. professzor urnasírja Budapesten a VIII. kerület Mária u. 25. sz. alatti Jezsuita Templom urnatermében.
Forrás: a szerző felvétele, 2025.

- » 134. oldal: Egyetemtörténeti emlékhely. Az első magyar orvosnő, Hugonnai Vilma (*1847 †1922) sírja Budapesten, a Fiumei Úti Sírkertben. (Jelzet: 34-11-12)
Forrás: a szerző felvétele, 2023.

- » 136. oldal: Az első magyar mérnöknő, Pécsi (Pollák) Eszter (*1898 †1975) emléktáblája
Az emléktábla szövege a következő: „E helyen állott az a ház, melyben Pécsi Eszter Magyarország első szerkezettervező mérnöknője 1898-ban született. Mérnöki oklevelét 1920-ban szerezte a Kir. József Műegyetemen. 1920 és 1957 között Magyarországon, 1958-tól az Amerikai Egyesült Államokban élt és dolgozott. Meghalt 1975-ben. Számos kiemelkedő alkotás fűződik a nevéhez. E táblát 2000-ben állíttatta Bács-Kiskun Megyei Mérnöki Kamara, Kecskemét Város Önkormányzata, Bács-Kiskun Megyei Építész Kamara.”
Forrás: Kecskeméten, a szülőházán, az Erkel Ferenc utca 3. számú ház homlokzatán; a szerző felvétele, 2023.
- » 137. oldal: Egyetemtörténeti emlékhely. Az első magyar mérnöknő, Pécsi (Pollák) Eszter urnasírja Budapesten, a Farkasréti Temetőben (Jelzet: 60/21-113)
Forrás: a szerző felvétele, 2023.
- » 145. oldal: Vaszary Kolos bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek szobra
Forrás: Keszthelyen, a szülővárosa főterén; a szerző felvétele, 2025.
- » 148. oldal: Zichy Nándor szobra. Zichy Nándor gróf a katolikus egyetem ügyének egyik vezető képviselője volt.
Forrás: Budapesten a VIII. kerületi Lőrincz pap téren; a szerző felvétele, 2025.
- » 151. oldal: Dr. Mihályfi Ákos O. Cist. (*1863 †1937) cisztercita szerzetes, római katolikus pap, egyetemi tanár, a M. Kir. Budapesti Tudományegyetem egykori rektorának és szerzetespap társainak sírja Budapesten a Fiumei Úti Sírkertben. Mihályfi neve a szemből nézet szerint a jobb oldalon felülről az 5. sorban olvasható. (Jelzet: bal oldali falsírboltok sora 599. sorszám.)
Forrás: a szerző felvétele, 2025.

A szerző köszönetnyilvánítása

„... nincs jobb az ember számára, mint hogy örömét lelje a munkájában, ...”

(Biblia. A Prédikátor Könyve. 3.22.)

A kötet kiadásáért ezúton is köszönetet mondok a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem vezetőinek. Az ajánlást Prof. dr. Gyuricza Csaba rektornak és Vörös Péter campus-főigazgatónak, az előszót és a lektorálást dr. Gombos Péternek köszönöm meg.

A kiadói tevékenységekért Kiss Gábornak, az Egyetemi Könyvtár és Levéltár igazgatójának, valamint Gombosné Szabó Sárának, az Egyetemi Könyvtár és Levéltár kiadói ügyekért felelős munkatársának tartozom köszönettel.

Az anyaggyűjtés egy részéért, különösen az orvostudományi vonatkozásokért és a teljes szöveg átolvasásáért a feleségemnek, dr. Rostáné dr. Horváth Ilona főorvosnak vagyok hálás.

A pontos, hibátlan gépírói munka Tóth Ildikó egyetemi ügyintéző, művelődési és felnőttképzési menedzser munkatársam tehetségét dicséri, akit szintén köszönet illet, éppúgy, mint a kiadó és a nyomda többi, illetékes munkatársát is.

Tisztelettel:

Prof. dr. Rosta István

ROSTA ISTVÁN

Egyetemtörténeti kompendium

A kötet szerzője, dr. Rosta István 1946. október 12-én született Kaposváron. 1965-ben érettségizett Pécsen, kitűnő minősítéssel. Egyetemi diplomáit (gépészmérnöki, mérnök-tanári, energetikus szakmérnöki) a Budapesti Műszaki Egyetemen szerezte 1970-ben és az azt követő években. 1974-ben doktorált bölcsészettudományokból. 1997-ben lett a történelemtudományok kandidátusa. 1998-ban mérnöki tudományokból PhD-doktorátust szerzett. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szintén megszerezte a PhD-fokozatot. 2004-ben habilitált doktor lett a Budapesti Műszaki Egyetemen.

Szűkebb szakterülete a tudománytörténet. A felsőoktatásban 1972 óta tanít, az 1990-es évektől volt tanszéki csoportvezető, tanszékvezető, intézetigazgató, főigazgató-helyettes és főigazgató. 2005-től a Kaposvári Egyetem, majd a MATE Kaposvári Campus professzora. A Kaposvári Campuson, illetve annak jogelőd intézményében 47 éve tanít. 510 publikációja és konferencia-előadása van, 14 kötet szerzője.

Több kitüntetése mellett 2019-ben lett Kaposvár díszpolgára. A Szent István Tudományos Akadémia tagja, a Magyar Tudományos Akadémián köztestületi tag.

MATE